

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

IBE

*entuzjaści
edukacji*

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Współpraca szkół zawodowych z przedsiębiorcami na przykładzie Działania 9.2 PO KL

Warszawa, 29 września 2014 r.

Redakcja merytoryczna:

Jadwiga Fila

Autorzy:

Jadwiga Fila – rozdz. 1-11, 13.

Agnieszka Rybińska – rozdz. 1-2, 12

Rafał Trzeciński – rozdz. 1, 2, 3, 4.

Recenzenci:

Eliza Iwańska

Mariusz Bochenek

Wydawca:

Instytut Badań Edukacyjnych

ul. Górczewska 8

01-180 Warszawa

tel. (22) 241 71 00; www.ibe.edu.pl

© Copyright by: Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2014.

Publikacja opracowana w ramach projektu systemowego: *Badanie jakości i efektywności edukacji oraz instytucjonalizacja zaplecza badawczego współfinansowanego przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego*, realizowanego przez Instytut Badań Edukacyjnych

Spis treści

Spis treści	3
1. Wprowadzenie	5
2. Wnioski i rekomendacje.....	11
3. Szkolnictwo zawodowe w Polsce.....	27
3.1. Kształcenie zawodowe a kształcenie ogólne	27
3.2. Zmiany w systemie szkolnictwa zawodowego w Polsce	28
3.3. Organizacja praktycznej nauki zawodu	29
3.4. Przygotowanie zawodowe młodocianych.....	31
4. Priorytet IX PO KL	34
4.1. Priorytet IX	34
4.2. Działanie 9.2	34
4.3. Adresaci Działania 9.2	38
4.4. Analiza wartości wskaźników	38
5. Realizowane projekty	43
5.1. Charakterystyka typów działań podjętych w ramach projektów	43
5.2. Projekty posiadające element współpracy szkół zawodowych z przedsiębiorcami	46
5.3. Instytucje objęte projektem	49
5.4. Konkursy w ramach Działania 9.2 – zróżnicowanie regionalne	51
5.5. Kryteria wyboru projektów w konkursach	52
6. Cele i metodologia badania	54
6.1. Cele badania ewaluacyjnego.....	54
6.2. Metodologia i przebieg badania.....	54
7. Współpraca szkół z pracodawcami.....	60
7.1. Formy współpracy.....	60
8. Efekty projektów.....	64
8.1. Efekty projektów dla szkół	64

8.2.	Efekty projektów dla uczniów	68
8.3.	Efekty projektów dla przedsiębiorców	74
9.	Czynniki ułatwiające współpracę	77
10.	Bariery współpracy	91
11.	Trafność działań realizowanych w ramach projektów	106
11.1.	Ocena trafności wsparcia	107
11.2.	Obszary wymagające poprawy.....	109
12.	Trwałość działań projektowych	110
12.1.	Kontynuacja działań przy wsparciu EFS	110
12.2.	Kontynuacja działań bez wsparcia EFS	111
12.3.	Przyszłość współpracy	113
13.	Aneks 1	115
14.	Bibliografia	119
15.	Spis tabel, wykresów i rysunków	123

1. Wprowadzenie

Niniejsze opracowanie przedstawia wyniki ewaluacji Działania 9.2 Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki – *Podniesienie atrakcyjności i jakości szkolnictwa zawodowego*, realizowanego w ramach perspektywy finansowej na lata 2007-2015 pod kątem współpracy szkół zawodowych z przedsiębiorcami. Głównym celem przeprowadzonego badania była analiza i ocena wpływu Działania 9.2 na tworzenie i rozwój współpracy między szkołami zawodowymi i przedsiębiorstwami. Ewaluacja bazuje na wynikach prac podjętych na zlecenie Instytutu Badań Edukacyjnych w latach 2012-2014¹. Zrealizowane badanie ma charakter ewaluacji *on-going*, przeprowadzonej w trakcie wdrażania ocenianej interwencji. Jednak z racji na schyłkowy etap wdrażania projektów w ramach perspektywy finansowej 2007-2013, wnioski i rekomendacje z niniejszego badania odnoszą się przede wszystkim do działań planowanych na okres 2014-2020.

Zgodnie z założeniami Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki (dalej: PO KL) zadaniem analizowanego Działania 9.2 jest *wzmocnienie atrakcyjności i podniesienie jakości oferty edukacyjnej szkół i placówek oświatowych prowadzących kształcenie zawodowe (z wyłączeniem kształcenia osób dorosłych) służące podniesieniu zdolności uczniów do przyszłego zatrudnienia*². Działanie 9.2 ma stanowić odpowiedź na problem niskiej jakości kształcenia zawodowego w Polsce, czego bezpośrednią konsekwencją jest niski poziom kompetencji absolwentów szkół o profilu zawodowym. Niska jakość kształcenia ma także znajdować wyraz w problemie niskiego zainteresowania tą formą nauczania oraz w zjawisku negatywnej auto-selekcji uczniów. Jak pokazują dostępne dane, absolwenci szkół zawodowych, posiadają często kwalifikacje niedopasowane do potrzeb rynku pracy (PSDB 2011b), ostatecznie powyższy stan prowadzi do paradoksu, w którym pracodawcy nie mogą znaleźć pracowników spełniających ich oczekiwania, a absolwenci szkół zawodowych nie mogą znaleźć pracy. Efektem tego jest niski wskaźnik zatrudnienia wśród tych osób w porównaniu do osób np. z wykształceniem ogólnym. Co istotne kształcenie zawodowe wybiera rokrocznie około połowa absolwentów gimnazjów w Polsce. W roku szkolnym 2012/2013, do placówek kształcenia zawodowego uczęszczało łącznie około 197 tys. uczniów, w przypadku techników było to ponad 520 tys. uczniów.

Na poziomie zapisów PO KL zidentyfikowano kilka głównych czynników, które leżą u źródeł niskiej jakości kształcenia na poziomie zawodowym, w tym przede wszystkim: 1) niedopasowanie oferty edukacyjnej szkół zawodowych do faktycznych potrzeb pracodawców; 2) niewystarczające kompetencje kadry nauczycielskiej placówek kształcenia zawodowego; 3) braki sprzętu i materiałów dydaktycznych wykorzystywanych jako pomoc przy kształceniu.

¹ Część pierwsza badania, o charakterze ilościowym: *Wykorzystanie środków europejskich dla rozwoju współpracy między szkolnictwem zawodowym a przedsiębiorstwami - Raport z wyników badania*. Badanie wykonane na zlecenie IBE przez Instytut Badawczy ProPublicum i Laboratorium Badań Społecznych, Warszawa 2012. Część druga badania, o charakterze ilościowym – raporty cząstkowe opisujące poszczególne studia przypadków projektów, badanie przeprowadzone na zlecenie IBE w 2013 roku przez Instytut Badawczy ProPublicum.

² Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2014, 1 stycznia 2014 roku.

W ramach niniejszej ewaluacji koncentrowano się przede wszystkim na zagadnieniu współpracy szkół zawodowych z pracodawcami, głównie w obszarze organizacji staży i praktyk dla uczniów. Zagadnienie współpracy znalazło także odzwierciedlenie we wskaźnikach monitorowania zawartych w programie, dotyczących Działania 9.2, o czym napisano szerzej w dalszej części raportu. W badaniu nie badano natomiast losów całej grupy absolwentów szkół zawodowych uczestniczących w projektach z Działania 9.2³. Przeprowadzona ewaluacja nie jest zatem oceną interwencji w kontekście głównego jej celu (podniesienia zdolności uczniów do przyszłego zatrudnienia).

W niniejszym badaniu przyjęto założenie, że istnieją trzy konieczne warunki, aby wspomniana współpraca została zrealizowana: wszystkie strony w projekcie muszą mieć odpowiednią motywację do podjęcia współpracy, uda się osiągnąć zgodność oczekiwań pomiędzy nimi oraz nie będzie barier formalnych uniemożliwiających nawiązanie takiej współpracy.

Autorzy Działania 9.2 przyjęli, że do rozwiązania zarysowanych problemów posłuży szeroki katalog działań modernizacyjnych w dwóch głównych obszarach. Po pierwsze zaplanowano wsparcie na realizację współpracy szkół z przedsiębiorstwami w zakresie organizacji staży lub praktyk dla uczniów szkół zawodowych oraz innych form współpracy szkół z przedsiębiorcami. Po drugie przewidziano wdrożenie w szkołach prowadzących kształcenie zawodowe, tzw. programów rozwojowych, służących z jednej strony wyrównywaniu dysproporcji edukacyjnych pomiędzy osiągnięciami uczniów, a z drugiej podnoszeniu jakości całego procesu kształcenia zawodowego. Przewidziano m.in. realizację dodatkowych zajęć dydaktyczno-wyrównawczych, doradztwo i opiekę pedagogiczno-psychologiczną, programy doradztwa edukacyjno-zawodowego, wprowadzanie nowych kierunków nauczania lub modernizację kierunków już istniejących, zakup podręczników, modernizację wyposażenia oraz wdrażanie programów i narzędzi efektywnego zarządzania placówką⁴.

Zakłada się, że Działanie 9.2 odegra istotną rolę we wdrażanej reformie szkolnictwa zawodowego w Polsce. Te oczekiwania widoczne są zwłaszcza na poziomie przyjętych wskaźników monitorowania, znajdując odzwierciedlenie w wielkości alokowanego budżetu. Założono m.in., że z dostępnego wsparcia skorzysta co najmniej połowa szkół prowadzących kształcenie zawodowe w Polsce. Przyjęto również, że dzięki współpracy szkół i przedsiębiorstw, około ćwierć miliona uczniów z całej Polski skorzysta ze staży i praktyk zawodowych u pracodawców. Na spełnienie powyższych planów przewidziano na lata 2007-2015 całkowity budżet w wysokości ponad 2 miliardów zł⁵. Jest to kwota znacząca, biorąc pod uwagę fakt, że jest to odpowiednik około 28-30%⁶ ogółu środków

³ Spowodowane to było między innymi trudnościami formalnymi, prawnymi jak i założoną koncepcją badania. Losy absolwentów nie stanowiły przedmiotu badania w części ilościowej. W drugim etapie badania, jakościowym, poruszano ten wątek w indywidualnych wywiadach pogłębionych z uczniami, jednak dane te nie mogą być uogólniane na całą badaną grupę uczniów.

⁴ Należy zauważyć, że zaplanowane w Działaniu 9.2 przedsięwzięcia nie podejmują problemu niskich kompetencji kadry nauczycielskiej placówek kształcenia zawodowego. Kwestia ta zaadresowana została w ramach innych działań PO KL (m.in. Dz. 9.4 PO KL).

⁵ Stan na lipiec 2014 r.

⁶ Dla przykładu w roku 2010 z budżetów jednostek samorządu terytorialnego (łącznie ze środkami otrzymanymi z budżetu państwa), na oświatę i wychowanie w szkołach zawodowych przeznaczono 6,6 mld zł - *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2010/2011*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2011.

z budżetów jednostek samorządu terytorialnego, przeznaczanych rokrocznie na oświatę i wychowanie w szkołach zawodowych⁷.

Przeprowadzona ewaluacja dotyczy wyłącznie wąskiego wycinka całego Działania 9.2, a mianowicie współpracy pomiędzy szkołami a przedsiębiorcami, nie stanowi ona zatem oceny całej interwencji. Warto mieć na uwadze, iż efekty całego projektu są wypadkową wszystkich podejmowanych w ramach projektów działań, a nie tylko tych w obszarze współpracy szkół z przedsiębiorcami. Zatem ocena tej współpracy nie może przekładać się wprost na całościową ocenę interwencji.

Zrealizowane badanie miało charakter ogólnopolski i zostało przeprowadzone w dwóch etapach: pierwszym – ilościowym, a następnie jakościowym. W pierwszym etapie badania, zrealizowanym w 2012 roku, przebadanych zostało 387 projektów (metodą wywiadu telefonicznego - CATI). Celem tej części była przede wszystkim pogłębiona charakterystyka zrealizowanych działań oraz ich pierwszych efektów. Badaną populację stanowiły projekty zakończone do dnia 31 grudnia 2011 roku. Podjęto próbę zbadania całej populacji projektów zakończonych w tym okresie⁸. W celu pogłębienia wątku współpracy szkół zawodowych z przedsiębiorcami oraz zbadania trwałości projektów (w pierwszym okresie wdrażania Działania 9.2), zrealizowano drugi, jakościowy etap badania (przeprowadzony na przełomie 2013 i 2014 roku). Objęto nim 22 projekty, w których obecny był komponent współpracy z przedsiębiorcami w postaci praktyk dla uczniów, staży lub innych form współpracy (m.in. wycieczki zawodoznawcze, warsztaty, szkolenia itd.). Projekty analizowano z wykorzystaniem metody studium przypadku. Wybrane 22 projekty pochodziły z grupy przebadanej wcześniej metodą ilościową. Warto zaznaczyć, iż w części jakościowej badania (II etap) dobór projektów był celowy. Do analizy studiów przypadków zostały wybrane te projekty, które były dobrze udokumentowane, szeroko opisane i rozpropagowane w lokalnym środowisku (np. często posiadały własną stronę internetową). Można powiedzieć, że analizowano zatem tę „lepszą część” projektów, stąd też charakter zebranych danych nie pozwala na statystyczne uogólnienia. Natomiast bez wątpienia wnioski te wnoszą wiele szczegółowych informacji na temat zrealizowanych interwencji. W trakcie obu etapów badania przeprowadzono również analizę danych zastanych.

W niniejszej ewaluacji zastosowano cztery główne kryteria ewaluacyjne: skuteczność, trafność, trwałość i użyteczność. Kryteria te były szczególnie brane pod uwagę podczas jakościowej fazy badania.

Główny aspekt oceny ewaluacyjnej koncentrował się na kryterium skuteczności wsparcia udzielanego w ramach projektów (w zakresie współpracy szkół z przedsiębiorcami). W ramach analizy próbowano najpierw sprawdzić, jaka była forma i zakres realizowanej współpracy, a następnie czy przyniosła ona zakładane efekty. W tym celu dokonano diagnozy (faza I badania), na ile owa współpraca występuje, a następnie co ją wspomaga i jakie są bariery jej rozwoju. W ramach kryterium trafności badano,

⁷ Łącznie z liceami profilowanymi, szkołami artystycznymi oraz szkołami policealnymi.

⁸ Zwrot z badania (*response rate*) w badaniu CATI wyniósł 76%.

w jakim stopniu zrealizowane cele projektów odpowiadały na potrzeby szkolnictwa zawodowego, które zostały zdefiniowane – na potrzeby badania - głównie na podstawie danych zastanych i przeglądu literatury. W kontekście trwałości badano, czy działania są kontynuowane po zakończeniu realizacji projektu, tzn. czy współpraca podjęta w ramach Działania 9.2 trwała po roku 2011. Warto zaznaczyć, iż analiza trwałości projektów dotyczyła wyłącznie pierwszego etapu realizacji Działania 9.2 (projekty zakończone do końca 2011 roku). Kryterium użyteczności było stosowane pomocniczo i miało na celu sprawdzenie, na ile podjęte w projektach działania koncentrujące się na współpracy były użyteczne dla poszczególnych grup odbiorców (szkół, uczniów i przedsiębiorców).

Czytając niniejszy raport należy mieć na względzie, że w badaniu nie podjęto się całościowej analizy realizacji Działania 9.2. Ocena stopnia osiągnięcia celu głównego będzie możliwa dopiero po zakończeniu wszystkich projektów. Pewnego rodzaju ograniczeniem niniejszego badania było zawężenie analiz do projektów zakończonych do końca 2011 roku. Decyzja ta (zwłaszcza w kontekście badania jakościowego) wynikała przede wszystkim z postawionego celu badania, jakim jest analiza trwałości poszczególnych projektów. W konsekwencji wyniki badania można uogólniać jedynie w odniesieniu do projektów, które skończyły się mniej więcej na półmetku wdrażania całego Działania 9.2. Należy mieć na względzie, że po roku 2011 zaszło kilka istotnych zmian w zasadach jego realizacji, w tym przede wszystkim doprecyzowana została kwestia finansowania staży i praktyk. Do tego czasu istniała możliwość zwrotu kosztów ponoszonych przez przedsiębiorstwa, jednak nie było to przedstawione wprost, co skutkowało stosowaniem różnych praktyk w ramach realizowanych projektów. Ponadto po roku 2011 uwolniona została wysokość (oddano to do decyzji Regionów) maksymalnego procentowego udziału środków wydatkowanych w ramach tzw. *cross-financingu*, co w praktyce oznaczało możliwość zwiększenia wydatków na wyposażenie szkół i placówek kształcenia zawodowego (wcześniej udział *cross-financingu* nie mógł przekroczyć sztywnego limitu 10%). Wyniki badania wskazują, że był to ważny czynnik motywujący szkoły do udziału w projektach Działania 9.2 PO KL.

Elementem kształcenia w szkołach zawodowych w Polsce jest kształcenie praktyczne, które może być realizowane między innymi poza szkołą, np. u pracodawców. A zatem współpraca pomiędzy szkołami zawodowymi a przedsiębiorcami jest standardowo obecna, niezależnie od wdrażanych projektów finansowanych ze środków zewnętrznych. Jednakże projekty takie, jak Działanie 9.2, wnoszą dodatkowe czynniki, które rozwijają i uatrakcyjniają tę współpracę. W badaniu starano się zidentyfikować, co Działanie 9.2 wniosło dodatkowego i czym współpraca projektowa różniła się od tej standardowej, realizowanej w ramach podstawy programowej.

Po pierwsze, w ramach projektów można było, poza praktykami, realizować dodatkowe formy współpracy, takie jak staże oraz krótsze formy, m.in.: wycieczki zawodoznawcze, warsztaty, krótkie szkolenia, wyjazdy na targi zawodowe itp. Często zajęcia te były opisywane jako bardziej urozmaicone, atrakcyjniejsze, ciekawsze niż standardowe szkolne praktyki. Ponadto, uczniowie nieraz podkreślali, że te zajęcia miały bardziej praktyczny charakter.

Dzięki finansowaniu projektu z EFS w niektórych zajęciach miały możliwość brać udział większe grupy uczniów, niż w przypadku standardowych praktyk (np. w praktykach uczestniczyły klasy drugie i trzecie, a nie tylko jedna z nich). Co więcej, w niektórych przypadkach Działanie 9.2 przyczyniło się do nawiązania nowych kontaktów pomiędzy szkołami a przedsiębiorcami – dzięki dodatkowemu finansowaniu niektórzy pracodawcy zostali przekonani do nawiązania współpracy ze szkołami. Jest szansa, że po zakończeniu projektu, nawiązane relacje zostaną podtrzymane i będą kontynuowane w kolejnych latach.

Szeroka sieć kontaktów szkół z przedsiębiorcami jest dla nich bardzo cenna, gdyż pozwala na zabezpieczenie swoim uczniom miejsc na praktykach w zakładach pracy. W obliczu sytuacji, gdy jednym z największych problemów, z jakim borykają się szkoły, jest znalezienie pracodawców chętnych do współpracy w ramach praktyk dla uczniów, tego typu projekt daje możliwość nawiązania nowych relacji, które mogą procentować w przyszłości.

Ponadto, w ramach projektów finansowanych z Działania 9.2 uczniowie nieraz mieli szansę zdobywania certyfikatów i uprawnień komercyjnych, które inaczej byłyby poza ich zasięgiem (głównie z powodów finansowych). Działanie 9.2 przyniosło także korzyści w zakresie wyposażenia szkół w sprzęt. Szczególnie korzystne efekty projekty realizowane w ramach Działania miały dla szkół specjalnych.

Niniejszy raport składa się z 12 rozdziałów. W rozdziale 2 zawarto główne wnioski z obu części badania (ilościowej i jakościowej) oraz rekomendacje wynikające z przeprowadzonych analiz. W rozdziale 3 opisano system szkolnictwa zawodowego w Polsce z uwzględnieniem zmian wprowadzonych w ostatnich latach. W kolejnym rozdziale przybliżono założenia Priorytetu IX oraz odtworzono logikę Działania 9.2 PO KL, w ramach którego finansowano badane projekty. Ponadto, dokonano analizy wskaźników związanych z realizacją Działania 9.2 PO KL na przestrzeni lat. Rozdział 5 zawiera opis zrealizowanych projektów, które były poddane badaniu w obu etapach. W rozdziale 6 opisano szczegółowo cele badania oraz zastosowaną metodologię. W kolejnym rozdziale dokonano analizy charakterystyk związanych z różnymi formami współpracy obecnymi w projektach. Rozdział 8 to opis efektów omawianych projektów dla wszystkich trzech grup beneficjentów: szkół, pracodawców i uczniów. Przeanalizowano efekty podjętych działań z trzech wymienionych wyżej perspektyw. Rozdział 9 zawiera spis czynników, które ułatwiają współpracę pomiędzy szkołami a przedsiębiorcami. Zawarto w nim wyniki analiz, oparte głównie na danych jakościowych. W kolejnym rozdziale zidentyfikowano bariery, które utrudniają nawiązywanie, rozwijanie i kontynuację współpracy. Trafność działań realizowanych w projektach oceniano w rozdziale 11. Zidentyfikowano obszary, gdzie zastosowane wsparcie było trafne oraz takie, które wciąż wymagają poprawy. Rozdział 12 stanowi analizę trwałości działań w ramach projektów z Działania 9.2. Przeanalizowano możliwości kontynuacji działań projektowych w dwóch wariantach: przy wsparciu z EFS oraz bez niego. Na końcu raportu zawarto spis publikacji, które posłużyły do

przygotowania niniejszego raportu, wykaz rozporządzeń i ustaw rządowych, istotnych z punktu widzenia tematu badania oraz spis tabel, rysunków i wykresów.

2. Wnioski i rekomendacje

Dotychczasowa realizacja Działania 9.2 pokazuje na jego częściową skuteczność. Z jednej strony udało się już spełnić założenia dotyczące liczby szkół i placówek kształcenia zawodowego wdrażających programy rozwojowe⁹, które miały być objęte w ramach Programu. Jako satysfakcjonującą można również ocenić nawiązaną przy tej okazji skalę współpracy szkół z przedsiębiorstwami – mimo początkowych problemów, na koniec 2013 programy rozwojowe wdrożyło razem z przedsiębiorstwami 2 476 szkół, przy przewidzianej wartości docelowej równej 2 250. Z drugiej strony owa współpraca miała znaleźć wyraz w „masowym” udziale uczniów w praktykach i stażach u przedsiębiorców. Niestety ten wymiar realizacji Działania 9.2 jest na obecną chwilę niezadowalający i to pomimo istotnego zmniejszenia pierwotnych oczekiwań w tym zakresie¹⁰. Na koniec 2013 roku udało się osiągnąć 49% z założonej ogólnej liczby 245 tys. uczniów, którzy mieli skorzystać ze staży i praktyk u pracodawców. Aby spełnić te założenia, konieczne jest więc jeszcze zapewnienie praktyk lub staży dla ponad 120 tys. uczniów, co w świetle dotychczasowych doświadczeń może okazać się trudne.

Problem z osiągnięciem założonej wartości ww. wskaźnika ma rozmaite źródła i pokazuje na szersze uwarunkowania realizacji całego działania. Kwestią natury technicznej pozostaje sposób formułowania oczekiwań w odniesieniu do liczby uczniów, którzy skorzystają z praktyk i staży. Jak pokazuje analiza w układzie regionalnym, na etapie ustalania wartości docelowej przedmiotowego wskaźnika przyjęto założenie, że poszczególne regiony w Polsce posiadają jednakowy potencjał w zakresie jego osiągnięcia. Przyjęto bowiem, że średnio na każdą szkołę, która współpracowała z pracodawcami, przypadać będzie nieco ponad stu uczniów (od 98 do 127, średnia: 108), którzy zakończą udział w stażach i praktykach w ramach Działania 9.2. Jak pokazuje faktyczna realizacja działania, zróżnicowanie w poszczególnych województwach w tym zakresie jest znacznie większe. Do końca 2012 roku z każdej szkoły, która współpracowała z pracodawcami, na praktyki lub staże udało się skierować średnio 31 uczniów, przy czym średnio najmniej, bo około 12 uczniów na szkołę, przypadało w województwie śląskim. Przeciętnie najwięcej, bo około 68 uczniów na szkołę, skorzystało z praktyk lub staży w województwie lubuskim. Powyższa obserwacja pokazuje, że zbyt mechaniczne rozdzielenie wskaźnika „po równo” między regiony, okazało się niewłaściwe. Dotyczy to również pierwszego ze wskaźników rezultatu, odnoszącego się do samego faktu nawiązania współpracy szkół z przedsiębiorcami. Co prawda został on na poziomie Polski przekroczony, jednak jego regionalna realizacja waha się od 50% w przypadku województwa wielkopolskiego, do 228% w przypadku województwa opolskiego. Niski poziom wartości wskaźnika w pierwszym z województw tłumaczony jest niewielkim zainteresowaniem współpracą przedsiębiorstw ze szkołami (ASM, 2010),

⁹ Do końca 2013 roku programy rozwojowe wdrożyło 3 612 szkół i placówek kształcenia zawodowego, przy wartości docelowej wynoszącej 3 000.

¹⁰ Pierwotnie zakładano, że z praktyk i staży skorzysta 950 tys. uczniów szkół i placówek kształcenia zawodowego.

choć prawdopodobnie owo zróżnicowanie wynika również z innych czynników leżących po stronie przedsiębiorstw, takich jak np. zróżnicowanie branżowe, czy struktura wielkości przedsiębiorstw, w tym w szczególności liczba i udział firm średnich i dużych, które mają największy potencjał do przyjmowania uczniów na praktyki i staże. Faktyczna dominacja firm mikro w strukturze polskich przedsiębiorstw oznacza, że szkoły muszą nawiązywać i prowadzić współpracę z kilkoma lub nawet kilkunastoma podmiotami gospodarczymi jednocześnie.

Niezależnie od kwestii technicznych, związanych z projektowaniem wskaźników monitorowania, wyniki niniejszego badania pokazują, że ciężar nawiązywania współpracy leży przede wszystkim po stronie szkół. Jedynie co czwarty beneficjent projektów zrealizowanych do końca 2011 roku reprezentował sektor przedsiębiorstw. Potwierdza to tezę, że sukces Działania 9.2 zależy w dużej mierze od możliwości i chęci kooperacji samych przedsiębiorstw. Podmioty uczestniczące w projektach wskazują na rozmaite motywy stojące za zaangażowaniem przedsiębiorstw we współpracę ze szkołami. Mimo, że pojawiają się pojedyncze przypadki motywów typowo altruistycznych i chęci pomocy uczniom placówek kształcenia zawodowego, to ostatecznie firmy decydując się na przyjęcie praktykantów lub stażystów, kierują się przede wszystkim rachunkiem zysków i strat. W przypadku prognozowanego ujemnego bilansu firmy nie są skore do współpracy. W wielu przypadkach przyjęcie praktykanta lub stażysty łączy się z faktycznymi kosztami poniesionymi przez przedsiębiorcę, czy to w postaci zużytych materiałów, uszkodzonych narzędzi, czy też czasu, jaki przedsiębiorcy muszą wygospodarować na opiekę nad danym uczniem. Dochodzą do tego obawy przed potencjalną stratą generowaną przez biurokrację związaną z udziałem w projekcie, pojawiały się też głosy o ryzyku utraty tajemnic firmowych. Obciążenia biurokratyczne z projektem często stanowi pewną barierę zniechęcającą potencjalnych partnerów. Pomimo, że wiąże się ona zwykle np. ze zwrotem pracodawcy kosztów poniesionych w ramach praktyki, to jednak czasami (szczególnie w przypadku dużych firm) subiektywnie postrzegane koszty (jak np. nakład czasu, pracy, załatwianie dokumentów), aby taki zwrot otrzymać, nie są warte otrzymywanej kwoty. Oczywistym jest fakt, iż innym zasobem cierpliwości wykaże się przedsiębiorca oczekujący na np. milionowe dofinansowanie z dużego projektu, a innym taki, który otrzyma kilka tysięcy złotych jako zwrot kosztów z tytułu prowadzonej praktyki.

W tej sytuacji elementem zachęcającym do nawiązywania współpracy musi być odpowiedni system motywacyjny, który będzie bilansował przedsiębiorcy ponoszone przez niego koszty. W przeciwnym razie istnieje ryzyko, że pracodawcy nie będą podejmować współpracy lub będą traktować uczniów co najwyżej jako zasób taniej siły roboczej. Jak się wydaje w Działaniu 9.2 takim skutecznym elementem okazał się system rekompensat finansowych. Należy jednak odnotować, że w tym aspekcie dokonywano zmian w trakcie realizacji Działania i powinien być on dodatkowo poddany analizie (o czym w dalszej części raportu). W przypadku projektów zakończonych do 2011 roku, a więc będących przedmiotem niniejszego badania, możliwość finansowania praktyk i staży była teoretycznie możliwa, w praktyce do 2012 nie wskazana *explicite* na poziomie dokumentacji programowej. Co istotne, jak wynika z przeprowadzonych badań, znaczenie aspektu finansowego rośnie odwrotnie

proporcjonalnie do wielkości firmy – w przypadku firm dużych nie ma ono aż tak dużego znaczenia. W przypadku firm małych i mikro może mieć istotne znaczenie na poziomie podejmowania decyzji o współpracy ze szkołami w zakresie organizacji staży i praktyk. Wyniki badania sugerują, że otrzymanie środków finansowych, mogło być w przypadku części firm czynnikiem rozstrzygającym podczas podejmowania decyzji o udziale w Działaniu 9.2. W sytuacji, gdy szkoła miała wcześniej problem ze znalezieniem przedsiębiorców chętnych do współpracy (w przypadku współpracy bezkosztowej), Działanie 9.2 mogło tę sytuację nieco poprawić poprzez zapewnienie dodatkowych środków.

Bazując na zebranych danych, ukazujących jasno, iż w początkowej fazie realizacji Działania 9.2 nie cieszyło się ono szczególnie dużym zainteresowaniem, należy wziąć pod uwagę w przyszłości możliwe działania promocyjne mające na celu rozpowszechnienie tego typu interwencji. Jak wynika z badań, m.in. IBE, szkoły zawodowe są przyzwyczajone do działalności polegającej na ciągłym pozyskiwaniu dodatkowych form finansowania¹¹. Są to często placówki aktywne, które samodzielnie poszukują źródeł finansowania poza organem prowadzącym. Dyrektorzy szkół zawodowych relatywnie często prowadzą działalność własną i aplikują o środki z projektów unijnych lub u prywatnych sponsorów. Kwestia braku zainteresowania na początku wdrażania Działania 9.2 może wynikać zatem ze zbyt słabego rozpropagowania tej interwencji wśród szkół. Możliwe, że skuteczniejszym kanałem komunikacji i promocji okazałby się tutaj samorząd lokalny.

Na pozytywny aspekt realizacji praktyk i staży w ramach Działania 9.2 wskazuje ogólna ocena ze strony osób zaangażowanych w realizację projektów. Ocena współpracy w takich wymiarach, jak zaangażowanie uczniów/słuchaczy, zaangażowanie pracodawców, możliwość zdobycia praktycznych umiejętności zawodowych przez uczniów/słuchaczy, przydatność zrealizowanych działań dla pracodawców oraz zwiększenie atrakcyjności nauczania dla uczniów, była generalnie bardzo wysoka. Potwierdzają to również opinie poszczególnych stron, wyrażane w ramach zrealizowanych studiów przypadku, które wskazują na dużą użyteczność zrealizowanych projektów.

Co więcej, nawiązana współpraca miała często charakter trwały. Co prawda, miała ona często charakter kontynuacji (o czym szerzej w kolejnych wnioskach), niemniej dzięki wsparciu PO KL udało się ją w wielu przypadkach rozszerzyć (w około 49% projektów, w których realizowane były praktyki). Przeciętnie od około 70% do 80% beneficjentów kontynuowało działania realizowane w ramach projektu, po zakończeniu finansowania. Szczególnie korzystnie kształtuje się wartość wskaźnika trwałości dla praktyk. W tym przypadku zaledwie 6% placówek nie zdecydowało się na ich kontynuowanie po zakończeniu realizacji projektu w ramach Działania 9.2. W przypadku staży 43% placówek nie kontynuowało tego typu działań po zakończeniu projektu, natomiast w przypadku innych form, współpracy zaprzestano ich w 27% zakończonych projektów. Wysoki wskaźnik kontynuacji

¹¹ Wyniki te zawarto między innymi w raporcie „Współpraca szkół z podmiotami zewnętrznymi”. Zob: <http://eduentuzjasci.pl/publikacje-ee-lista/raporty/160-raport-z-badania/wspolpraca-szkol-z-podmiotami-zewnetrznymi/743-wspolpraca-szkol-z-podmiotami-zewnetrznymi-raport-z-badania-otoczenia-instytucjonalnego-przedszkoli-szkol-podstawowych-i-gimnazjow.html>

współpracy w przypadku praktyk wskazuje na to, iż w tym wymiarze działania te i tak są podejmowane przez szkoły, gdyż wynika to z wymagań programowych w szkołach zawodowych. Natomiast kontynuacja staży w ponad połowie przypadków oraz innych form w jeszcze większej części wskazuje, iż formy te są również doceniane przez obie strony współpracy. Niezależnie od typu prowadzonych działań, ich zakończenie miało miejsce znacznie częściej w przypadku podmiotów niedoświadczonych, czyli takich, które przed Działaniem 9.2 nie prowadziły określonej formy współpracy. W grupie projektów zakończonych do końca 2011 roku i poddanych analizie w pierwszej fazie badania, zidentyfikowano 39 przypadków, w których Działanie 9.2 zapoczątkowało daną formę współpracy szkół z pracodawcami (na 132 projekty, w których jakakolwiek forma współpracy szkół z pracodawcami w ogóle miała miejsce). Wśród tych 39 projektów, w 21 przypadkach działania były nadal kontynuowane po zakończeniu finansowania z EFS. W pozostałych 18 przypadkach działania ustały wraz z zakończeniem projektu.

Wskaźniki kontynuacji tych działań należy interpretować jako wartość dodaną, którą wniosło do szkolnej rzeczywistości Działanie 9.2, a zatem warto, aby naturalnie po podjęciu odpowiednich działań korekcyjnych, podtrzymywać wspieranie szkół w tym wymiarze.

Rekomendacje

- ➔ Rekomenduje się kontynuację działań podobnych do 9.2 PO KL, w których pojawia się komponent wsparcia współpracy z przedsiębiorstwami, ukierunkowany na umożliwienie uczniom placówek kształcenia zawodowego odbywania praktyk i staży u przedsiębiorców. Jest to szczególnie pożądane, biorąc pod uwagę znaczenie kształcenia praktycznego. Co istotne, tam gdzie udało się nawiązać współpracę w ramach Działania 9.2, była ona oceniana pozytywnie. W przypadku kontynuacji wcześniejszej współpracy, udało się ją w znacznej części rozszerzyć. Projekty z początkowego okresu realizacji Działania odznaczają się również trwałością – część podjętych działań (zwłaszcza w przypadku praktyk) była kontynuowana po formalnym zakończeniu projektu.
- ➔ Formułując oczekiwania względem rezultatów przedsięwzięć podobnych do Działania 9.2 (w zakresie wsparcia współpracy szkół i przedsiębiorstw), należy uwzględnić zróżnicowanie regionalne. W szczególności należy zweryfikować dotychczas przyjmowane założenie o jednakowym „potencjale absorpcyjnym” poszczególnych województw. Pomocny w szacowaniu oczekiwanych wartości docelowych wskaźników w poszczególnych regionach może być ich finalny poziom realizacji w ramach obecnej perspektywy finansowej. Jednocześnie nie może być to jedyny czynnik brany pod uwagę, tak by „nie karać” regionów za wysoką skuteczność zrealizowanych projektów. Pod uwagę w szczególności powinna być wzięta dodatkowo struktura wielkości przedsiębiorstw w regionach (liczba i udział firm dużych i średnich), jak również ich struktura branżowa.
- ➔ W obliczu dominacji w strukturze przedsiębiorstw firm mikro, zaleca się podjęcie działań służących promocji współpracy szkół z przedsiębiorstwami zrzeszonymi w ramach struktur

klastrowych lub innych organizacji (takich jak np. cechy rzemieślnicze). Jak wynika z przeprowadzonego badania, szkołom łatwiej nawiązać współpracę od razu z całą grupą przedsiębiorstw zrzeszonych w ramach jednej struktury. Ponadto, często zrzeszone firmy posiadają lub są w stanie wypracować wspólną politykę dotyczącą współpracy ze szkołami zawodowymi.

- ➔ Kluczem do sukcesu na linii współpracy szkół i przedsiębiorstw, jest zapewnienie odpowiedniego systemu motywującego firmy do kooperacji. Co prawda zdarzają się pojedyncze przypadki działania „ideowego”, czy też altruistycznego, jednak co do zasady, obecność w firmie praktykantów lub stażystów, często oznacza dodatkowe koszty dla przedsiębiorstw. Fakt ten zaś skutecznie zniechęca do nawiązywania współpracy. W tym przypadku podstawowy system motywacji, rekompensujący potencjalne koszty, czy też straty wynikające z obecności praktykantów lub stażystów, to zapewnienie odpowiednich środków finansowych. Tym samym rekomenduje się, by bazując na doświadczeniach z dotychczasowej realizacji Działania 9.2, zapewnić możliwość zwrotu przedsiębiorcom kosztów ponoszonych w obszarze podejmowanej współpracy ze szkołami.
- ➔ Środki finansowe, rekompensujące koszty o których mowa powyżej, są szczególnie istotne dla firm mikro i małych. Należy pilotażowo w pierwszych konkursach przedsięwziąć realizujących cele i zadania zbliżone do tych dostępnych w ramach Działania 9.2, podjąć próbę zróżnicowania dostępności i intensywności wsparcia w zależności od wielkości firmy. W świetle przeprowadzonych badań wydaje się, że zwrot kosztów warunkowanych wielkością firmy może być bardziej optymalny z punktu widzenia ogólnej efektywności kosztowej.

Adresat rekomendacji: Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Instytucje Pośredniczące, Instytucje Zarządzające RPO dla okresu programowania 2014-2020

Jak wynika z przeprowadzonych badań, współpraca pomiędzy szkołami i przedsiębiorstwami w ramach Działania 9.2 PO KL, w dużej mierze sprowadzała się do kontynuacji współpracy nawiązanej już wcześniej. W przypadku organizacji praktyk dotyczyło to niemal trzech czwartych badanych projektów, w przypadku staży sytuacja ta wystąpiła w ponad połowie przypadków. Można więc powiedzieć, że Działanie 9.2 przyczyniało się w większym stopniu do utrwalania istniejących już powiązań pomiędzy szkołami i przedsiębiorcami, niż do kreowania nowych kontaktów.

Powyższa sytuacja w znacznym stopniu wynika z samej logiki Działania 9.2. Na żadnym z poziomów jego realizacji nie wskazano wprost, czy celem jest nawiązywanie współpracy z nowymi podmiotami, wspieranie kontynuacji, czy intensyfikacja wcześniejszej kooperacji. Należy zauważyć, że pozostawiona swoboda w kształtowaniu zakresu i typu współpracy z przedsiębiorstwami z pewnością ułatwiała realizację projektów, co należy postrzegać jako swego rodzaju cechę pozytywną. W raporcie wskazanych zostało wiele barier w nawiązywaniu współpracy z przedsiębiorstwami, które są szczególnie trudne do przełamania, zwłaszcza w przypadku firm nieposiadających doświadczenia w kooperacji ze szkołami. Niemniej należy zauważyć, że niedoprecyzowanie powyższej kwestii

w dokumentach programowych doprowadziło do wskazanych wcześniej skutków, tj. już na starcie określiło (i do pewnego stopnia zawęziło) zakres oddziaływania zrealizowanych projektów.

W obliczu braku konkretnych założeń, regulujących charakter współpracy w ramach Działania 9.2, fakt że mimo wszystko udało się pomóc szkołom w nawiązywaniu nowych relacji między szkołami a firmami (dotyczy to 27% podmiotów realizujących praktyki i 47% podmiotów realizujących staże) należy więc ocenić pozytywnie.

Wymaga podkreślenia, że powyższa kwestia ma istotne znaczenie z punktu widzenia programowania podobnych interwencji w przyszłości i nie powinna pozostawać poza kontrolą, tak jak to miało miejsce dotychczas. Pozostaje bowiem zasadniczym pytaniem, w jakim stopniu celem podobnych do Działania 9.2 przedsięwzięć powinno być faktyczne wspieranie dotychczasowych powiązań, a w jakim tworzenie nowych.

Jeśli celem jest intensyfikacja wcześniejszej współpracy, to należałoby wskazać to wprost. Jednocześnie powinno to znaleźć bezpośrednie odzwierciedlenie na poziomie oczekiwań względem tego typu projektów. W ich przypadku prawdopodobnie mniejszą rolę odgrywać będą kwestie związane z motywowaniem przedsiębiorstw do udziału we współpracy, natomiast większe znaczenie będzie miało doprecyzowanie warunków współpracy. W szczególności koniecznym jest ustalenie, w jakim stopniu należy przeorientować dotychczasową współpracę, tak by służyła ona osiągnięciu celów założonych w programie. Niewykluczone, że nie będą potrzebne żadne zmiany w tym zakresie. Z drugiej strony może się okazać, że konieczne są istotne modyfikacje jakościowe, bowiem co prawda kontynuacja współpracy może spełniać podstawowy warunek postawiony w programie (tj. tego, że współpraca w ogóle ma miejsce), ale może różnić się zasadniczo ze szczegółowymi celami interwencji.

W przypadku zorientowania celu działania na kwestię rozszerzania współpracy z nowymi podmiotami gospodarczymi, większa uwaga będzie musiała być zwrócona na kwestie związane z zapewnieniem odpowiednich zachęt i motywatorów dla firm, które - jak wynika z badania - pełnią kluczową rolę w przełamywaniu obaw tej grupy przedsiębiorstw. Rozszerzanie współpracy na nowe podmioty to również konieczność większej promocji projektów, których celem powinno być dotarcie z informacją o dostępności danego instrumentu wsparcia do jak największej grupy przedsiębiorstw. Jak się wydaje, pozostawienie powyższej kwestii niedoprecyzowanej w przypadku przyszłych, podobnych instrumentów wsparcia dla szkół, najprawdopodobniej wywoła skutek analogiczny do tego, jaki wystąpił w ramach Działania 9.2.

Rekomendacje

- ➔ Rekomenduje się, aby w przypadku projektów zorientowanych na wspieranie współpracy szkół i placówek kształcenia zawodowego z pracodawcami doprecyzowywać, w jakim stopniu celem działania jest wspieranie dotychczasowych powiązań, a w jakim tworzenie nowych.

Wydaje się oczywistym, że nie można wykluczyć wspierania szkół we współpracy z dotychczasowymi partnerami, jednak koniecznym wydaje się wyszczególnienie przypadku związanego z rozszerzaniem współpracy na nowe podmioty gospodarcze.

- ➔ Powyższe zmiany powinny znaleźć odzwierciedlenie zarówno na poziomie kryteriów merytorycznych oceny projektów, jak również na poziomie wskaźników monitorowania realizacji projektów oraz samego działania.
- ➔ W przypadku projektów, które zakładają kontynuację dotychczasowej współpracy, w celu minimalizacji wystąpienia potencjalnego efektu *deadweight*¹², koniecznym jest doprecyzowanie oczekiwań dotyczących zakresu tej współpracy. W szczególności powinno być określone, w jakim zakresie współpraca nawiązana w ramach projektu będzie wykraczać poza wcześniejsze działania. Pod uwagę powinna być brana zarówno intensywność współpracy, jak i czynnik związany z jakością praktyk i staży, z których korzystają uczniowie.

Adresat rekomendacji: Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Instytucje Pośredniczące, Instytucje Zarządzające RPO dla okresu programowania 2014-2020

Ocena skuteczności realizowanych projektów może być dokonywana przez pryzmat jakości realizowanej współpracy pomiędzy szkołami zawodowymi a przedsiębiorcami. Jeśli współpraca była wysokiej jakości, to najprawdopodobniej przyniosła również zamierzone efekty, co znaczyć będzie o skuteczności interwencji. W niniejszym badaniu skupiano się wyłącznie na aspekcie współpracy szkół z przedsiębiorcami w różnych formach. W analizowanych projektach dominowały te, w których zakładano realizację praktyk dla uczniów (28%). W 8% placówek w ramach Działania 9.2 dofinansowano staże u pracodawców. Trzecią formą współpracy, która objęła 11% badanych projektów, były inne niż staże i praktyki formy współpracy szkół z przedsiębiorcami – najczęściej w postaci: wycieczek zawodoznawczych, wyjazdów studyjnych do zakładów pracy, warsztatów, szkoleń, wyjazdów na targi branżowe itp. W sumie jakąkolwiek formę współpracy z pracodawcami w ramach Działania 9.2 podjęło 38% beneficjentów projektów (w projektach realizowanych do końca 2011 roku). Często w ramach projektów łączono kilka rodzajów działań.

Generalna ocena badanych projektów jest pozytywna, z perspektywy każdej zaangażowanej strony – szkoły, uczniów i przedsiębiorców. Najbardziej pochlebne opinie o projektach zawierających komponent współpracy z przedsiębiorcami wyrażali respondenci ze szkół – dyrektorzy oraz kierownicy kształcenia praktycznego. Jak wynika z przeprowadzonego badania jakościowego doceniali oni Działanie 9.2 za to, iż dawało dodatkowe możliwości zachęcania pracodawców do przystępowania do współpracy. Wprawdzie w większości przypadków w projektach uczestniczyli przedsiębiorcy, z którymi szkoła już wcześniej miała doświadczenia w zakresie praktyk dla uczniów, ale często te projekty umożliwiały rozszerzenie wsparcia, np. na większą liczbę uczniów. Sami uczniowie byli zadowoleni

¹² *Efekt deadweight* – efekt zdarzenia występującego niezależnie, czyli zmiana następująca po zastosowaniu interwencji, która i tak miałaby miejsce niezależnie od podjętej interwencji. Zob.:

https://www.ewaluacja.gov.pl/slownik/Strony/slowni_efekt_zdarzenia_wystepujacego_niezaleznie.aspx

z zajęć angażujących pracodawców, gdyż często miały one bogatszy wymiar niż standardowe praktyki szkolne¹³. Ponadto, uczniowie zdają się dobrze rozumieć wartość wiedzy praktycznej i wiedzą, że podnosi ona ich szanse na rynku pracy. Podobnie przedsiębiorcy, którzy zdecydowali się na udział w projekcie, pomimo wspomnianych wcześniejszych obaw, byli w większości zadowoleni z efektów współpracy. Dzięki praktykantom i stażystom otrzymywali wsparcie w codziennej pracy w przedsiębiorstwie, a kontakt z uczniem był nieraz okazją do przygotowania sobie potencjalnego pracownika.

W projektach zidentyfikowano także kilka czynników, które obniżały jakość współpracy. Jak wynika z przeprowadzonego badania szkoły najczęściej nie przeprowadzały formalnej diagnozy potrzeb ściśle pod kątem udziału w projekcie, pomimo iż dobrze znają obszary, gdzie występują deficyty i które wymagają poprawy lub doinwestowania. Ważne, aby przeprowadzana analiza potrzeb objęła swoim zasięgiem wszystkie zainteresowane we współpracę podmioty, a więc zarówno szkoły, uczniów jak i pracodawców. Aby projekt mógł być efektywny warto znać obszary, gdzie wsparcie jest najbardziej potrzebne i jakie oczekiwania wiążą z nim poszczególne strony. W celu uniknięcia sytuacji, gdy dopiero w czasie realizacji projektu ujawniane są potrzeby uczniów czy pracodawców w zakresie współpracy warto, aby realizowany projekt był poprzedzony rzetelną diagnozą potrzeb. Bez jasnego określenia problemów i potrzeb niemożliwe jest skuteczne ich rozwiązanie i zaspokojenie.

Rekomendacje

- ➔ Rekomendujemy, aby przed przystąpieniem do realizacji projektu dokonywana była rzetelna diagnoza potrzeb. Powinna ona rzetelnie wskazywać obszary, gdzie niezbędne jest wsparcie i być przede wszystkim faktycznie użyteczna. Jednocześnie powinna być znana i mieć akceptację wszystkich stron zaangażowanych w projekt, w tym szkół, uczniów i przedstawicieli przedsiębiorstw.
- ➔ Wymóg ten nie może stanowić kolejnego biurokratycznego utrudnienia w drodze do zrealizowania projektu. Dlatego też, na poziomie dokumentów powiązanych z realizacją Działania (poradnik realizacji działania, zasady realizacji działania itp.), powinny zostać przedstawione najważniejsze zalety uwzględnienia tego elementu w procesie realizacji interwencji oraz powinny zostać opracowane propozycje ram realizacji takiej diagnozy.

Adresat rekomendacji: Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Instytucje Pośredniczące, Instytucje Zarządzające RPO dla okresu programowania 2014-2020

Innym czynnikiem potencjalnie obniżającym jakość prowadzonej współpracy był występujący w niektórych projektach brak elastyczności szkół w kwestii terminów organizacji praktyk i staży

¹³ W raporcie za „standardowy” lub „obowiązkowy” zakres praktyk uznajemy zakres ujęty w obowiązującym Rozporządzeniu o praktycznej nauce zawodu i ustawie o systemie oświaty.

u przedsiębiorców. Zgodnie z Rozporządzeniem MEN z dnia 15 grudnia 2010 r. w sprawie praktycznej nauki zawodu, praktyki zawodowe uczniów mogą być organizowane w czasie całego roku szkolnego, w tym również w okresie ferii. Ponadto, zgodnie z rozporządzeniem, standardowo, dobowy wymiar godzin zajęć nie może przekraczać 8 godzin (dla uczniów w wieku powyżej 16 lat), a w szczególnie uzasadnionych przypadkach może trwać nie dłużej niż 12 godzin. Praktyczna nauka zawodu może być także realizowana w systemie zmianowym, z tym że w przypadku uczniów poniżej 18 lat nie może wypadać w porze nocnej. Prawo daje zatem dużą swobodę, jeśli chodzi o organizację praktycznej nauki zawodu u pracodawców. Jednak ostateczną formę odbywanej praktyki określa umowa pomiędzy dyrektorem szkoły a przedsiębiorcą. W przypadku branż o silnej sezonowości, np. branża budowlana lub rolnicza, przedsiębiorcy preferowali, aby uczniowie odbywali praktyki w okresach, w których jest najwięcej pracy i w ten sposób stanowili realną pomoc dla zakładu pracy. Nie zawsze jednak te potrzeby były brane pod uwagę. Respondenci wspominali o nieadekwatnych godzinach pracy praktykanta (np. godziny poranne w przedsiębiorstwie gastronomicznym, gdy najwięcej klientów jest wieczorami) lub o nieuwzględnieniu sezonowego charakteru branży (np. praktyki w branży budowlanej organizowane zimą).

Rekomendacje

- ➔ W celu zapewnienia wysokiej jakości kształcenia uczniom w czasie praktycznej nauki zawodu, a jednocześnie w celu maksymalizacji korzyści dla pracodawcy rekomenduje się, aby na poziomie monitorowania realizacji tego typu przedsięwzięć analizować jakość realizowanych praktyk i staży. Przedmiotem dodatkowej weryfikacji w ramach projektów powinna być
 - 1) zgodność podjętych działań projektowych z przeprowadzoną diagnozą potrzeb
 - 2) dopasowanie planów praktyk i staży uczniów, do specyfiki danej branży. Koniecznym jest, by szkoły, które wysyłają uczniów na praktyki, brały pod uwagę specyfikę danej branży, np. jej sezonowość. Elastyczne podejście placówek kształcenia zawodowego zostanie pozytywnie przyjęte przez współpracujących przedsiębiorców i będzie miało pozytywny efekt przede wszystkim dla samych uczniów.
- ➔ Kwestia weryfikacji ww. aspektów, powinna być podjęta przynajmniej w ramach systemu sprawozdawczości towarzyszącej realizacji projektów.

Adresat rekomendacji: Ministerstwo Edukacji Narodowej, organy prowadzące szkoły, Instytucje Pośredniczące, Instytucje Zarządzające RPO dla okresu programowania 2014-2020

Praktyki i staże realizowane w ramach projektów z Działania 9.2 cieszyły się największą popularnością spośród wszystkich form współpracy. Szczególnie pozytywnie wypowiadali się o nich uczniowie, którzy mieli możliwość zdobycia praktycznych umiejętności, doświadczenia w realnych warunkach pracy i poznania specyfiki wybranego zawodu. Praktyki i staże realizowane w ramach projektów często wykraczały zakresem poza te organizowane standardowo w ramach nauki w szkole zawodowej

(np. miały bogatszy program, były dłuższe, obejmowały ciekawsze zajęcia) lub były dostępne dla większej liczby uczniów. Przedsiębiorcy równie często wypowiadali się pozytywnie na temat tych dwóch form współpracy. Przyjmując praktykantów i stażystów pozyskiwali darmowego pracownika, który miał szansę, po odpowiednim przeszkoleniu zostać regularnym pracownikiem w firmie. Poza wsparciem kadrowym i wstępnym przygotowaniem nowych pracowników, w niektórych projektach przedsiębiorca uzyskiwał także korzyści finansowe za udział w projekcie. Szczególnie dla małych firm stanowiło to dużą motywację do skorzystania z Działania 9.2.

W ramach projektów z Działania 9.2 realizowano także i inne formy współpracy, które charakteryzowały się przede wszystkim krótszym czasem trwania. Były to między innymi: wycieczki zawodoznawcze, wyjazdy studyjne do zakładów pracy, warsztaty i szkolenia, pokazy prowadzone we współpracy z pracodawcami oraz dodatkowe kursy i egzaminy w zakładach pracy. Formy te były pozytywnie oceniane przez uczniów, dla których stanowiły raczej urozmaicenie codziennych zajęć w szkole, niż budowanie kapitału opartego na wiedzy praktycznej. Celem wycieczek lub warsztatów nie była wprost praktyczna nauka zawodu, lecz raczej podnoszenie świadomości uczniów przez pokazanie im możliwości zatrudnieniowych i specyfiki danego zawodu czy zakładu pracy. W badaniu pojawiały się głosy przedsiębiorców, iż tego typu krótkie formy współpracy były dla nich raczej obciążeniem, gdyż nie korzystali oni w żaden bezpośredni sposób z obecności uczniów w zakładzie pracy, natomiast na nich najczęściej spoczywało zadanie zorganizowania takiej wycieczki czy warsztatu. Dlatego też ocena tej formy współpracy realizowanej w ramach Działania 9.2 jest różna z perspektywy różnych uczestników projektu.

Z perspektywy uczniów, pierwsze lata nauki w szkole to okazja do zapoznania się z zawodem, z charakterem przyszłego zajęcia, służy to zbudowaniu świadomości młodego człowieka na temat tego, jak może wyglądać jego przyszła praca. Temu pomagają właśnie krótkie formy współpracy, jak np., wycieczki do zakładów pracy. Oczywiście, cel stażu lub praktyki jest inny niż krótkiej wycieczki zawodoznawczej, co nie oznacza, iż ta ostatnia przynosi słabsze efekty dla ucznia. Zdecydowanie lepiej budować świadomość ucznia od samego początku jego pobytu w szkole zawodowej niż pozwolić, by ukończył edukację i dopiero wówczas przekonał się o tym, czy dana praca mu odpowiada.

Rekomendacja

➔ Biorąc pod uwagę powyższe wnioski rekomenduje się, aby nie rezygnować z krótkich form współpracy, mając jednak na uwadze, iż ich cel jest nieco inny niż cel praktyk i staży. Ważne, aby pamiętać, iż takie formy bardziej obciążają pracodawcę i ich włączanie do projektów powinno być konsultowane z przedsiębiorcami, a szkoła powinna aktywnie wspomagać ich organizację i realizację. Można zatem traktować krótkie formy współpracy jako wprowadzenie do dłuższych form współpracy - w formie wycieczki zawodoznawczej może być realizowana np. pierwsza wizyta szkoły u przedsiębiorcy o charakterze zapoznawczym. Następnie

kolejnym etapem współpracy może być zorganizowanie stażu lub praktyki dla uczniów tak, aby i pracodawca mógł czerpać korzyści z obecności uczniów w jego zakładzie pracy.

Adresat rekomendacji: Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Instytucje Pośredniczące, Instytucje Zarządzające RPO dla okresu programowania 2014-2020

Kwestią ściśle związaną ze skutecznością projektów oraz z działaniami realizowanymi w ich ramach, chociaż nie polegającą wprost na współpracy z pracodawcami, są dodatkowe kursy i szkolenia zakończone certyfikatami, które były realizowane w ramach Działania 9.2. Projekty zawierające ten komponent cieszyły się szczególnie dużym zainteresowaniem wśród uczniów. Jeśli możliwe było zdobycie dodatkowych certyfikatów, ukończenie specjalistycznych kursów, czy zdobycie umiejętności poświadczonych dyplomem, to wówczas uczestnictwo w takim projekcie dawało uczniom dużą wartość dodaną, która mogła być przydatna po zakończeniu nauki, podczas poszukiwania pracy. Standardowo tego typu kursy i szkolenia wiążą się z wysokimi kosztami i nie mogłyby być ukończone przez większość uczniów, bez wsparcia w ramach projektu.

Rekomendacje

- ➔ W związku z powyższym, rekomenduje się, aby w przyszłości w ramach podobnych projektów, realizować w większym zakresie kursy i szkolenia dające uczniom dodatkowe certyfikaty i uprawnienia. Sprzyja to wzrostowi zainteresowania projektem wśród uczniów, a sami uczniowie podnoszą dzięki temu swoją atrakcyjność na rynku pracy. Ze względów finansowych wielu uczniów nie może pozwolić sobie na zdobycie takich uprawnień na własną rękę.
- ➔ W celu zachęcenia potencjalnych beneficjentów do zwiększania udziału w projekcie szkoleń i kursów, które kończą się uzyskaniem certyfikatu, należy uwzględnić tę kwestię na poziomie kryteriów oceny projektów (obecność tego typu wsparcia, dla określonej grupy osób, powinna być dodatkowo punktowana na etapie merytorycznej oceny wniosków).

Adresat rekomendacji: Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Instytucje Pośredniczące, Instytucje Zarządzające RPO dla okresu programowania 2014-2020

W niektórych badanych projektach zaplanowano staże lub praktyki realizowane u pracodawców w miejscowościach oddalonych od szkoły (np. w miastach powiatowych lub wojewódzkich). W przypadku obowiązkowych praktyk w szkole zawodowej koszty dojazdu, utrzymania i niezbędnego wyposażenia (np. odzież ochronna) na czas odbywania praktyk zapewnia organ prowadzący szkołę. W badanych szkołach pojawiały się sytuacje, gdy w projekcie nie przewidziano środków na zwrot kosztów dojazdu lub na zorganizowanie dojazdu grupowego do zakładu pracy i uczniowie, z powodów finansowych, nie mogli uczestniczyć w takich zajęciach. Tymczasem w przypadku projektów EFS koszty takie mogły być pokrywane z budżetu projektu.

Rekomendacja

- ➔ Rekomendowane jest, aby podczas planowania budżetu projektów podobnych interwencji, przewidzieć odpowiednią kwotę w budżecie na zapewnienie uczniom dojazdu i, jeśli to konieczne, także zakwaterowania w miejscu realizowania projektu, gdyż stanowi to realną barierę w przystępowaniu uczniów do udziału w projektach.

Adresat rekomendacji: Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Instytucje Pośredniczące, Instytucje Zarządzające RPO dla okresu programowania 2014-2020

Duża liczba formalnych wymagań w związku z przystąpieniem do projektu często zniechęca potencjalnych partnerów do angażowania się w to przedsięwzięcie. Projekty unijne znane są powszechnie ze swej formalnej złożoności i potencjalni beneficjenci czasami z zasady rezygnują z udziału, obawiając się późniejszych trudności z wypełnieniem biurokratycznych wymagań. Część beneficjentów jest również zrażona wcześniejszymi, negatywnymi doświadczeniami, zdobytymi przy okazji innych przedsięwzięć współfinansowanych ze środków UE.

Jak wynika ze zebranych danych, rozbudowane wymagania formalne zwykle stanowiły duży problem dla małych firm, które dominują na polskim rynku przedsiębiorców. Zatem ograniczenie wymagań biurokratycznych (ilości i poziomu szczegółowości wypełnianych dokumentów związanych z projektem) mogłoby skłonić większą liczbę partnerów do udziału w projektach. W przypadku, gdy jest to niemożliwe, warto zapewnić fachowe wsparcie przy formalnej organizacji udziału w projekcie. Wsparcie to mogłoby być realizowane bezpośrednio lub w formie łatwo dostępnego źródła informacji (infolinia, interaktywny portal, forum itp.). Jak wspomniano, dużym problemem jest niedoinformowanie potencjalnych beneficjentów projektów, lub rozszerzające się wśród nich błędne przekonania związane np. z niesprawdzonymi lub nieaktualnymi już przepisami.

Rekomendacje

- ➔ W związku z powyższym warto zapewnić wsparcie przedsiębiorcom i szkołom przy formalnej organizacji projektów. W ramach minimum powinny zostać opracowane broszury informacyjne, przedstawiające z jednej strony korzyści wynikające z udziału w projekcie, a z drugiej najważniejsze zasady realizacji projektów. Broszury informacyjne powinny być przygotowane osobno dla szkół i przedsiębiorców.
- ➔ Pożądanym jest również uruchomienie lub włączenie do systemów już istniejących, łatwo dostępnych punktów informacyjnych, w postaci dedykowanej infolinii telefonicznej lub forum internetowego. W drugim przypadku, jako przykład rozwiązania, które usprawniło realizację projektów finansowanych ze środków unijnych, może być portal www.web.gov.pl

przygotowany głównie z myślą wsparcia beneficjentów działań 8.1 i 8.2 PO IG. Portal istotnie usprawnił przepływ informacji zarówno na linii administracja-przedsiębiorcy, jak również w samej grupie podmiotów ubiegających się o wsparcie, a finalnie również i beneficjentów.

- ➔ Ponadto niezbędne wydaje się być przeprowadzenie kampanii informacyjnej, której celem byłoby ukazanie, iż biurokratyczne wymagania związane z projektami są możliwe do spełnienia i nie wymagają, specjalistycznej wiedzy. Przy czym owej kampanii powinno towarzyszyć faktyczne ograniczenie do niezbędnego minimum dotychczasowej biurokracji związanej z realizacją projektów unijnych.

Adresat rekomendacji: Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Instytucje Pośredniczące, Instytucje Zarządzające RPO dla okresu programowania 2014-2020

Jak wynika z przeprowadzonego badania, aktualne pozostają również potrzeby podnoszenia praktycznego doświadczenia nauczycieli. Wprawdzie Działanie 9.2 nie obejmowało realizacji takich działań, jednak w niektórych projektach nauczyciele współuczestniczyli wraz z uczniami w różnych formach praktycznej nauki zawodu u pracodawców. Było to rozwiązanie często chwalone przez przedstawicieli szkół oraz przez samych uczniów. Nauczyciele w ten sposób rozszerzali swój warsztat zawodowy i poznawali aktualnie stosowane, nowoczesne technologie. Szczególnie ważne jest to w branżach szybko rozwijających się, gdzie często przedsiębiorcy mają dużo nowocześniejszy sprzęt i wyposażenie niż szkoły zawodowe. Jak zaobserwowano, istnieje duża potrzeba dokształcania nauczycieli w szkołach zawodowych, aby mieli aktualną wiedzę w zakresie nowych technologii i rozwiązań stosowanych w swojej dziedzinie.

Rekomendacja

- ➔ Mając powyższe na uwadze, rekomenduje się, aby regularnie kierować nauczycieli na staże organizowane w nowoczesnych zakładach pracy, gdzie mogliby uaktualnić swoją wiedzę praktyczną. Wsparcie rozwoju nauczycieli szkół zawodowych było realizowane w ramach Działania 3.4 PO KL oraz częściowo w ramach Działania 9.4 PO KL i ważne, aby w kolejnym okresie programowania były one kontynuowane. Ważne, aby rozważyć możliwość realizacji działań stażowych jednocześnie dla nauczycieli i uczniów w jednym projekcie, co poniekąd było nieformalną praktyką w niektórych przypadkach szkół.

Adresat rekomendacji: Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Instytucje Pośredniczące

W projektach realizowanych z Działania 9.2 mogły brać udział także szkoły specjalne przysposabiające do pracy. W przypadku tych szkół zawodowych przebieg współpracy z przedsiębiorcami jest nieco inny. Praktyczna nauka zawodu ma dla tych uczniów szczególne znaczenie i może nieść za sobą wielką wartość dodaną, ponad zdobycie doświadczenia zawodowego.

Ważny jest tutaj aspekt otwarcia się uczniów niepełnosprawnych na rynek pracy i codzienny kontakt ze światem zewnętrznym. Szczególnie trudno jest szkole specjalnej znaleźć przedsiębiorców chętnych do współpracy, a te którym się to udało, stanowią rzadkość (Agrotec, 2011). W efekcie realizacji projektów z Działania 9.2 w kilku przypadkach, gdzie beneficjentami były szkoły specjalne, uczniowie uzyskali wiele korzyści z takiej współpracy. W przeprowadzonym badaniu jakościowym opisano dwa przypadki takich projektów – w obu realizacja projektu była wielkim sukcesem (udało się zorganizować praktyki dla uczniów, co wcześniej nie miało miejsca, wzrósł odsetek przystępowania i zdawalności egzaminów zawodowych).

Rekomendacje

- ➔ Biorąc pod uwagę, iż sytuacja szkół specjalnych przysposabiających do pracy jest szczególnie trudna, warto aby szkoły te jak najliczniej brały udział w projektach, w których możliwe jest uzyskanie dodatkowego wsparcia. Zapewnienie dodatkowych punktów w konkursach dla tych szkół w ramach kryteriów strategicznych w niektórych regionach przyniosło oczekiwany pozytywny efekt.
- ➔ W celu zwiększenia udziału szkół specjalnych w podobnych przedsięwzięciach w przyszłości, należy na poziomie kryteriów strategicznych premiować projekty, które obejmują szkoły specjalne.

Adresat rekomendacji: Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Instytucje Pośredniczące, Instytucje Zarządzające RPO dla okresu programowania 2014-2020

Działanie 9.2 ewoluowało w czasie. Część istotnych zmian wprowadzonych została po roku 2011, a więc ich potencjalne skutki pozostawały poza możliwościami analizy w ramach niniejszego badania. Jedną z istotnych zmian wprowadzonych z początkiem 2012 roku stanowiło uwolnienie wysokości udziału *cross-financingu* (oddano do decyzji Instytucji Pośredniczących). Do końca 2011 roku obowiązywał sztywny limit 10% *cross-financingu*, co w praktyce oznaczało możliwość zakupu stosunkowo niewielkich pod względem wartości zakupu sprzętu do szkół (pojedyncze komputery, rzutnik, tablica interaktywna itp.). Mimo to wyniki badania oraz dane sprawozdawcze wskazują, że szkoły chętnie korzystały z tej możliwości, uzupełniając dzięki działaniu własne deficyty materialne. Warto jednak mieć na uwadze, iż w związku z obostrzeniami dotyczącymi *cross-financingu* w omawianych projektach (przed 2012 rokiem) doposażenie szkół w sprzęt nie stanowiło raczej głównego motywu przystępowania szkół do projektów. Ograniczenia finansów, które można było wydać na środki trwałe do wysokości 10% dawało możliwości na poziomie kilku tysięcy złotych, co w przypadku takich zakupów nie jest dużą kwotą. Ważne jest również rozróżnienie w kosztach kształcenia pomiędzy poszczególnymi zawodami. W przypadku niektórych szkół musi ponieść znacznie wyższe koszty (np. eksploatacja materiałów, koszty amortyzacji sprzętu) w porównaniu do innych zawodów.

Istotnym czynnikiem wpływającym na poziom potrzeb finansowych danej szkoły zawodowej jest także forma organizacji praktycznej nauki zawodu. Jeśli odbywa się ona w całości lub w głównej mierze w Centrum Kształcenia Praktycznego lub u przedsiębiorcy, wówczas wymagania szkoły co do pracowni i wyposażenia warsztatów są dużo skromniejsze. A zatem jednakowe traktowanie wszystkich typów i profili szkół zawodowych może nie być dobrym rozwiązaniem.

Rekomendacja

➔ Rekomenduje się dokonanie analizy projektów zrealizowanych po 2011 roku ze szczególnym ukierunkowaniem na analizę wydatków podejmowanych w ramach *cross-financingu*. Pożądane jest poznanie skutków dokonanych zmian, biorąc pod uwagę założony cel działania oraz ich wpływ na realizację innych działań zaplanowanych w ramach Działania 9.2, tj. wdrażanie programów rozwojowych oraz współpracy z przedsiębiorstwami. Punktem wyjścia do powyższej analizy powinny być dane zawarte przynajmniej we wnioskach o dofinansowanie projektu.

Adresat rekomendacji: Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju (na poziomie globalnym) i Instytucje Pośredniczące (na poziomie regionalnym).

W niniejszym badaniu skupiano się na wybranym aspekcie Działania 9.2 PO KL, jakim była współpraca szkół zawodowych z pracodawcami, nie badano natomiast skuteczności całego Działania 9.2. Jednocześnie należy zauważyć, że w PO KL, pomimo wyraźnego powiązania celu Działania 9.2 z podnoszeniem zdolności uczniów do zatrudnienia, kwestia ta nie znalazła odzwierciedlenia na poziomie przyjętych wskaźników monitorowania – żaden z nich nie dotyczył pomiaru w obszarze zatrudnialności absolwentów.

Biorąc pod uwagę potrzebę pełnej oceny skuteczności Działania 9.2 oraz potrzebę zapewnienia lepszego monitorowania podobnych działań w przyszłości konieczne wydaje się podjęcie dwóch typów działań. Po pierwsze, aby przeanalizować całościowo skuteczność projektów w kontekście realizacji celu głównego Działania 9.2, jakim jest podniesienie zdolności uczniów do przyszłego zatrudnienia, należy w ramach osobnego badania oszacować wpływ wsparcia Działania 9.2 na sytuację absolwentów szkół biorących udział w programie. W tym względzie zasadnym jest również podjęcie próby oszacowania faktycznych efektów wsparcia, wykorzystując plan schematu quasi-eksperymentalnego (tj. porównanie absolwentów szkół uczestniczących w programie, z absolwentami szkół, które nie skorzystały ze wsparcia). Tylko w ten sposób będzie można sprawdzić, czy wsparcie otrzymane w ramach projektu przełożyło się na poprawę sytuacji absolwentów na rynku pracy.

Z kolei w przypadku realizacji podobnych interwencji w przyszłości pożądanym byłoby uwzględnienie wśród wskaźników monitorowania projektów, wskaźnika związanego z sytuacją zawodową absolwentów na rynku pracy. Konsekwencją tego działania powinno być włączenie w cykl realizacji

podobnych projektów działań badawczo-analitycznych (np. w formie ewaluacji *on-going*), polegających na bieżącym śledzeniu losów absolwentów placówek kształcenia zawodowego.

Ciekawym tematem dalszych badań może być analiza projektów, które zostały odrzucone w trakcie konkursów z Działania 9.2. Analiza przypadków szkół, które nieskutecznie aplikowały o dodatkowe finansowanie ze środków unijnych, może pomóc w skuteczniejszym programowaniu pozyskiwania takiego dofinansowania w przyszłości.

Rekomendacje

- ➔ W celu pełnego zbadania efektów Działania 9.2, rekomenduje się przeprowadzenie badań losów absolwentów szkół zawodowych korzystających ze wsparcia. W miarę dostępności danych należy rozważyć uwzględnienie w metodyce badań tego zagadnienia schematu quasi-eksperymentalnego. Ważne jest, aby uwzględnić w analizach m.in. branżę, w której absolwent pracuje, tzn. na ile jest ona zgodna z profilem kształcenia w szkole.
- ➔ W celu lepszego monitorowania podobnych działań realizowanych w przyszłości rekomenduje się uwzględnienie adekwatnego do przyjętego celu wskaźnika, związanego z monitorowaniem sytuacji zawodowej uczniów placówek kształcenia zawodowego.
- ➔ Ponadto – w przypadku kontynuacji podobnych do 9.2 działań w przyszłości – rekomenduje się włączenie do systemu ich monitorowania i oceny, prac badawczo-analitycznych (np. w formie ewaluacji *on-going*), polegających na bieżącym śledzeniu losów absolwentów placówek korzystających ze wsparcia.

Adresat rekomendacji: Ministerstwo Edukacji Narodowej (w odniesieniu do oceny efektów Działania 9.2 - na poziomie globalnym), Instytucje Pośredniczące (w przypadku kontynuacji podobnych działań w przyszłości – na poziomie regionalnym).

3. Szkolnictwo zawodowe w Polsce

3.1. Kształcenie zawodowe a kształcenie ogólne

Kształcenie zawodowe wybiera około połowa absolwentów gimnazjów w Polsce. W obliczu niżu demograficznego, liczba bezwzględna liczba uczniów rokrocznie spada, jednak wciąż odsetek absolwentów trafiających do szkół zawodowych oscyluje około połowy rocznika. W roku szkolnym 2011/2012 gimnazja opuściło 397 tys. absolwentów, czyli o prawie 4% mniej niż rok wcześniej. W 2012 roku 18% uczniów rozpoczynających naukę na poziomie ponadgimnazjalnym wybrało zasadniczą szkołę zawodową, podczas gdy w 2000 roku odsetek ten wynosił 26% (IBE, 2014:44). Warto zauważyć, iż technika w ciągu ostatnich kilku lat zyskała na popularności. Według danych Ministerstwa Edukacji Narodowej, w ciągu ostatniej dekady liczba uczniów wybierających naukę w technikum sukcesywnie rośnie, i w roku szkolnym 2013/2014 osiągnęła poziom prawie 37%¹⁴.

Analiza zmian struktury wykształcenia ludności Polski w wieku 25-64 lat pokazuje w ciągu ostatnich kilku lat wzrost liczby osób po studiach wyższych oraz w miarę stabilny w populacji, odsetek osób z wykształceniem średnim zawodowym i policealnym oraz z zasadniczym zawodowym. W 2012 roku wykształcenie wyższe miało ponad 25% ludności kraju w tym wieku, co w porównaniu do roku 2000 (11,5%) pokazuje istotny wzrost. Osoby z wykształceniem średnim zawodowym i policealnym stanowią niezmiennie ok. 26% populacji, a osoby po zasadniczej szkole zawodowej – ok. jednej trzeciej populacji, częściej także szkołę zawodową wybierają chłopcy niż dziewczęta (IBE, 2014:25).

Szkoły zawodowe są wciąż postrzegane jako placówki nieco mniej atrakcyjne od szkół ogólnokształcących (IPM, CDS, 2012; Collect Consulting, ECDF, 2010; Osiecka-Chojnacka, J., 2007; PSDB, 2011b). Jak pokazują badania CBOS w 2009 r. jedynie 5% respondentów pragnęło, aby ich córka uzyskała wykształcenie średnie zawodowe, a w przypadku synów wskazało tak 9% respondentów (IBE, 2014:21). Kształcenie zawodowe jest więc niedowartościowane. Co istotne, zjawisko to idzie w parze z negatywną auto-selekcją uczniów zawodowych. Jak pokazują wyniki polskiego komponentu badania PISA, do zasadniczych szkół zawodowych trafiają najslabsi absolwenci gimnazjów. Uczniowie tych szkół mają bardzo niski poziom kompetencji ogólnych, co może być jedną z przyczyn trudności na rynku pracy absolwentów tych szkół (IBE, 2014:37).

Jak wynika z badań, szansa na pozostanie biernym zawodowo lub bezrobotnym jest silnie skorelowana z poziomem wykształcenia. Stopa bezrobocia jest odwrotnie proporcjonalna do poziomu wykształcenia – sytuacja taka jest obserwowana w większości krajów OECD. Wskaźnik zatrudnienia osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym, wg danych BAEL z 2013, wyniósł 53,7% w porównaniu do 75,6% dla osób z wykształceniem wyższym oraz 42,2% dla osób z wykształceniem

¹⁴ Dla porównania naukę w liceum ogólnokształcącym w tym roku wybrało 44% absolwentów gimnazjów.

średnim ogólnokształcącym. Co istotne, na przestrzeni ostatnich czterech badanych lat wskaźnik zatrudnienia w grupie osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym systematycznie maleje (z poziomu 56,8% w roku 2010). W innych grupach wykształcenia, zmiany wartości wskaźnika są znacznie mniejsze.

Szczegółowe informacje na temat edukacji zawodowej w Polsce, przeprowadzonych zmian, finansowania szkół zawodowych, ich oferty edukacyjnej, egzaminów zawodowych, absolwentów szkół, ich motywacji do wyboru szkoły oraz dalszych losów, jak również jakości kształcenia i ewaluacji w szkołach zawodowych zawarto w publikacji *Raport o Stanie Edukacji 2011* (IBE 2012).

3.2. Zmiany w systemie szkolnictwa zawodowego w Polsce

Cezura czasowa analizowanych projektów przypadła na koniec roku 2011, co oznacza nieco inną sytuację w systemie szkolnictwa niż obecnie. 1 września 2012 roku weszła w życie ustawa o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw¹⁵, która dotyczyła także szkół zawodowych¹⁶. Przed jej opublikowaniem szkoły zawodowe w Polsce obejmowały: zasadniczą szkołę zawodową, technikum, liceum profilowane, technikum uzupełniające i szkołę policealną. Od 1 września 2012 zaprzestano naboru do klas pierwszych w przypadku techników uzupełniających¹⁷ i liceów profilowanych (dla młodzieży). Szkoły te były wygaszane, a ostatni rocznik uczniów opuści je w roku szkolnym 2013/2014. Zgodnie z nowymi przepisami, likwidowane szkoły mogą zostać przekształcone przez organy prowadzące w licea ogólnokształcące dla dorosłych, do 31 sierpnia 2015 roku. Ponadto, okres nauki w zasadniczej szkole zawodowej uległ po reformie wydłużeniu i ujednoliceniu do trzech lat dla wszystkich zawodów. Zmianie uległ także wymiar czasowy przygotowania zawodowego młodocianych pracowników: osób pracujących i uczących się, w wieku 16-18 lat. Wcześniej nauka zawodu u pracodawcy trwała 24 lub 36 miesięcy, a obecnie wynosi ona dokładnie 36 miesięcy.

1 września 2012 roku weszły w życie zmienione akty prawne, dzięki którym ułatwione zostało uzyskanie wykształcenia zawodowego, uzupełnienie kwalifikacji i kształcenie w nowym zawodzie. Nadrzędnym celem tych zmian była poprawa efektów kształcenia, zwiększenie skuteczności kształcenia oraz dopasowanie oferty edukacyjnej do zmieniającego się rynku pracy. Związane jest to z zaobserwowanymi słabymi stronami kształcenia zawodowego, takimi jak między innymi: brak aktualnych programów nauczania i powiązania procesu dydaktycznego z otoczeniem gospodarczym czy mała elastyczność szkół w dostosowywaniu się do potrzeb rynku pracy (KOWEZiU, 2013a). Wprowadzone zmiany miały na celu zwiększenie atrakcyjności szkolnictwa zawodowego oraz ściślejsze powiązanie go z rynkiem pracy. Ponadto, włączono szkoły w system zawodowych kursów

¹⁵ Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 roku (Dz. U. Nr 205, poz. 1206).

¹⁶ Ta zmiana ustawy będzie także dalej w niniejszym raporcie nazywana „reformą”.

¹⁷ Nauka w technikum uzupełniającym trwała 3 lata i stanowiła uzupełnienie wykształcenia i kwalifikacji zawodowych uzyskanych w zasadniczej szkole zawodowej.

kwalifikacyjnych w celu uelastycznienia systemu kształcenia oraz zwiększenia dostępności i efektywności kształcenia.

Reforma kształcenia zawodowego obejmowała:

- modyfikację klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego,
- wprowadzenie nowych podstaw programowych w szkołach zawodowych,
- wzmocnienie praktycznego aspektu kształcenia zawodowego (m.in. dostosowanie oferty edukacyjnej do potrzeb lokalnego rynku pracy, włączanie pracodawców w proces kształcenia, nacisk na doskonalenie nauczycieli kształcenia zawodowego),
- modernizację systemu egzaminów zawodowych (ujednolicenie wymagań, większy nacisk na część praktyczną, egzaminy eksternistyczne),
- zmianę struktury szkolnictwa zawodowego (ujednolicenie cyklu kształcenia w zasadniczej szkole zawodowej do 3 lat, wygaszanie liceów profilowanych i techników uzupełniających, konsolidacja kształcenia zawodowego i ustawicznego w centrach kształcenia zawodowego i ustawicznego),
- uelastycznienie systemu kształcenia zawodowego.

Proces wdrażania powyższych zmian zakończy się ostatecznie w roku szkolnym 2016/2017.

3.3. Organizacja praktycznej nauki zawodu

Obowiązującą ustawą prawną regulującą praktyczną naukę zawodu jest *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 15 grudnia 2010 roku w sprawie praktycznej nauki zawodu*.

Efektom wprowadzonych zmian w systemie szkolnictwa zawodowego w Polsce jest zwiększony nacisk kładziony na współpracę środowiska szkolnego z przedsiębiorcami. Jak pokazują badania, wdrażanie uczniów do pracy w zawodzie poprzez ich kształcenie w realnym otoczeniu, w jakim będą kiedyś pracować, daje najlepsze efekty (IBE, 2012).

Najbardziej popularną formą współdziałania szkoły i przedsiębiorcy jest współpraca w ramach praktycznej nauki zawodu. Może być ona realizowana w placówkach kształcenia ustawicznego, placówkach kształcenia praktycznego, warsztatach i pracowniach szkolnych, u pracodawców lub w indywidualnych gospodarstwach rolnych.

Praktyczna nauka zawodu jest organizowana przez szkołę i może być realizowana w formie:

- **zajęć praktycznych** – ich celem jest opanowanie przez uczniów umiejętności potrzebnych do pracy w określonym zawodzie,

- **praktyk zawodowych** – ich celem jest pogłębienie zdobytej wiedzy i umiejętności nabytych w szkole oraz ich zastosowanie w sytuacjach zbliżonych do przyszłej pracy zawodowej, a także poznanie organizacji i warunków zakładu pracy.

Praktyczna nauka zawodu ma na celu przygotowanie ucznia do sprawnego działania w procesie produkcyjnym lub usługowym zgodnym z jego zawodem. Jest to integralna część procesu szkolenia w szkole zawodowej i stanowi szansę na zdobycie cennego praktycznego doświadczenia jeszcze przed uzyskaniem formalnych uprawnień.

Ramowy plan nauczania (obejmujący także praktyczną naukę zawodu) różni się zależnie od typu szkoły, którego dotyczy:

- Dla **zasadniczych szkół zawodowych**: cykl kształcenia obejmuje 85 godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych, w tym 53,3 godziny kształcenia zawodowego w trzyletnim cyklu kształcenia. Uczniowie będący młodocianymi pracownikami, skierowani przez pracodawcę na doksztalcenie teoretyczne do ośrodka doksztalcenia i doskonalenia zawodowego odbywają kształcenie zawodowe teoretyczne odrębnie dla każdego zawodu przez okres 4 tygodni w każdej klasie, w wymiarze 34 godzin tygodniowo.
- Dla **techników**: cykl ten obejmuje 132 godziny obowiązkowych zajęć edukacyjnych, w tym na kształcenie zawodowe 49 godzin. Praktyki zawodowe są realizowane w wymiarze określonym w podstawie programowej kształcenia w zawodach, w klasie ustalonej przez dyrektora technikum – jest to najczęściej od 4 do 12 tygodni¹⁸.
- Dla **szkoły policealnej**: tygodniowy wymiar godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych dla uczniów poszczególnych semestrów wynosi po 28 godzin. Praktyki zawodowe są realizowane w wymiarze określonym w podstawie programowej kształcenia w zawodach.

Jak wynika z badań przeprowadzonych przez firmę *GfK Polonia* (KOWEZiU, 2013c) w roku szkolnym 2009/2010 najczęściej uczniowie uczestniczyli w zajęciach praktycznych realizowanych w szkole lub u pracodawców. Miejscem najczęściej odbywanych praktyk zawodowych były zakłady pracy lub indywidualne gospodarstwa rolne (70%). Zarówno zajęcia praktyczne, jak i praktyki zawodowe realizowane w centrach kształcenia praktycznego, były stosunkowo rzadkie. Połowa spośród badanych miała praktyki zorganizowane przez szkołę. W grupie uczniów odbywających praktykę u pracodawców, częściej (58%) organizowała je szkoła niż uczeń we własnym zakresie. Ci uczniowie, którzy nie uczestniczyli w praktykach zawodowych u pracodawcy (łącznie 18% wszystkich), najczęściej tłumaczyli się tym, że szkoła nie dawała takiej możliwości. Co piąty uczeń natomiast nie był zainteresowany praktykami, chociaż szkoła oferowała mu taką możliwość.

¹⁸ Jedynie w przypadku zawodu: technik geodeta praktyki trwają 2 tygodnie.

3.4. Przygotowanie zawodowe młodocianych

Rozporządzeniem regulującym zasady przygotowania młodocianych do pracy jest *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 maja 1996 r. w sprawie przygotowania zawodowego młodocianych i ich wynagradzania*, wraz z późniejszymi zmianami.

Młodocianym pracownikiem może zostać osoba, która ukończyła 16 lat (ale nie przekroczyła 18 lat) oraz ukończyła gimnazjum¹⁹. Młodociany pracownik odbywa przygotowanie zawodowe zgodnie z poniższym opisem oraz kontynuuje obowiązkowe kształcenie teoretyczne, jak opisano dalej.

Przygotowanie zawodowe młodocianych pracowników może się odbywać poprzez:

- a) **naukę zawodu** – ma na celu przygotowanie do pracy w charakterze wykwalifikowanego robotnika lub czeladnika i obejmuje praktyczną naukę zawodu organizowaną u pracodawcy, trwa obecnie 36 miesięcy;
- b) **przyuczenie do wykonywania określonej pracy** – ma na celu przygotowanie do pracy w charakterze przyuczonego robotnika i może dotyczyć wybranych prac związanych z nauką zawodu, trwa 3-6 miesięcy.

Przygotowanie młodocianych może prowadzić pracodawca, osoba w jego imieniu lub pracownik zatrudniony u pracodawcy – pod warunkiem posiadania kwalifikacji wymaganych od instruktorów praktycznej nauki zawodu.

Pracodawca zatrudniający młodocianych na naukę zawodu kieruje ich także na doszktałcenie teoretyczne (do zasadniczej szkoły zawodowej, do ośrodka doszktałciania i doskonalenia zawodowego) lub sam organizuje doszktałcenie teoretyczne we własnym zakresie. Pracodawca jest zobowiązany zawrzeć z młodocianym umowę o pracę na piśmie zgodnie z obowiązującymi przepisami Kodeksu Pracy. Nauka zawodu młodocianego kończy się egzaminem zawodowym lub rzemieślniczym (czeladniczym)²⁰. Przyuczenie do wykonywania określonej pracy kończy się egzaminem sprawdzającym.

Wynagrodzenie dla ucznia - młodociany pracownik

Młodocianemu w okresie nauki zawodu przysługuje wynagrodzenie obliczane w stosunku procentowym do przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w wysokości:

- w pierwszym roku nauki – nie mniej niż 4%

¹⁹ W szczególnych przypadkach na przyuczenie do wykonywania określonej pracy może zostać skierowana osoba w wieku poniżej 16 r.ż. lub osoba, która nie ukończyła nauki w gimnazjum. Te wyjątkowe sytuacje reguluje osobne rozporządzenie.

²⁰ Jeśli pracodawca, u którego następuje nauka zawodu posiada stopień mistrza, wówczas młodociany zdaje egzamin rzemieślniczy. W innej sytuacji młodociany zdaje egzamin zawodowy organizowany przez OKE – pod warunkiem, iż uczeń uczęszczał do zasadniczej szkoły zawodowej i kształcił się w specjalności rzemieślniczej.

- w drugim roku nauki – nie mniej niż 5%
- w trzecim roku nauki – nie mniej niż 6%²¹

W przypadku przyuczenia do wykonywania określonej pracy, wynagrodzenie młodocianego wynosi nie mniej niż 4% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia.

Dofinansowanie dla pracodawcy

Zgodnie z Ustawą o systemie oświaty z 19 sierpnia 2011 r. pracodawcom, którzy zawarli z młodocianymi pracownikami umowę o pracę w celu przygotowania zawodowego, przysługuje dofinansowanie kosztów kształcenia pod warunkiem zdania przez ucznia egzaminu zawodowego.

Wysokość kwoty dofinansowania kosztów kształcenia jednego młodocianego pracownika wynosi:

- w przypadku nauki zawodu - 8081 zł przy okresie kształcenia wynoszącym 36 miesięcy²²;
- w przypadku przyuczenia do wykonywania określonej pracy – 254 zł za każdy pełny miesiąc kształcenia.

Organy prowadzące szkoły, które organizują praktyczną naukę zawodu dla uczniów poza szkołą, zapewniają środki finansowe na²³:

- refundowanie pracodawcom wynagrodzenia instruktorów praktycznej nauki zawodu – prowadzących zajęcia z uczniami – do wysokości minimalnej stawki wynagrodzenia zasadniczego nauczyciela kontraktowego (tj. 1802 zł²⁴),
- refundowanie pracodawcom dodatku szkoleniowego dla instruktorów praktycznej nauki zawodu prowadzących zajęcia praktyczne – w wysokości nie mniejszej niż 10% przeciętnego wynagrodzenia w sektorze przedsiębiorstw (tj. 387,53 zł²⁵),
- refundowanie pracodawcom kosztów odzieży i obuwia roboczego oraz środków ochrony indywidualnej, niezbędnej na danym stanowisku szkoleniowym, przydzielonym uczniom na okres zajęć praktycznych pracodawcy w danym roku szkolnym – do wysokości 20% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia (tj. 775,06 zł²⁶).

Ponadto, opiekun praktyk zawodowych otrzymuje dodatek szkoleniowy nie niższy niż 10% przeciętnego wynagrodzenia (tj. 387,53 zł), o ile nie został zwolniony od świadczenia pracy.

²¹ Według danych uzyskanych w czasie wywiadów indywidualnych uczniów uzyskiwał kwoty rzędu ok. 150zł, 250zł oraz 350 zł w kolejnych latach nauki.

²² Jeżeli okres kształcenia jest krótszy niż 36 miesięcy, kwotę dofinansowania wypłaca się w wysokości proporcjonalnej do okresu kształcenia.

²³ Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 grudnia 2010 w sprawie praktycznej nauki zawodu.

²⁴ Dane na rok 2013.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem.

Dodatkowo opiekun praktyk zawodowych może otrzymać od pracodawcy za okres prowadzenia praktyk zawodowych premię w wysokości nie niższej niż 10% przeciętnego wynagrodzenia (tj. 387,53 zł).

Szczegółowe informacje na temat systemu szkolnictwa zawodowego w Polsce znajdują się w Aneksie 1 na końcu raportu.

4. Priorytet IX PO KL

Działanie 9.2 było realizowane w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w latach 2007-2013. Główny cel PO KL stanowi wzrost poziomu zatrudnienia i spójności społecznej. Wsparcie realizowane w ramach Programu wdrażane jest poprzez 10 Priorytetów, realizowanych zarówno na poziomie centralnym, jak i regionalnym.

4.1. Priorytet IX

Priorytet IX PO KL *Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach*, stanowi odpowiedź na potrzeby związane z nierównymi szansami edukacyjnymi osób na różnych etapach kształcenia. Jego celem jest stworzenie równych możliwości w dostępie do edukacji – głównie poprzez propagowanie edukacji przedszkolnej i kształcenia ustawicznego. W ramach Priorytetu IX objęto wsparciem także uczniów szczególnie uzdolnionych oraz uczniów pochodzących z terenów i rodzin najuboższych (pomoc stypendialna) w celu przeciwdziałania marginalizacji terenów wiejskich.

4.2. Działanie 9.2

Zgodnie z zapisami Szczegółowego Opisu Osi Priorytetowych PO KL, głównym celem Działania 9.2 jest *wzmocnienie atrakcyjności i podniesienie jakości oferty edukacyjnej szkół i placówek oświatowych prowadzących kształcenie zawodowe (z wyłączeniem kształcenia osób dorosłych) służące podniesieniu zdolności uczniów do przyszłego zatrudnienia*.

Zgodnie z intencjami wyrażanymi na poziomie przyjętych wartości docelowych wskaźników rezultatu, z Działania 9.2 miała skorzystać co najmniej połowa szkół prowadzących kształcenie zawodowe w Polsce. Jednocześnie przewidziano, że około trzy czwarte z tych szkół podejmie współpracę z przedsiębiorstwami w zakresie wdrażania tzw. programów rozwojowych. Założono również, że dzięki współpracy szkół i przedsiębiorstw, około ćwierć miliona uczniów (245 568)²⁷ skorzysta ze staży i praktyk zawodowych u pracodawców.

²⁷ Wartość wskaźnika ulegała istotnym zmianom. Pierwotna zakładana wartość docelowa wskaźnika wynosiła 950 tys. uczniów.

Tabela 1. Wskaźniki rezultatu dla Działania 9.2 PO KL

Nazwa wskaźnika	Zakładany poziom wskaźnika
Odsetek szkół prowadzących kształcenie zawodowe, które wdrożyły programy rozwojowe w relacji do wszystkich szkół tego typu	50% szkół
Odsetek szkół prowadzących kształcenie zawodowe, które współpracowały z przedsiębiorstwami w zakresie wdrażania programów rozwojowych, w relacji do wszystkich szkół tego typu	75% szkół wdrażających programy rozwojowe (38% wszystkich szkół w Polsce)
Liczba uczniów w szkołach prowadzących kształcenie zawodowe, którzy zakończyli udział w stażach i praktykach w ramach Działania	245 586

Źródło: *Program Operacyjny Kapitał Ludzki*, wersja z dn. 15.04.2014 r.

Na etapie projektowania interwencji, konieczność uruchomienia Działania 9.2 PO KL uzasadniana była przede wszystkim niską jakością kształcenia na poziomie zawodowym. Źródeł tego stanu upatrywano w kilku czynnikach, w tym przede wszystkim w:

- niedopasowaniu oferty edukacyjnej szkół zawodowych do faktycznych potrzeb pracodawców,
- niewystarczających kompetencjach kadry nauczycielskiej placówek kształcenia zawodowego,
- brakach sprzętu i materiałów dydaktycznych wykorzystywanych jako pomoc przy kształceniu.

Zgodnie z diagnozą poczynioną w PO KL, niska jakość kształcenia to niski poziom kompetencji uczniów placówek kształcenia zawodowego. Jakość kształcenia znajduje również wyraz w problemie malejącego zainteresowania tą formą nauczania (przed uruchomieniem działania obserwowano systematyczny spadek liczby uczniów decydujących się na podjęcie kształcenia zawodowego) oraz w zjawisku negatywnej auto-selekcji uczniów, którzy już na starcie posiadają relatywnie słabsze kompetencje i potencjał. Problem ten ma charakter samonapędzającego się błędnego koła – jest to, według autorów diagnozy, efekt dotychczasowej polityki edukacyjnej, która faworyzowała kształcenie ogólne oraz kształcenie uniwersyteckie, bez analizy jego jakości.

W efekcie system kształcenia zawodowego generuje systematycznie coraz mniej absolwentów, ci zaś, którzy otrzymują wykształcenie o profilu zawodowym, posiadają kompetencje niedopasowane do potrzeb rynku pracy. Sytuacja ta prowadzi do paradoksu, w którym z jednej strony pracodawcy nie mogą znaleźć pracowników o odpowiednich kompetencjach, a z drugiej strony absolwenci szkół zawodowych nie mogą znaleźć pracy.

W związku z powyższą, ogólną diagnozą sytuacji kształcenia zawodowego, w ramach PO KL uruchomione zostało Działanie 9.2, które ma stawić czoła wskazanym deficytom (część z nich podjęta

została również w innych działaniach PO KL, np. kwestia kształcenia nauczycieli adresowana jest głównie w ramach Działania 3.4 oraz częściowo w ramach Działania 9.4 PO KL).

Przyjęto, że do rozwiązania zarysowanych problemów posłuży szeroki katalog działań modernizacyjnych, w tym przede wszystkim:

- 1) zapewnienie współpracy szkół z przedsiębiorstwami w zakresie organizacji staży lub praktyk dla uczniów szkół zawodowych,
- 2) wdrożenie w szkołach prowadzących kształcenie zawodowe, tzw. programów rozwojowych, służących z jednej strony wyrównywaniu dysproporcji edukacyjnych pomiędzy osiągnięciami uczniów, a z drugiej podnoszeniu jakości całego procesu kształcenia zawodowego. Przewidziano w tym celu m.in. realizację dodatkowych zajęć dydaktyczno-wyrównawczych, doradztwo i opiekę pedagogiczno-psychologiczną, programy doradztwa edukacyjno-zawodowego. Inne możliwe działania obejmują m.in. wprowadzanie nowych kierunków nauczania lub modernizację kierunków już istniejących. Modernizacji służyć ma również polepszenie wyposażenia szkół i placówek kształcenia zawodowego oraz wdrażanie programów i narzędzi efektywnego zarządzania placówką.
- 3) propagowanie korzyści z wyboru ścieżki kształcenia zawodowego.

Na poziomie PO KL przyjęto założenie, że dzięki realizacji powyższych działań uda się:

- 1) podnieść jakość kształcenia na poziomie zawodowym,
- 2) podnieść atrakcyjność placówek oświatowych prowadzących kształcenie zawodowe.

Idąc dalej, zgodnie z logiką projektodawców Działania 9.2, oczekuje się, że podniesienie jakości kształcenia oraz atrakcyjności szkół i placówek kształcenia zawodowego, przełoży się na:

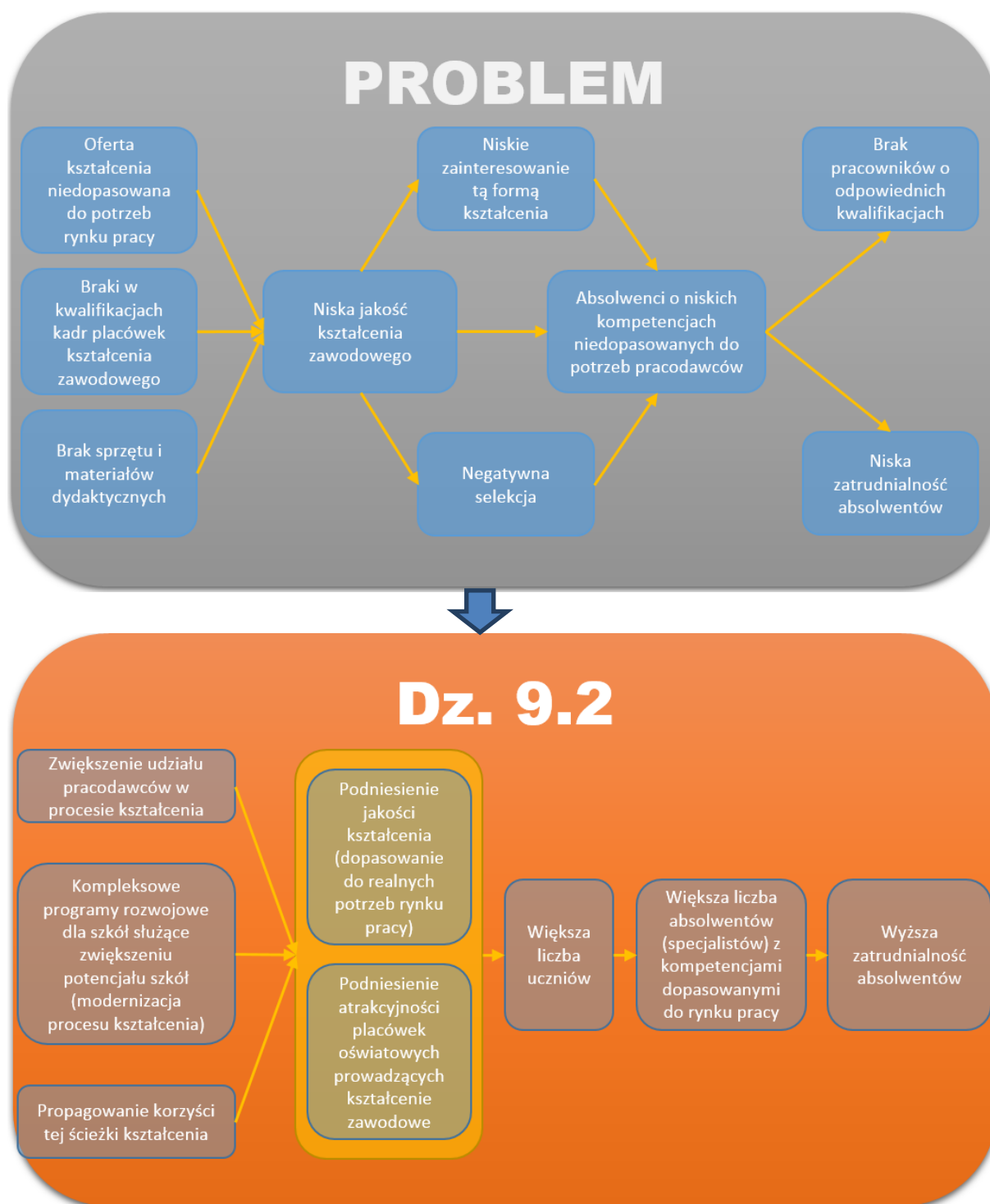
- 1) większe zainteresowanie kształceniem zawodowym,
- 2) większą liczbę absolwentów z kompetencjami dopasowanymi do potrzeb rynku pracy

i ostatecznie:

- 3) większą zatrudnialność absolwentów placówek kształcenia zawodowego.

Powiązanie poszczególnych elementów logiki Działania 9.2 przedstawione zostało na poniższym rysunku.

Rysunek 1. Logika Działania 9.2 PO KL

Źródło: opracowanie własne.

Powyższy schemat przedstawia ogólną logikę Działania 9.2. PO KL. Należy odnotować, że kwestia przyczynowych powiązań pomiędzy zaplanowanymi działaniami i oczekiwanymi efektami jest

oczywiście swego rodzaju hipotezą postawioną przez autora/autorów Działania, której poprawność jest weryfikowana w rzeczywistości, m.in. częściowo w ramach niniejszej ewaluacji. W istocie u podstaw zarysowanej relacji przyczynowej leżą rozmaite założenia, których spełnienie jest krytyczne dla osiągnięcia przyjętego celu. W szczególności niniejsza ewaluacja koncentruje się na zagadnieniu współpracy szkół z pracodawcami w obszarze organizacji staży i praktyk i powiązania tych rozwiązań z podniesieniem jakości kształcenia zawodowego.

Udział uczniów placówek kształcenia zawodowego w stażach i praktykach u pracodawców jest jednym z kluczowych komponentów Działania 9.2, o czym świadczy m.in. konstrukcja wskaźników monitorowania – trzy z pięciu obejmują ten właśnie aspekt realizacji działania. Na poziomie uzasadnienia realizacji działania wskazane zostało, że udział uczniów w praktykach i stażach przełoży się wprost na poprawę jakości kształcenia zawodowego. Jak się wydaje, aby zaistniało takie przyczynowe następstwo zdarzeń, konieczne jest spełnienie co najmniej trzech następujących założeń:

- Wszystkie strony (szkoły, pracodawcy, uczniowie) będą miały odpowiednią motywację do podjęcia współpracy.
- Uda się osiągnąć zgodność oczekiwań pracodawców, szkół i uczniów co do zakresu, formy i trybu współpracy.
- Nawiązywaniu współpracy sprzyjać będzie obowiązujące otoczenie prawne.

4.3. Adresaci Działania 9.2

Grupy docelowe Działania 9.2 stanowili:

- uczniowie i słuchacze szkół i placówek prowadzących kształcenie zawodowe (z wyłączeniem szkół dla osób dorosłych),
- młodociani pracownicy,
- szkoły i placówki prowadzące kształcenie zawodowe (z wyłączeniem szkół dla osób dorosłych),
- partnerzy społeczno-gospodarczy,
- pracodawcy.

4.4. Analiza wartości wskaźników

W ramach Działania 9.2 przewidziano monitorowanie dwóch wskaźników na poziomie produktu oraz trzech na poziomie rezultatu. Wskaźniki odnoszą się do:

- Liczby szkół i placówek kształcenia zawodowego, które wdrożyły programy rozwojowe (wartość docelowa: 3 000²⁸).
- Liczby szkół i placówek kształcenia zawodowego, które współpracowały z przedsiębiorstwami w zakresie wdrażania programów rozwojowych (wartość docelowa: 2 250).
- Odsetka szkół prowadzących kształcenie zawodowe, które wdrożyły programy rozwojowe w relacji do wszystkich szkół tego typu (wartość docelowa: 50%),
- Odsetka szkół prowadzących kształcenie zawodowe, które współpracowały z przedsiębiorstwami w zakresie wdrażania programów rozwojowych, w relacji do wszystkich szkół tego typu (wartość docelowa: 38%),
- Liczby uczniów w szkołach prowadzących kształcenie zawodowe, którzy zakończyli udział w stażach i praktykach w ramach Działania (wartość docelowa 245 586).

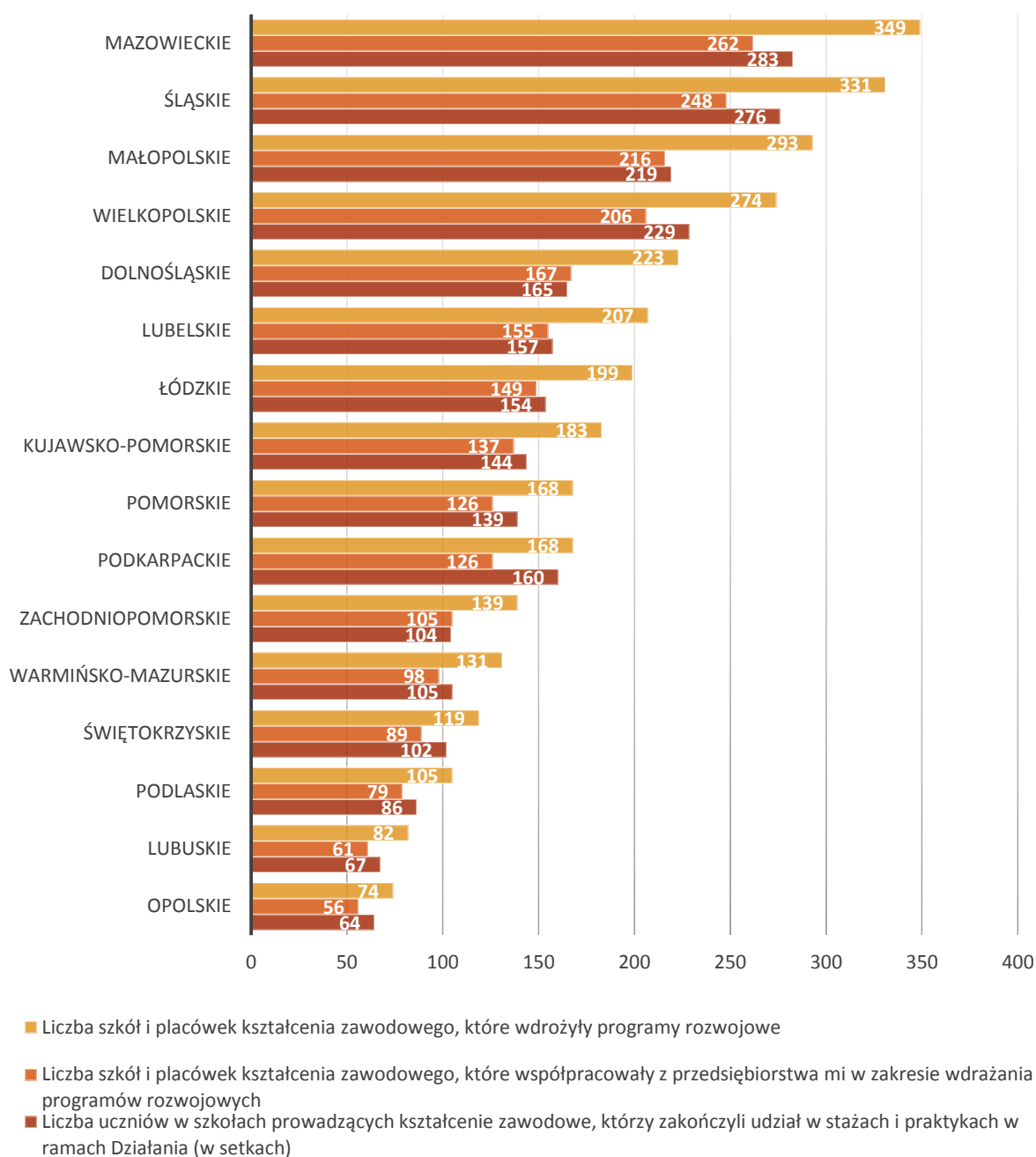
Warto odnotować, że żaden ze wskaźników przewidzianych do monitorowania w ramach działania nie odnosi się do celów Działania 9.2, związanego z podniesieniem zdolności uczniów do przyszłego zatrudnienia.

Rozkład założonych wartości docelowych wskaźników w poszczególnych województwach przedstawia kolejny wykres (Wykres 1). Przewidziano, że relatywnie najwięcej szkół wdrażających programy rozwojowe pochodzić będzie z województwa mazowieckiego (349 placówek), najmniej zaś (74) z opolskiego.

Wartości dwóch pozostałych wskaźników pozostają w relacji do pierwszego z nich. Założono bowiem, że współpracę z przedsiębiorstwami prowadzić będzie w każdym województwie około trzech czwartych szkół wdrażających programy rozwojowe. Przyjęto również, że średnio na każdą szkołę, która współpracowała z pracodawcami, przypadać będzie nieco ponad stu uczniów (od 98 do 127, średnia: 108), którzy zakończą udział w stażach i praktykach w ramach Działania 9.2.

²⁸ Wartości docelowe wskaźników, aktualne według stanu na koniec 2013 roku.

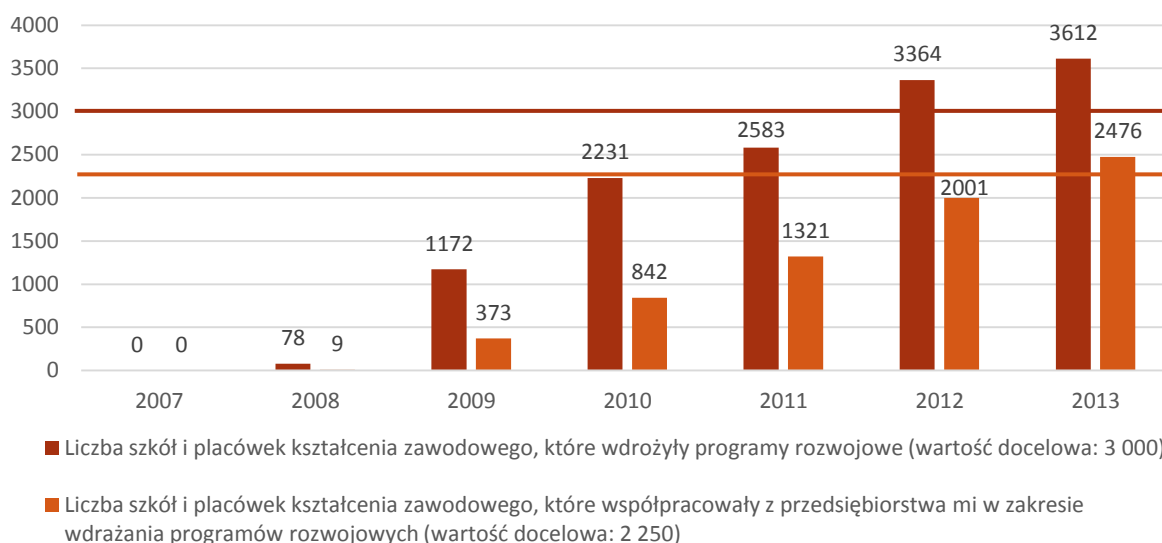
Wykres 1. Założone wartości docelowe wskaźników produktu Działania 9.2 w układzie regionalnym

Źródło: opracowanie własne na podstawie Szczegółowego Opisu Osi Priorytetowych, stan na koniec 2013 r.

W przypadku dwóch pierwszych wskaźników udało się już przekroczyć zakładane wartości docelowe. Do końca 2013 roku programy rozwojowe wdrożyło 3 612 szkół i placówek kształcenia zawodowego, współpracę z przedsiębiorstwami prowadziło zaś 2 476 z nich.

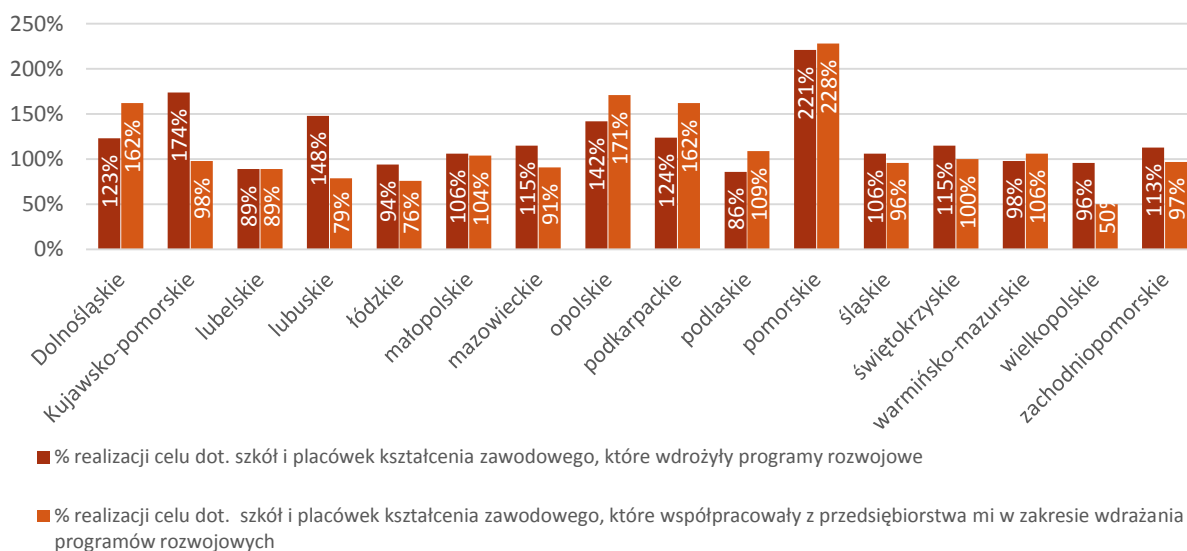
Wykres 2. Realizacja wskaźników produktu, dot. uczestnictwa szkół, dla całego Działania 9.2 PO KL, według lat

Źródło: Sprawozdanie z wdrażania Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013 w 2013 roku.

Najwięcej szkół skorzystało ze wsparcia w województwach: mazowieckim (403), śląskim (350) i kujawsko-pomorskim (319), przy czym w największym stopniu udało się przekroczyć założoną wartość docelową w województwie pomorskim (programy rozwojowe wdrożyło oraz nawiązało współpracę ponad dwa razy więcej szkół niż pierwotnie planowano). Docelową wartość osiągnęło w 14 województwach. Nie udało się tego jeszcze osiągnąć w województwach lubuskim i podlaskim.

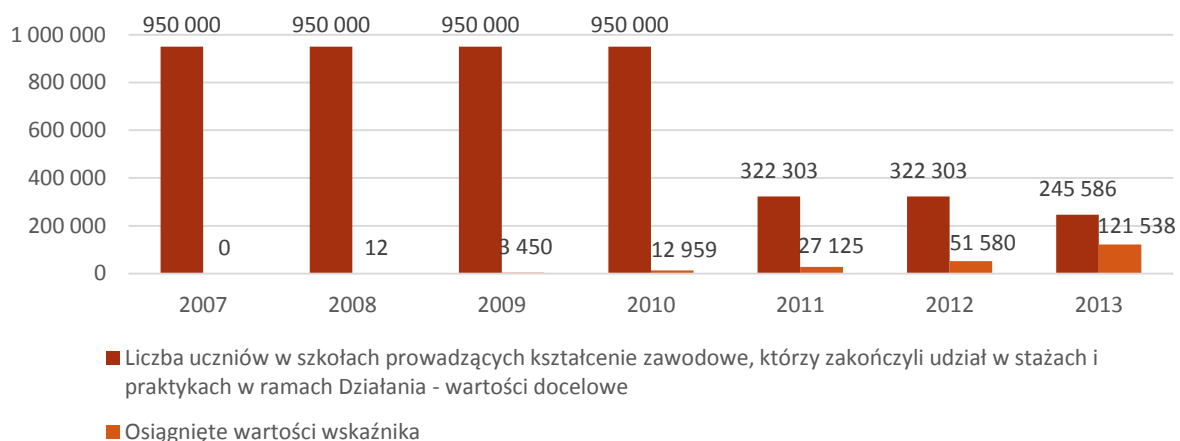
Wykres 3. Realizacja wskaźników produktu, dot. udziału szkół w Działaniu 9.2 PO KL w układzie regionalnym

Źródło: Sprawozdanie z wdrażania Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013 w 2013 roku.

W przypadku ostatniego z monitorowanych wskaźników (*Liczba uczniów w szkołach prowadzących kształcenie zawodowe, którzy zakończyli udział w stażach i praktykach w ramach działania*), wartość osiągnięta na koniec 2013 roku nie przekroczyła zakładanej wartości docelowej. Warto zauważyć, że ta ostatnia, w toku realizacji działania, ulegała istotnym zmianom. Pierwotny cel zakładał, że uda się w ramach działania zapewnić staże i praktyki dla blisko miliona uczniów szkół i placówek kształcenia zawodowego. Wartość ta była istotnie zawyżona w stosunku do realnych możliwości, w związku z czym dwukrotnie (w roku 2011 i 2013) była zmieniana. Ostatecznie ustalono, że z praktyk i staży w ramach działania skorzysta 245 568 uczniów. Na koniec roku 2013 udało się zrealizować ten wskaźnik w około 49%. Istnieje ryzyko jego nieosiągnięcia do końca realizacji Działania. Będzie to bowiem możliwe jedynie pod warunkiem zachowania jego dotychczasowego tempa realizacji (każdego roku wartość realizacji jest niemalże podwajana w stosunku do roku poprzedniego). Najwięcej uczniów skorzystało ze wsparcia na Dolnym Śląsku (22,8 tys.) i w Małopolsce (21 tys.). Warto zaznaczyć, iż w tych dwóch województwach już wcześniej podjęto działania mające na celu rozwój szkolnictwa zawodowego. Np. w województwie dolnośląskim był to projekt „Modernizacja kształcenia zawodowego na Dolnym Śląsku”, realizowany przez beneficjenta systemowego - Samorząd Województwa Dolnośląskiego - Wydział Edukacji i Nauki oraz partnera - Dolnośląskie Centrum Informacji Zawodowej i Doskonalenia Nauczycieli w Wałbrzychu. W województwie małopolskim był to projekt "Modernizacja kształcenia zawodowego w Małopolsce" realizowany przez Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego w partnerstwie z licznymi organami prowadzącymi szkoły zawodowe w województwie i partnerami niepublicznymi.

Wykres 4. Realizacja wskaźnika liczba uczniów w szkołach prowadzących kształcenie zawodowe, którzy zakończyli udział w stażach i praktykach w ramach Działania 9.2, wg lat.

Źródło: Sprawozdanie z wdrażania Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013 w 2013 roku.

5. Realizowane projekty

5.1. Charakterystyka typów działań podjętych w ramach projektów

W opisie SzOP PO KL na przestrzeni lat dochodziło do zmian w zakresie wymienionych działań możliwych do zrealizowania w ramach projektów finansowanych z Działania 9.2.²⁹ Początkowo pierwszą wymienioną formą wsparcia (w ramach Działania 9.2) było:

- *diagnozowanie potrzeb edukacyjnych w obszarze szkolnictwa zawodowego zgodnie z potrzebami lokalnego i regionalnego rynku pracy.*

Od stycznia 2012 roku zastąpiono ją nową formą w brzmieniu:

- *współpraca szkół i placówek prowadzących kształcenie zawodowe z pracodawcami w zakresie organizacji staży i praktyk dla uczniów szkół zawodowych, obejmujących praktyczną naukę zawodu oraz pokrycie kosztów opiekuna stażu.*

Wspominane zmiany miały miejsce kilkakrotnie w ciągu realizacji Działania 9.2. Jednakże w interesującym nas okresie realizowania PO KL (a więc przed 2012 rokiem) w ramach projektów możliwe były następujące działania:

1. diagnozowanie potrzeb edukacyjnych w obszarze szkolnictwa zawodowego zgodnie z potrzebami lokalnego i regionalnego rynku pracy,
2. programy rozwojowe szkół i placówek oświatowych prowadzących kształcenie zawodowe ukierunkowane na zmniejszanie dysproporcji w osiągnięciach uczniów w trakcie procesu kształcenia oraz podnoszenie jakości procesu kształcenia w szczególności obejmujące:
 - a. dodatkowe zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze oraz specjalistyczne służące wyrównywaniu dysproporcji edukacyjnych w trakcie procesu kształcenia,
 - b. doradztwo i opiekę pedagogiczno-psychologiczną dla uczniów wykazujących problemy w nauce lub z innych przyczyn zagrożonych przedwczesnym wypadnięciem z systemu szkolnictwa (np. wsparcie dla uczniów z obszarów wiejskich, wsparcie dla uczniów

²⁹ Na temat zmian w PO KL dotyczących Działania 9.2 napisano dokładnie w raporcie (PSDB 2013).

- niepełnosprawnych, przeciwdziałanie uzależnieniom, programy prewencyjne, przeciwdziałanie patologiom społecznym),
- c. dodatkowe zajęcia (pozaekcyjne i pozaszkolne) dla uczniów ukierunkowane na rozwój kompetencji kluczowych, ze szczególnym uwzględnieniem ICT, języków obcych, przedsiębiorczości, nauk przyrodniczo-matematycznych,
 - d. efektywne programy doradztwa edukacyjno-zawodowego,
 - e. modernizację oferty kształcenia zawodowego i dostosowanie jej do potrzeb lokalnego i regionalnego rynku pracy (wprowadzanie nowych kierunków kształcenia, modyfikacja programów nauczania na kierunkach istniejących),
 - f. współpracę szkół i placówek prowadzących kształcenie zawodowe z pracodawcami i instytucjami rynku pracy służącą podnoszeniu kwalifikacji zawodowych uczniów jako przyszłych absolwentów i wzmacnianiu ich zdolności do zatrudnienia (w tym zwłaszcza w zakresie praktycznych form nauczania – staże i praktyki),
 - g. wyposażenie szkół i placówek prowadzących kształcenie zawodowe w nowoczesne materiały dydaktyczne (w tym podręczniki szkolne) zapewniające wysoką jakość kształcenia,
 - h. wdrożenie nowych, innowacyjnych form nauczania i oceniania, cechujących się wyższą skutecznością niż formy tradycyjne,
 - i. wdrażanie programów i narzędzi efektywnego zarządzania placówką oświatową, przyczyniających się do poprawy jakości nauczania.

Od 1 stycznia 2012 roku wprowadzono istotną zmianę w koncepcji wdrażania Działania 9.2 dotyczącą kwalifikowania wydatków. Dotyczyła ona zniesienia dotychczasowego sztywnego limitu 10% cross-finansingu, pozostawiając swobodę decyzji w tej kwestii Instytucjom Pośredniczącym³⁰.

³⁰ Zasady te określono w wytycznych w zakresie kwalifikowania wydatków w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki oraz szczegółowiej opisano w raporcie (PSDB 2013).

Działania podejmowane w projektach można także podzielić ze względu na charakter na tzw. „twarde” i „miękkie”³¹.

działania "twarde"	działania "miękkie"
• wyposażenie w materiały dydaktyczne i sprzęt	• dodatkowe zajęcia pozalekcyjne • poradnictwo edukacyjno-zawodowe • opieka pedagogiczno-psychologiczna • nowe formy nauczania • praktyki, staże w zakładach pracy • modyfikacja programu nauczania • badania naukowe i analizy • nowe kierunki kształcenia • nowe formy oceniania uczniów • efektywne zarządzanie placówką

W większości projektów łączono działania z obu kategorii. Projekty zawierające w sobie działania „twarde” obejmowały 86% projektów³². Działanie 9.2 pozwoliło uczestniczącym szkołom na modernizację infrastruktury i doposażenie w sprzęt techniczny. Jest to szczególnie ważne w przypadku szkół zawodowych, z których wiele cierpi na braki w wyposażeniu pracowni i warsztatów zawodowych, technicznych czy informatycznych³³. Aby praktycznie przygotować ucznia do pracy w zawodzie szkoła musi ponieść wyższe koszty niż placówki kształcenia ogólnego, natomiast wagi subwencji oświatowych nie biorą pod uwagę różnicowania kosztów kształcenia ucznia w różnych zawodach, np. kształcenie technika mechatronika kosztuje w założeniu ustawodawcy tyle samo, co np. technika ekonomisty³⁴. W rzeczywistości koszty te mogą być o wiele wyższe. Niezależnie od kierunku kształcenia koszty materiałów do nauki zawodu są dla szkół poważnym obciążeniem finansowym. Dzięki „twardym” działaniom w projektach, wiele szkół wzbogaciło swoje zaplecze dydaktyczne zarówno w tradycyjne podręczniki (73%), jak i w nowoczesne urządzenia (np. komputery,

³¹ Dane ilościowe zawarte w tym rozdziale pochodzą z I etapu badania i raportu opracowanego przez firmę ProPublicum (Kowalewska, Szut, 2012).

³² Jak wynika z innych badań, często podobne projekty są pisane przede wszystkim w celu zakupu wyposażenia, a zaplanowane w nich działania „miękkie” mają charakter fasadowy (Agrotec, 2011:44). Tymczasem, w przypadku Działania 9.2 raczej nie miało to miejsca, gdyż limit 10% wartości projektu, które mogło być przeznaczone na zakup środków trwałych, nie oznaczał bardzo dużych kwot. Zatem nie należy zakładać, iż omawiane projekty miały na celu głównie doposażenie szkoły w sprzęt i infrastrukturę.

³³ Jednak jak pokazują badania, potrzeby w zakresie doposażenia szkół są uzależnione od modelu kształcenia praktycznego – jeśli warsztaty odbywają się w CKP lub u przedsiębiorcy, potrzeby szkół w tej materii są skromniejsze.

³⁴ Dane pochodzące ze strony Ministerstwa Edukacji Narodowej, m.in.: https://www.polskawschodnia.gov.pl/OrganizacjaFunduszyEuropejskich/KompetencjeInst/posiedzeniaKM/Documents/Rozw_szk_oln_zawodowego_14062012.pdf

tablice multimedialne, projektory zakupiła ponad połowa beneficjentów). Często także doposażano szkolne warsztaty i pracownie w wyspecjalizowany sprzęt niezbędny do nauki zawodu.

Działania zaklasyfikowane jako „miękkie” były obecne (w zróżnicowanym zakresie) w każdym z badanych projektów. Poniższy wykres prezentuje rozkład częstotliwości występowania poszczególnych działań w ramach projektów dofinansowanych z Działania 9.2 w perspektywie ogólnopolskiej (Wykres 5).

Wykres 5. Działania prowadzone w ramach projektów realizowanych z Działania 9.2 (N=387)³⁵

Na wykresie uwzględniono najczęściej wymieniane działania. Dane pochodzą z I etapu badania.

5.2. Projekty posiadające element współpracy szkół zawodowych z przedsiębiorcami

Jak wynika z analizy sprawozdań z realizacji Działania 9.2, początkowo wskaźniki realizacji z zakresu kooperacji szkół zawodowych z przedsiębiorcami były dość niskie. Dlatego też niekiedy starano się specjalnie włączać ten komponent do kryteriów konkursowych i w ten sposób „wymuszać” większą liczbę projektów ukierunkowanych na ten cel³⁶. W sumie jakąkolwiek formę współpracy z pracodawcami w ramach Działania 9.2 podjęło 38% beneficjentów projektów³⁷. Wartość ta nie jest wysoka, biorąc pod uwagę fakt, iż taka współpraca często była premiowana w ramach kryteriów

³⁵ Tabele i wykresy dotyczące danych zebranych w ilościowym etapie badania pochodzą z raportu podsumowującego I etap badania, opracowanego przez firmę ProPublicum – (Kowalewska, Szut, 2012).

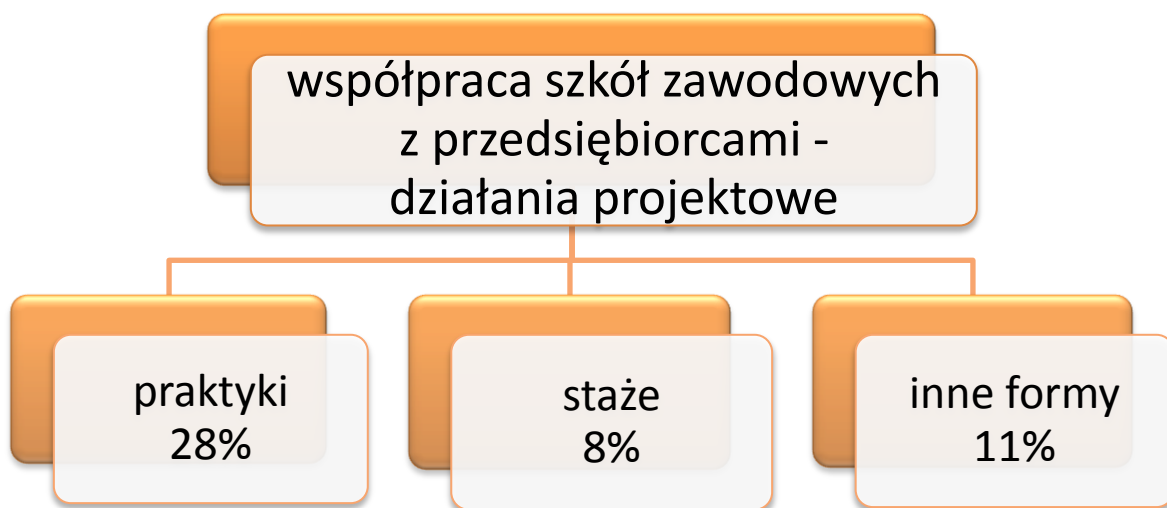
³⁶ Co było zgodne ze zmianami wprowadzonymi w systemie kształcenia zawodowego przez wspomnianą wcześniej reformę.

³⁷ Wartości te uległy zmianie w ciągu kolejnych lat realizacji Działania 9.2, za czym przemawia wartość zrealizowanych wskaźników opisanych poniżej.

strategicznych, a niekiedy znajdowała się nawet w konkursowych kryteriach dostępu. W ramach jednego projektu można było realizować więcej niż jedno działanie związane ze współpracą. W województwach, gdzie przyznawano dodatkowe punkty za takie działania na etapie konkursu, zrealizowano więcej projektów opartych na kooperacji szkół i rynku pracy³⁸.

Według danych opisanych w fazie diagnostycznej badania, w 28% projektów zrealizowanych do końca 2011 roku zakładano przeprowadzenie praktyk w zakładach pracy. Staże w zakładach pracy miały miejsce tylko w przypadku 8% projektów. Wyodrębniono dodatkowo kategorie „inne niż staże i praktyki formy kształcenia w zakładach pracy” – były to najczęściej wycieczki zawodoznawcze, wyjazdy studyjne do zakładów pracy, warsztaty i szkolenia, pokazy prowadzone we współpracy z pracodawcami oraz dodatkowe kursy i egzaminy w zakładach pracy.

Rysunek 2. Typy współpracy szkół z przedsiębiorcami w ramach projektów

Częstość występowania poszczególnych działań w ramach projektów różniła się pomiędzy regionami. Praktyki najczęściej miały miejsce w województwie podlaskim (w 43% projektów w tym województwie), a najrzadziej w świętokrzyskim (9%). Według danych z diagnozy, staże najczęściej występowały w projektach także w województwie podlaskim (w 14% projektów), natomiast „inne formy” współpracy miały najczęściej miejsce w projektach realizowanych w województwie małopolskim (w 26% projektów w tym województwie).

Warty zaznaczenia jest fakt, iż podział na trzy wspomniane powyżej obszary współpracy jest dość umowny. W badaniu CATI respondenci byli pytani, jakie formy działań występowały w projekcie. Część z nich nie była pewna, czy podjęte działania należy zaklasyfikować jako staże, czy jako

³⁸ Co ciekawe, w województwie śląskim także zawarto w dokumentacji konkursowej zapisy o premiowaniu projektów zawierających komponent współpracy z przedsiębiorcami, jednak ten region wypadł szczególnie słabo, jeśli chodzi o liczbę projektów obejmujących takie działania.

praktyki. W początkowym okresie w dokumentacji programowej Działania 9.2 również jasno nie zdefiniowano tych dwóch form współpracy (definicję stażu zamieszczono dopiero w wersji SzOP PO KL z 27 grudnia 2011 roku). Stąd też zdarzały się sytuacje, gdy respondenci mieszały te dwa pojęcia, a ich odpowiedzi nie były spójne z zapisami w dokumentacji projektowej³⁹. Dla celów badania uznano deklaratywne odpowiedzi respondentów i przyjęto je za punkt wyjścia do dokonania podziału przy doborze próby w drugim etapie badania. Szczegółowe informacje na temat metodologii doboru próby do badania jakościowego zawarto w rozdziale 6.

Nawiązywanie nowych kontaktów w ramach projektów

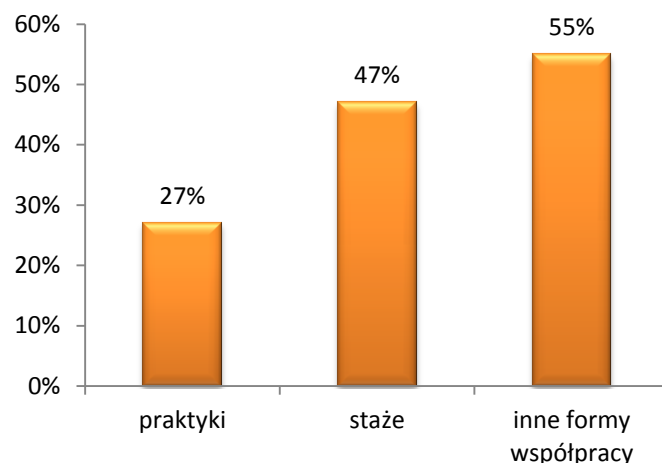
Głównym celem Działania 9.2 było podniesienie zdolności uczniów szkół zawodowych do przyszłego zatrudnienia. Mogło być to realizowane poprzez szereg różnych działań (patrz rozdział 5.1) m.in. poprzez organizowanie zajęć we współpracy z przedsiębiorcami, w czasie których uczniowie mieli szanse zdobywać praktyczne doświadczenie zawodowe. Tymczasem projekty z tym komponentem miały miejsce w stosunkowo niewielkiej liczbie przypadków. Jeśli wspomniana współpraca występowała, wówczas opierała się ona zwykle na istniejących wcześniej kontaktach. Warto jednak podkreślić, iż nawiązywanie współpracy z nowymi jednostkami rynku pracy nie było celem samym w sobie w przypadku Działania 9.2.

Uzyskane wyniki są spójne z wynikami badania prowadzonego przez MEN pod nazwą „*Badanie funkcjonowania systemu kształcenia zawodowego w Polsce*” opublikowanymi w raporcie (MEN, 2011a). Napisano tam, iż nie obserwowano szerokich sieci kontaktów w zakresie współpracy przedsiębiorców ze szkołami zawodowymi. Najczęściej systematyczna współpraca dotyczyła dwóch, trzech szkół i choć często była to współpraca wieloletnia, nie miała masowego charakteru (MEN, 2011a).

Jak wynika z niniejszego badania, w przypadku realizacji praktyk w 27% projektów zainicjowano kontakty z przedsiębiorcami. W przypadku innych form współpracy Działanie 9.2 zapoczątkowało nową współpracę w ponad połowie projektów (55%) - zobacz Wykres 6.

³⁹ Problem z jasnym zdefiniowaniem pojęć w omawianej dziedzinie nie dotyczy wyłącznie tego badania. Podobne dylematy opisano w raporcie (MEN, 2011a).

**Wykres 6. Procent projektów, w których nawiązano nowe kontakty z przedsiębiorcami
(w podziale na typy współpracy)**

Nawet, jeśli projekty nie inicjowały masowo nowych kontaktów, to przyczyniały się do utrwalania istniejących już powiązań pomiędzy szkołami a przedsiębiorcami. I tak z innych form współpracy korzystano średnio najczęściej (58% uczniów objętych projektami), około połowa uczestniczyła w praktykach, a mniej więcej jedna trzecia w stażach. Pomimo, iż czasami w ramach projektów realizowano obowiązkowe praktyki, które szkoła i tak musiałaby zorganizować dla uczniów, to często dzięki dodatkowemu finansowaniu ich zakres był większy lub dostępne były dla większej ilości uczniów. Ponadto, w przypadku praktyk, które były kontynuowane po zakończeniu projektów, 56% z nich miało taki sam zakres, a 18% kontynuowano nawet w szerszym zakresie. W przypadku kontynuowanych staży, jedna trzecia z nich był nadal realizowana w takim samym zakresie, jak w Działaniu 9.2. Dodatkowo, jak wynika z danych jakościowych, dzięki projektom realizowanym w ramach Działania 9.2, dostęp do praktyk i staży u pracodawców miała większa liczba uczniów niż przed interwencją.

5.3. Instytucje objęte projektem

Na 387 projektów beneficjentami najczęściej były technika (85%) oraz zasadnicze szkoły zawodowe (56%). Szkoły policealne, technika uzupełniające, szkoły specjalne przysposabiające do pracy stanowiły po 4% beneficjentów projektów, a licea profilowane 2%⁴⁰.

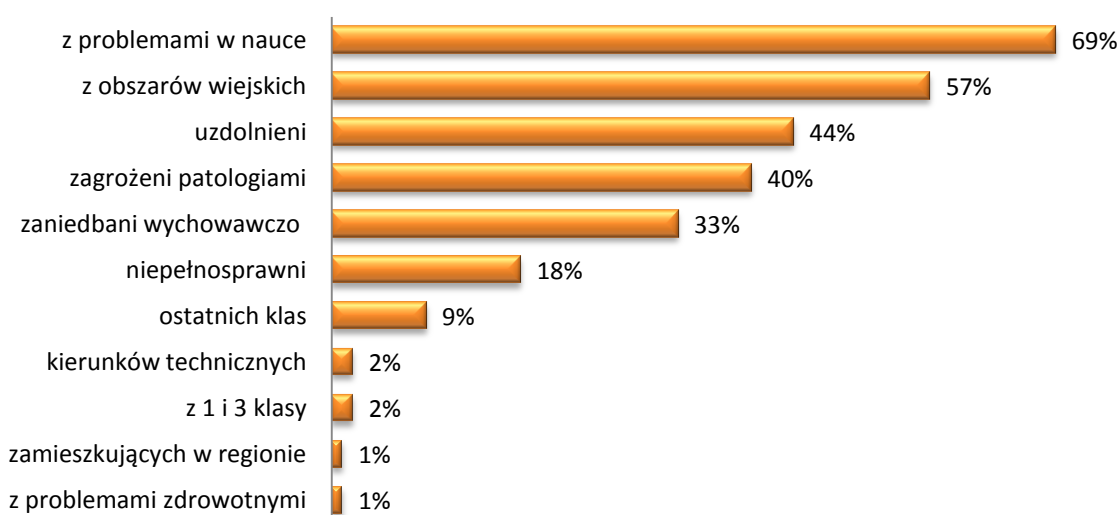
⁴⁰ Jak wynika z niektórych badań, szkoły specjalne często nie są zainteresowane aplikowaniem do Działania 9.2, gdyż ich rzeczywisty związek z rynkiem pracy jest niewielki (ich bezpośrednim celem nie jest wprost przygotowanie ucznia do pracy w zawodzie) – (Agrotec 2011).

Wsparciem w ramach Działania 9.2 zostały objęte głównie szkoły publiczne. W przypadku 6% projektów (na 387 przebadanych) były one adresowane do szkół niepublicznych, co jest w przybliżeniu proporcjonalnym odwzorowaniem udziału szkół niepublicznych w populacji wszystkich szkół zawodowych (GUS, 2013).

Uczestnicy projektów

Zdecydowana większość projektów (93%) zawierała działania skierowane bezpośrednio do uczniów jako uczestników projektu. Przeważały projekty, w których wsparcie obejmowano wszystkich, bez stosowania kryteriów selekcyjnych (66%). W jednej czwartej przypadków projekty były dedykowane dla określonej grupy uczniów. Najczęściej projekty dedykowano dla grup uczniów z problemami w nauce oraz dla uczniów z obszarów wiejskich. Inne kategorie uczniów zaprezentowano poniżej (Wykres 7).

Wykres 7. Kategorie uczniów objętych wsparciem w ramach projektów (N=387)

Na wykresie pominięto kategorie wskazane przez mniej niż 1% respondentów. W ramach jednego projektu mogły być wspierane różne typy uczniów (kategorie nie mają charakteru rozłącznego).

Badane projekty były także zróżnicowane pod względem kierunków nauczania. W zdecydowanej większości wsparcie było adresowane do uczniów niezależnie od ich kierunku kształcenia. W około jednej trzeciej przypadków, aby uczeń mógł zostać objęty wsparciem, powinien kształcić się w określonym zawodzie (najczęściej kierunki techniczne, zawody związane z handlem i usługami finansowymi oraz specjalizacje w zakresie maszyn i urządzeń). Stanowi to mniej więcej proporcjonalne odzwierciedlenie ilości obecnych na rynku kierunków kształcenia – wśród zarówno techników jak i zasadniczych szkół zawodowych dominują kierunki inżynieryjno-techniczne oraz kierunki związane z usługami dla ludności.

5.4. Konkursy w ramach Działania 9.2 – zróżnicowanie regionalne

Działanie 9.2 jest realizowane w 16 województwach od 2008 roku, w zdecydowanej większości na bazie konkursów ogłaszanych przez Instytucje Pośredniczące-w dwóch województwach zdecydowano się na odstępianie od konkursów i realizację projektów systemowych (Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego, 2011; IPM, CDS, 2012).

Ogólna liczba projektów konkursowych (przeprowadzonych do końca 2011 roku) objętych badaniem wynosiła 505⁴¹. Województwa, w których przeprowadzono najwięcej konkursów w badanym okresie (po 5) to województwo lubuskie, podkarpackie i warmińsko-mazurskie. Najwięcej ilościowo projektów, które otrzymały wsparcie w badanym okresie było realizowanych w woj. warmińsko-mazurskim (75 projektów).

Liczbę projektów w poszczególnych regionach przedstawiono poniżej (Rysunek 3):

Rysunek 3. Liczba projektów konkursowych z poszczególnych województw w bazie projektów objętych badaniem

Razem: 505 projektów konkursowych

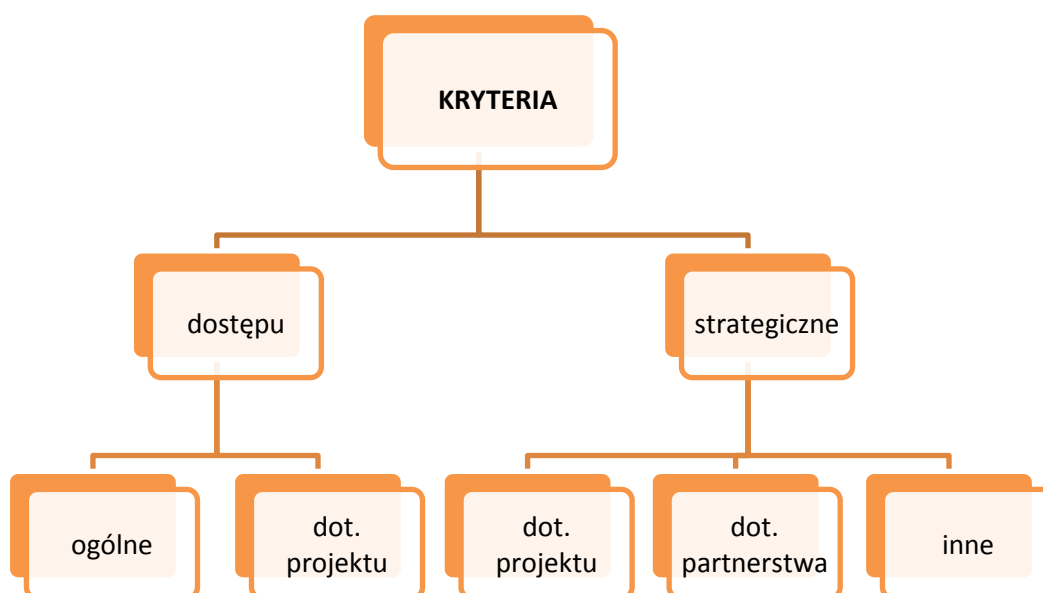
Opracowanie własne.

⁴¹ O dwa mniej, gdyż w dwóch województwach: dolnośląskim i małopolskim, po doświadczeniach z wdrażaniem Działania 9.2 w trybie konkursowym, zdecydowano się na uruchomienie w ramach Działania 9.2 projektów systemowych. W tych przypadkach umowę podpisywało Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Departament Zarządzania EFS. W województwie dolnośląskim projekt miał charakter systemowy od 2009 roku, a w województwie małopolskim od roku 2010.

5.5. Kryteria wyboru projektów w konkursach

Zgodnie z zasadami PO KL, dla każdego Priorytetu PO KL Instytucje Pośredniczące przygotowywały kryteria wyboru projektów. Wyodrębniano dwa rodzaje kryteriów: kryteria dostępu oraz kryteria strategiczne⁴²:

Rysunek 4. Podział kryteriów obowiązujących w projektach

Opracowanie własne.

Kryteria dostępu

Ogólne kryteria dostępu zostały zdefiniowane w przypadku wszystkich konkursów. Były to aspekty formalne, które każdy projekt musiał spełnić, aby zostać dopuszczonym do konkursu. Najczęściej były to:

- wymóg realizacji projektu na terenie danego województwa (lub objęcie projektem grup docelowych z tego terenu),
- wymóg prowadzenia biura na terenie danego województwa,
- wymóg wniesienia wkładu własnego⁴³,
- ograniczenie maksymalnej liczby wniosków składanych w jednym konkursie do dwóch.

⁴² Podział został wprowadzony przez autorów raportu z I etapu badania (Kowalewska, Szut, 2012).

⁴³ Wymóg ten dotyczył wszystkich projektów ubiegających się o dofinansowanie z Działania 9.2, ale w niektórych konkursach (58%) został on także dodatkowo zapisany explicite na poziomie kryteriów dostępu. W niektórych przypadkach było to opisywane jako bariera dostępu do projektu (Collect Consulting, ECDF 2010).

Najczęściej (w 9 konkursach) występującym kryterium dostępu dotyczącym projektu był wymóg współpracy z pracodawcami w zakresie staży i praktyk.

Kryteria strategiczne

Kryteria strategiczne pozwalały na premiowanie określonych typów projektów, które mogą być szczególnie istotne w kontekście potrzeb danego regionu. Wypełnianie tych kryteriów było fakultatywne, ale dzięki dodatkowej premii punktowej realnie podnosiło szanse projektu podczas ostatecznej oceny.

Najczęstszym kryterium strategicznym było określenie wymagań względem projektu – występowało ono w przypadku 78% konkursów. Kategoria ta była stosowana dość często, jednak charakteryzowała się dużą różnorodnością. Głównie premiowano konkursy wspierające uczniów z grup defaworyzowanych (uczniów niepełnosprawnych, uczniów ze szkół specjalnych lub szkoły specjalne)⁴⁴. Ponadto chętniej wsparciem otaczano projekty, które miały na celu pomoc uczniom ze szkół notujących słabe wyniki na egzaminach oraz szkół, gdzie duży odsetek uczniów w ogóle do nich nie przystępował.

Nieco rzadziej kryteria strategiczne w konkursach dotyczyły nawiązywania partnerstwa (58%). W tej grupie najczęściej premiowano projekty zakładające współpracę z pracodawcami w zakresie staży i praktyk.

Trzecią wyodrębnioną grupą kryteriów strategicznych, są tzw. kryteria „inne”, występujące w 72% analizowanych konkursów. Najczęściej premiowano tutaj projekty, w których wykorzystywano sprzęt zakupiony wcześniej z funduszy EFS lub takie, w których wnioskodawca ubiegał się o dofinansowanie z Działania 9.2 po raz pierwszy.

⁴⁴ Jak pokazuje analiza danych zastanych, kryterium to zyskiwało na popularności na przestrzeni analizowanych lat (2008-2011).

6. Cele i metodologia badania

6.1. Cele badania ewaluacyjnego

Celem głównym badania jest ewaluacja Działania 9.2 w kontekście prowadzenia współpracy szkół zawodowych z przedsiębiorcami.

Badanie ewaluacyjne przeprowadzono w dwóch etapach:

- **badanie ilościowe** – jego celem było sporządzenie katalogu typów realizowanych działań w ramach projektów z Działania 9.2 na poziomie ogólnopolskim, ze szczególnym uwzględnieniem form współpracy szkół zawodowych z przedsiębiorcami (faza diagnostyczna);
- **badanie jakościowe** – jego celem było dokonanie ewaluacji Działania 9.2 pod kątem współpracy szkół z przedsiębiorcami na podstawie wybranych projektów (studia przypadków).

Pierwsza faza badania posłużyła stworzeniu szczegółowego katalogu typów operacji, realizowanych przez beneficjentów w ramach projektów, które dotyczyły współpracy między szkołami zawodowymi a przedsiębiorcami, pod kątem popularności i częstotliwości występowania. Drugim jej zadaniem było opracowanie i przedstawienie wniosków z dotychczasowej realizacji Działania 9.2.

Celem drugiej fazy badania (o charakterze jakościowym) była ewaluacja Działania w kontekście współpracy szkół z przedsiębiorcami z perspektywy wymienionych wcześniej kryteriów: skuteczności, trafności, trwałości i użyteczności. Ponadto skupiono się na identyfikacji najważniejszych barier i stymulantów współpracy szkół zawodowych z przedsiębiorcami w ramach wdrażania interwencji. Cele szczegółowe zostały zoperacjonalizowane w oparciu o wyniki z fazy pierwszej i obejmowały one:

- określenie czynników mających wpływ na nawiązywanie oraz kontynuowanie współpracy między szkołami a przedsiębiorcami,
- zidentyfikowanie efektów projektów, ze szczególnym uwzględnieniem współpracy z przedsiębiorcami,
- wskazanie czynników przyczyniających się do tego, że działania projektowe są kontynuowane po zakończeniu realizacji projektów lub są przerywane.

6.2. Metodologia i przebieg badania

Przeprowadzone badanie ewaluacyjne miało charakter ewaluacji on-going (ewaluacji bieżącej), jako że Działanie 9.2 może być realizowane do połowy 2015 roku. Ewaluacja on-going skupia się na diagnozowaniu i analizie problemów, jakie pojawiły się w trakcie realizacji programu. Służy ona praktycznym celom, takim jak np. zwiększaniu efektywności i skuteczności działania, identyfikacji słabych i mocnych stron interwencji, czy identyfikacji pojawiających się problemów. Efekty ewaluacji

mogą pozwolić na określenie możliwości rozwiązania zdiagnozowanych problemów, a jej wyniki mogą służyć usprawnieniu zarządzania programem⁴⁵. Otrzymane wyniki mogą okazać się szczególnie przydatne w obecnym czasie, na początku tworzenia nowego okresu programowania, w którym szkolnictwo zawodowe ma odgrywać ważną rolę.

W obu etapach populację stanowiły projekty zakończone do 31 grudnia 2011 roku⁴⁶. Skupiano się wyłącznie na takich projektach, aby mieć możliwość zbadania trwałości działań realizowanych w ramach projektów.

Poniższy schemat prezentuje poszczególne etapy całego badania ewaluacyjnego prowadzące do powstania raportu końcowego.

Rysunek 5. Schemat etapów badania

I etap badania (badanie ilościowe)

W ramach tego etapu badania zastosowano następujące metody badawcze:

- analiza dokumentów (desk research)

Analiza dokumentów była zastosowana na wstępnym etapie badania przed realizacją właściwych badań ilościowych. Ponadto desk research pozwolił na udoskonalenie narzędzia badawczego - ankiety CATI.

⁴⁵ Informacje i obserwacje pozyskane z I etapu badania zostały przekazane decydentom (MRR i MEN) w listopadzie 2012 roku. Ponadto, wyniki badania były prezentowane przez przedstawiciela IBE występującego z ramienia MRR na międzynarodowej konferencji ewaluacyjnej w Wilnie w lipcu 2013 roku.

⁴⁶ Przez projekty zakończone rozumie się takie, w ramach których wszystkie działania zakończyły się przed 31 grudnia 2011 roku, i które zostały przed tym terminem rozliczone.

Do przeprowadzenia analizy dokumentów wykorzystano następujące źródła informacji:

- o zapisy Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki,
- o zapisy Szczegółowego Opisu Priorytetów PO KL,
- o plany działań dla Działania 9.2 w ramach Priorytetu IX PO KL (w ujęciu regionalnym – 16 planów działań),
- o dokumentacje konkursowe (w ujęciu regionalnym),
- o sprawozdania z realizacji Działania 9.2 w poszczególnych województwach,
- o badania i analizy dotyczące problematyki szkolnictwa zawodowego.

■ badanie CATI (wywiad telefoniczny wspomagany komputerowo)

Kwestionariusz ankiety do tego etapu badania został przygotowany w oparciu o przeprowadzoną wcześniej analizę desk research. Narzędzie zostało sprawdzone w badaniu pilotażowym (20 wywiadów), po którym wprowadzono niezbędne poprawki. Kwestionariusz zawierał pytania połączone w bloki tematyczne oraz pytania filtrujące. Główna faza badania została poprzedzona wysłaniem listu zapowiedniego do kierowników badanych instytucji. Respondentami w tym badaniu byli przedstawiciele beneficjentów lub szkół-uczestników projektów.

Populacja generalna (projekty z Działania 9.2 zakończone do dnia 31 grudnia 2011 roku) liczyła 507 projektów. Wybrany przez IBE w drodze zamówień publicznych konsorcjum firm zrealizowało 387 wywiadów metodą CATI (poziom realizacji: 76%) w okresie od września do października 2012 roku. Powody nieprzeprowadzenia wywiadów wyglądały następująco: odmowa respondenta (10%), numer nie odpowiadał (7%), nieudane połączenie (6%), wywiad był niemożliwy do zrealizowania w czasie przewidzianym na badanie (1%).

II etap badania (badanie jakościowe)

Ten etap badania, podobnie jak poprzedni, składał się z dwóch kroków: z analizy danych zastanych (desk research) oraz z indywidualnych wywiadów pogłębionych. Uwzględniał on te same projekty, które były badane w fazie pierwszej, czyli projekty zakończone przed 31 grudnia 2011 roku. Na tym etapie z grupy przebadanych wcześniej 387 projektów wybrano celowo te, w których obecny był element współpracy szkoły z przedsiębiorcami. W celu doboru projektów do badania Wykonawca przeszedł informacje w Internecie na temat poszczególnych projektów i wybrał projekty o rozbudowanym komponencie współpracy szkół zawodowych z przedsiębiorcami, który pozwolił na przeprowadzenie jak największej liczby ciekawych poznawczo wywiadów. W związku z jakościowym charakterem tej części badania, reprezentatywność przypadków nie była kluczem doboru do próby badawczej.

Dobór projektów do badania został przeprowadzony zgodnie z dwoma głównymi kryteriami: zakończenia lub kontynuacji działań projektowych oraz faktu, czy projekt zapoczątkował dany typ współpracy, czy była ona obecna przed jego rozpoczęciem.

Następnie w każdej z tak wyodrębnionych 4 grup zostały zanalizowane projekty:

- zawierające staże,
- zawierające praktyki,
- zawierające inne niż staże i praktyki działania oparte na współpracy szkoła-przedsiębiorca.

Jako, że w badanym okresie (do końca 2011 roku) w SzOP PO KL nie istniały określone definicje odnośnie tego, co rozumiane jest przez staż, a co przez praktykę (patrz rozdział 5.2), w próbie dokonano podziału projektów na te zawierające staże, praktyki lub inne na podstawie deklaracji respondentów (opartych na zapisach we wnioskach projektowych).

Ilościowy dobór projektów do badania przedstawia poniższa tabela (Tabela 2):

Tabela 2. Schemat doboru próby w badaniu jakościowym

	Współpraca szkoła-przedsiębiorca była prowadzona wcześniej (przed 9.2)	Projekt z 9.2 zapoczątkował tę współpracę	W sumie
Działania zostały zakończone i nie są kontynuowane	3 z N = 4	5 z N = 18	8 z N = 22
Staż	1 z N = 2	2 z N = 9	3 z N = 11
Praktyki	1 z N = 1	1 z N = 2	2 z N = 3
Inne	1 z N = 1	2 z N = 7	3 z N = 8
Działania są kontynuowane	9 z N = 90	5 z N = 21	14 z N = 111
Staż	2 z N = 10	2 z N = 6	4 z N = 16
Praktyki	5 z N = 69	2 z N = 12	7 z N = 82
Inne	2 z N = 10	1 z N = 3	3 z N = 13
RAZEM	12 z N = 94	10 z N = 39	22 z N = 132

W ten sposób ze 132 projektów zawierających komponent współpracy wybrano 22, które zostały opisane jako studia przypadków.

- analiza danych zastanych (desk research)

Zanim przystąpiono do przeprowadzania indywidualnych wywiadów pogłębionych, dokonano analizy danych zastanych związanych konkretnie z wybranymi 22 projektami. Analizie poddano ogólnodostępne statystyki publiczne i analizy dotyczące powiatowego i wojewódzkiego rynku pracy, szkolnictwa zawodowego oraz dokumentację projektową.

Pierwszy typ informacji pochodził ze zbiorów informacji statystycznych, takich jak Bank Danych Lokalnych GUS⁴⁷ oraz Moja Polis⁴⁸, w przypadku braku aktualnych informacji w tych źródłach posilkowano się opracowaniami wojewódzkich urzędów statystycznych. Wykorzystywano także dokumenty strategiczne dotyczące polityki edukacyjnej regionu tj. strategię rozwoju powiatu, strategię oświatową. Na podstawie tych źródeł danych dokonano opisu profilu województw i powiatów pod względem demograficznym, gospodarczym (głównie rynku pracy), sytuacji szkolnictwa zawodowego oraz celów i priorytetów rozwoju edukacji w regionie.

Analizą desk research na tym etapie objęto także dokumenty projektowe z Działania 9.2. W celu dokonania opisu projektu posilkowano się najczęściej (jeśli były dostępne):

- wnioskiem o dofinansowanie,
- dokumentacją konkursową,
- wnioskiem o płatność końcową,
- raportami z ewaluacji wewnętrznej.

- indywidualne wywiady pogłębione

W ramach jednego studium przypadku przeprowadzono wywiady z każdą ze stron uczestniczącą w projekcie, czyli łącznie od 8 do 11 IDI. Spis respondentów oraz ilość wywiadów w każdym przypadku definiuje Tabela 3.

⁴⁷ http://www.stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks

⁴⁸ <http://www.mojapolis.pl/>

Tabela 3. Typy respondentów w poszczególnych studiach przypadku

Respondent (dot. opisu projektu)	Ilość wywiadów
1) kierownik projektu	1 IDI
2) dyrektor szkoły	1 IDI
3) kierownik szkolenia praktycznego lub koordynator praktyk zawodowych w szkole (lub osoba pełniąca taką funkcję)	1 IDI
4) przedstawiciele pracodawców, którzy podjęli współpracę ze szkołą	od 1 do 3 IDI
5) uczniowie-uczestnicy praktyk/staży, zorganizowanych w ramach Działania 9.2	od 2 do 3 IDI
<i>Łącznie: od 6 do 9 IDI</i>	
Respondent (dot. lokalnego rynku pracy)	Ilość wywiadów
6) przedstawiciel administracji samorządowej (starostwo powiatowe) – wydział oświaty	1 IDI
7) przedstawiciel Powiatowego Urzędu Pracy	1 IDI
<i>Łącznie: 2 IDI</i>	
RAZEM	8 - 11 IDI

Łącznie w ramach 22 studiów przypadków przeprowadzono 225 IDI. Wywiady realizowane były w okresie listopad 2013 – styczeń 2014 na terenie całej Polski. Badanie właściwe zostało poprzedzone realizacją pilotażowego studium przypadku (listopad 2013), po którym dokonano niewielkich zmian w narzędziach badawczych (scenariusze indywidualnych wywiadów pogłębionych).

7. Współpraca szkół z pracodawcami

7.1. Formy współpracy

Współpraca szkół zawodowych (która bezpośrednio dotyczy uczniów) z przedsiębiorcami najczęściej przyjmuje takie formy, jakie zostały określone na poniższym schemacie.

Rysunek 6. Najczęstsze formy współpracy szkół zawodowych z przedsiębiorcami

Za organizację współpracy z przedsiębiorcami odpowiedzialna jest szkoła. Szkoły przebadane w ramach studiów przypadków sumiennie podchodziły do kwestii organizacji praktycznej nauki zawodu u pracodawców. Najczęściej kierownik szkolenia praktycznego w szkole (lub osoba pełniąca podobną funkcję) sprawdzała, czy dana firma posiada możliwości zrealizowania podstawy programowej obowiązującej w czasie praktyk - to warunek konieczny, aby taka praktyka mogła się odbyć. Następnie przez cały czas trwania praktyki przedstawiciel szkoły pozostawał w stałym kontakcie z opiekunem ucznia po stronie pracodawcy. Szkoła w ten sposób prowadziła monitoring zadań, jakie wykonywał uczeń, aby uniknąć sytuacji, w której były mu zlecane wyłącznie zadania najprostsze, niezgodne z planem praktyk.

Z tego względu, szkole najczęściej zależy, aby do współpracy przystępowały przedsiębiorstwa zaufane i sprawdzone. Respondenci wspominali nawet o takich sytuacjach, gdy z powodu braku

realizowania założonej podstawy programowej na praktykach, współpraca z przedsiębiorstwem była zrywana, a uczniowie byli przenoszeni do innej firmy.

Barierą może być jeszcze to, że niektórzy przedsiębiorcy uważają, że szkoła chce zbyt mocno ingerować, ale my nie chcemy ingerować po to, aby zniechęcić pracodawcę, ale po to, by współpraca była jak najlepsza. (...) Najczęściej te nieporozumienia wynikają z tego, że uczeń chce się uczyć. Naprawdę na zajęciach chce jakieś umiejętności pozyskiwać. I jak tu już wspominałem, chociaż o tym zmywaniu półek. I jak to się powtarza, no to uczeń przychodzi i mówi: ja nie chcę tam mieć praktyk, bo ja się tam się niczego nie uczę. I wtedy prosi o to, żeby pozwolić mu na zmianę. My reagujemy bądź poprzez Cech, bądź osobiście. Rozmawiamy z pracodawcą i jeżeli widzimy, że jest jakiś oporny, no to wtedy pozwalamy temu uczniowi. Pracodawca się może na nas obrazić no, ale chyba uczeń jest dla nas najważniejszy. I nie możemy przymykać na to oczu, że jest jakaś tam sytuacja, a my tego nie widzimy.⁴⁹

Kier.projektu_techikum,ZSZ_średni powiat_reg.północny_praktyki,staże,inne⁵⁰

Badani opisywali także przypadek szkoły, do której przedsiębiorcy sami zgłaszają się z prośbą o skierowanie praktykantów. Szkoła ta ma tak wysoki prestiż w regionie, że może poddawać firmy selekcji bez obaw, że zabraknie miejsc dla uczniów. W tym przypadku popyt góruje nad podażą.

O: Moja szkoła nie ma najmniejszych problemów z organizowaniem praktyk zawodowych. U mnie zawsze jest lista czekających zakładów.

B: No to tylko dobrze świadczy o uczniach.

O: Myślę o uczniach i o poziomie wykształcenia również zawodowego i myślę, że przynajmniej w takim podstawowym zakresie, bo przecież szkoła nie przygotowuje, tak jak studia nie przygotowują ucznia czy studenta, absolwenta do wykonywania każdego zadania. On musi w trakcie pracy cały czas się rozwijać, nabywać nowe kompetencje zawodowe, nie ma zawodu, w którym nie byłoby potrzeby poszerzenia kompetencji.

Dyrektor_techikum,liceum,ZSZ_duży powiat,miasto_reg.południowy_praktyki,inne

Przedsiębiorcy w ramach współpracy ze szkołami często wychodzą poza ramy praktyk i staży. Zdarza się, iż wspierają szkoły finansowo lub rzeczowo, np. poprzez doposażenie szkolnych pracowni, finansowanie materiałów dydaktycznych itp.

⁴⁹ W niniejszym raporcie zachowano oryginalną pisownię i brzmienie wypowiedzi respondentów. Opis cytatów: „B” – badacz, „O” – osoba odpowiadająca (respondent).

⁵⁰ W niniejszym raporcie cytaty zostały opisane wg następującego schematu:

Respondent (Kier.praktyk – kierownik szkolenia praktycznego w szkole; PUP – przedstawiciel powiatowego urzędu pracy, JST – przedstawiciel jednostki samorządu terytorialnego);

Typ szkoły, która była badana w ramach danego studium przypadku (technikum, ZSZ, liceum, szkoła specjalna);

Wielkość powiatu (mały – do 50 tys. mieszkańców, średni – od 50 do 150 tys., duży – powyżej 150tys.; miasto – miasto na prawach powiatu);

Region Polski – zgodnie z podziałem NUTS1;

Rodzaj działania podjęty w projekcie w badanej szkole (praktyki, staże, inne).

To jest najtańszy sposób na reklamę dla firm. Bo zamiast płacić w telewizji kilkaset tysięcy czy milionów za reklamę, to po prostu, jeśli przyjadą do szkoły i dadzą te materiały i uczniowie będą na nich pracować, i będą ćwiczyć, to po prostu pójdą w dorosłe życie, w większości będą pracować w budownictwie, po prostu znając te materiały będą je stosować.

Kier.praktyk_technum,ZSZ_średni powiat,miasto_reg.południowy_inne

W jednej z badanych szkół ma miejsce ciekawy przykład długoletniej współpracy z pracodawcą. Szkoła współpracowała z jednym dużym przedsiębiorstwem, które zapewnia zatrudnienie w branży, w której specjalizuje się szkoła. Relacje pomiędzy tymi dwoma instytucjami sięgają jeszcze czasów PRLu, badana szkoła była wówczas szkołą przyzakładową. Szkoła brała udział w projekcie z Działania 9.2 i kontynuowała współpracę z zakładem w ramach tego projektu. Po zakończeniu projektu i w jego efekcie, współpraca ta uległa utrzymaniu a nawet poszerzeniu. Reaktywowano technikum o profilu w pełni adekwatnym do potrzeb współpracującego przedsiębiorstwa (przez pewien okres czasu technikum zawiesiło swoją działalność). Ponadto, przedsiębiorstwo przekazało szkole 30 tys. złotych, a każdego roku pięciu najlepszych uczniów będzie mogło znaleźć zatrudnienie w tym przedsiębiorstwie.

W innych sytuacjach świadczą usługi doradcze szkole, gdy placówka chce we własnym zakresie doposażyć swoją infrastrukturę warsztatową.

B: Doradzaliście, tak? Żeby wyposażać tutaj szkołę?

O: Tak, (...) bo pewne rozwiązania technologiczne, które wynikały, zmuszają do posiadania pewnych narzędzi. Tych narzędzi w szkole nie było, więc żeśmy podpowiadali, które są potrzebne.

Przedsiębiorca_ZSZ_duży powiat,miasto_reg.wschodni_inne

Przedsiębiorcy udostępniają także swoje zaplecza dla wycieczek zawodoznawczych organizowanych dla uczniów i przeprowadzają pokazy na temat specyfiki pracy w danej branży. Ponadto, przedstawiciele szkół wspominali, iż pracodawcy mają czasami swój udział w sponsorowaniu imprez szkolnych lub konkursów, na których nie tylko fundują nagrody, ale nawet uczestniczą w charakterze członków jury.

Takie np. są imprezy robione, w których, jakieś ważne wydarzenia szkolne, o tak to nazwijmy (...), na które się zaprasza się właścicieli zakładów. Często oni nawet i nam pomagają, a to np. przekazują jakieś wypieki, takie na pokaz i jednocześnie chwalcąc się swoim zakładem, swoimi wypiekami, albo ciasta, albo jakieś nawet pieniądze tam sponsorowane są, czy na nagrody, czy jakieś inne tam potrzebne rzeczy.

Kier.praktyk_ZSZ_średni powiat,miasto_reg.wschodni_praktyki,inne

Co ciekawe, niektórzy przedsiębiorcy oferowali także pomoc w doszkąłcaniu nauczycieli szkół zawodowych, którzy uczestnicząc w praktykach wraz ze swoimi uczniami, sami podnoszą swoje kwalifikacje (IPM, CDS, 2012; Ośrodek Ewaluacji, 2011).

Ja tylko koordynowałem, że tak powiem to, doskonalenie nauczycieli do wszystkich branż: samochodowych, hotelarskich, gastronomicznych. I nasi nauczyciele na czterotygodniowych praktykach byli poza szkołą, przepraszam dwutygodniowych. Ogólnie było cztery, ale dwa tygodnie praktyk u pracodawców, gdzie fartuszek i sami pracowali. Uczyli się nowych rzeczy (...) żeby móc przekazać to młodzieży.

Kier.praktyk_techikum,ZSZ_średni powiat_reg.północny_inne

8. Efekty projektów

Aby zmierzyć skuteczność realizowanych projektów finansowanych z Działania 9.2 PO KL należy przyrzeć się efektom, jakie te działania przyniosły dla różnych grup odbiorców. Poniżej przedstawiono główne efekty projektów z Działania 9.2 osobno dla szkoły, uczniów i przedsiębiorców.

Należy podkreślić, iż poniższe efekty zostały oszacowane na podstawie zebranych danych jakościowych. W związku z ich charakterem, nie jest możliwe pokazanie pełnej skali efektów wszystkich projektów realizowanych w ramach tego wsparcia. Prezentowane wyniki pokazują jednak spektrum możliwych zmian, jakie mogło wywołać Działanie 9.2.

8.1. Efekty projektów dla szkół

Szkoła jest najczęściej głównym instytucjonalnym beneficjentem projektów z Działania 9.2 - odnosi ona różnego rodzaju korzyści (zarówno krótko, jak i długofalowe), począwszy od wzbogacenia doświadczenia i wyposażenia, nawiązania nowych kontaktów, poprzez poprawę swojego wizerunku, aż do wzrostu liczby uczniów.

Najczęściej wymienianym pozytywnym efektem udziału w omawianym projekcie było zdobycie cennego **doświadczenia w zakresie korzystania ze środków unijnych** w ramach programów operacyjnych. Dla wielu z badanych szkół omawiany projekt był pierwszym tego typu działaniem, więc stanowił również niemałe wyzwanie organizacyjne.

B: A teraz jeżeli chodzi o ocenę tego projektu. Jakie w ogóle korzyści szkole przyniósł udział w projekcie?

O: Duże doświadczenie. Tak, bo jakby realizacja tego projektu i przygotowanie się do niego zmusiły też nas do wykonywania pewnych czynności, na przykład kontaktu z tymi absolwentami tak, rozmowy z uczniami (...) Wie pani, no to jest szkoła jest instytucją, tak? I często jest tak, że uczniowie są traktowani przedmiotowo, a nie podmiotowo. I jakby skłoniło nas to do tego, że my zaczęliśmy z nimi rozmawiać więcej. I ja jako koordynator, zastępca. I tak naprawdę to było bardzo duże źródło wiedzy i nauka do następnego projektu.

Kier.projektu_ZSZ_duży powiat,miasto_reg.wschodni_inne

W analizowanych przypadkach było to najczęściej pozytywne doświadczenie, które skutkowało kontynuowaniem współpracy lub udziałem w kolejnych projektach przy wykorzystaniu funduszy unijnych.

Bezcenne doświadczenie, taka nauka, trochę na własnych błędach. Wiemy, jak z pracodawcami rozmawiać, też przecież nie wiedzieliśmy. To było pierwszy raz. Dzisiaj już powiedzmy wiemy. Cały bagaż doświadczeń to jest nasz plus.

Kier.projektu_teknikum,ZSZ_mały powiat_reg.centralny_praktyki,inne

Ten pierwszy kontakt pozwolił nabyć doświadczenie zarówno dyrekcji szkoły, jak i kadrze nauczycielskiej zaangażowanej w projekt. Ponadto, dyrektorzy wspominali, że udział w projekcie dostarczył im nowych doświadczeń w zakresie zarządzania zasobami ludzkimi.

Ten projekt rozpoczął nam dobre myślenie grona pedagogicznego. To jest dobra metoda - popracować z tymi uczniami jeszcze tak poza salą lekcyjną, poza szkołą. To jest dobra metoda, kiedy siądzimy sobie wszyscy dodatkowo na luzie i będziemy inaczej jeszcze myśleli niż na tych regularnych lekcjach. Więc my to ciągniemy dalej, cztery lata minęły, a my to wszystko robimy podobnie, może jeszcze lepiej, ale już bez środków finansowych.

Dyrektor_teknikum,ZSZ_średni powiat_reg.północny_inne

Drugim, równie ważnym efektem projektu jest **poszerzenie dotychczasowych i nawiązanie nowych kontaktów** z przedsiębiorcami lub Centrami Kształcenia Praktycznego⁵¹. Wprawdzie w większości projektów do współpracy zapraszani byli przedsiębiorcy już znani szkole, z którymi wcześniej (poza projektem) nawiązano kontakty (patrz Wykres 6), często jednak w tych przypadkach zakres wcześniejszej współpracy został rozszerzony w ramach projektu⁵², a relacje na linii szkoła-zakład pracy zacieśnione.

Rzadziej do projektów były zapraszane przedsiębiorstwa, które dotychczas nie brały udziału w procesie kształcenia uczniów szkół zawodowych. Stosunkowo często były to firmy znajdujące się poza granicami miejscowości, w której znajduje się szkoła, w większych miastach, np. w stolicy powiatu czy województwa. Wówczas najczęściej były to większe, profesjonalne przedsiębiorstwa (np. hotele o wyższym standardzie) niż te, z którymi szkoła współpracowała poprzednio. Możliwość kooperacji z tego typu firmami była dla szkoły bardzo atrakcyjna, a dla samych przedsiębiorców udział w takim projekcie unijnym także gwarantował liczne korzyści. Jak podkreśliło kilku kierowników projektów, udział w projekcie przyczynił się w niektórych przypadkach do zmian w świadomości przedsiębiorców. Stopniowo zaczęli oni dostrzegać, że współpraca ze szkołami zawodowymi może przynieść obopólne korzyści i zwiększyło się zainteresowanie tego typu działalnością (Biostat, 2011; Ośrodek Ewaluacji, 2011).

⁵¹ W pewnym studium przypadku respondenci ze strony szkoły podkreślali, iż dzięki projektowi odnowiono i utrwalono pozytywne relacje z CKP, które organizowało praktyki i staże dla uczniów.

⁵² Rozszerzony zakres współpracy oznacza, iż ze znanym już szkole wcześniej pracodawca rozpoczęło współpracę obejmującą nowe formy, np. wcześniej odbywały się wyłącznie praktyki dla uczniów, dzięki projektowi z Działania 9.2 zorganizowano także wycieczki zawodoznawcze lub np. szkolenia dla nauczycieli.

Uświadomił, (projekt) że wbrew pozorom oświata i przedsiębiorca nie chcą inaczej, że tak powiem, działać, ale powinni pewne rzeczy robić wspólnie i trochę, moim zdaniem, ale to też trzeba by było podpytać szkół. Moim zdaniem przedsiębiorcy zaczęli patrzeć troszeczkę życzliwszym okiem na szkoły. Nie odpędzają się już od nich tak jak od tych much natrętnych.

Kier.projektu_ZSZ_średni powiat,miasto_reg.południowo-zachodni_praktyki,inne

W licznych przypadkach (86% badanych projektów) dzięki Działaniu 9.2 doszło do **poprawienia wyposażenia szkoły**. Szkoły najczęściej kupowały nowy sprzęt komputerowy, wyposażenie przeznaczone do warsztatów specjalistycznych i pracowni szkolnych, materiały do nauki zawodu, podręczniki i produkty, które potem były wykorzystywane w czasie zajęć⁵³.

Poprawa infrastruktury szkoły należy na pewno do trwałych efektów projektu, z których będzie można korzystać jeszcze długo po zakończeniu wsparcia. Takie działania w ramach projektów finansowanych z PO KL były możliwe dzięki zastosowaniu mechanizmu cross-financingu.

Udział szkoły w projekcie finansowanym z Działania 9.2 miał także zwykle pozytywny **wpływ na wizerunek szkoły zawodowej**. W obecnej sytuacji na rynku edukacji, gdy szkolnictwo zawodowe nie cieszy się wielką popularnością i notowany jest niż demograficzny, szkoły walczą o pozytywny wizerunek i o przyciągnięcie większej liczby uczniów. Szkoła, która korzysta z projektów unijnych, jawi się jako prężna placówka, nowoczesna i aktywnie zarządzana, zaangażowana we wszechstronne wykształcenie ucznia. Udział w projekcie pozwolił też niektórym szkołom na zaistnienie w mediach i dzięki temu podniesienie swojego prestiżu w lokalnym otoczeniu.

B: A jakie korzyści przyniósł szkole w ogóle udział w tym projekcie?

O: Szkoła została rozpropagowana, ponieważ promocję projektu prowadziliśmy, więc zorganizowaliśmy konferencję na koniec projektu, gdzie zaprosiliśmy lokalnych pracodawców, dyrektora Powiatowego Urzędu Pracy, władze samorządowe, kogo się dało i przedstawiliśmy to, że realizujemy, więc... Promowaliśmy również placówkę, promowaliśmy naszych uczniów wśród pracodawców, dostaliśmy sprzęt dodatkowy, no dostaliśmy pieniądze też na to, żeby można było zorganizować te szkolenia, także placówka skorzystała bardzo dużo. A pozostałością jest doposażenie.

Kier.projektu_ZSZ (szkoła specjalna)_średni powiat_reg.wschodni_praktyki,inne

⁵³ Na przykład „wyszukane” produkty żywnościowe w przypadku szkoły gastronomicznej, na które standardowo szkoła nie mogła sobie pozwolić z powodu zbyt wysokiej ceny.

Działania realizowane w ramach projektów nieraz miały dużo szerszy oddźwięk niż tylko wśród osób bezpośrednio zainteresowanych. Jeden z badanych projektów polegał na zorganizowaniu zajęć dla uczniów specjalnej szkoły zawodowej kształcących się w branży kulinarnej, prowadzonych przez osoby znane ze środków masowego przekazu. Przyjazd celebrytów do miejscowości, gdzie znajduje się szkoła, był ważnym wydarzeniem dla całej społeczności lokalnej. Osoby niezwiązane ze szkolnictwem zawodowym również chciały uczestniczyć w warsztatach prowadzonych dla uczniów, o wydarzeniu pisano w miejscowej prasie i na portalach informacyjnych, a szkoła organizująca te warsztaty stała się wręcz animatorem lokalnych atrakcji jednoczących społeczność. Całe to przedsięwzięcie wpłynęło bardzo pozytywnie na wizerunek szkoły w lokalnym środowisku.

Projekt przynosił korzyści w zakresie **poszerzenie wiedzy nie tylko samym uczniom, ale także nauczycielom**. Kadra pedagogiczna uczestniczyła w wycieczkach zawodoznawczych w charakterze obserwatorów lub opiekunów i sami doskonalili swoje umiejętności, szczególnie w zakresie nowoczesnych technologii wykorzystywanych w przedsiębiorstwach. Problemem szkół zawodowych w Polsce są braki w wyposażeniu oraz mała dostępność do najnowszych technologii i nowoczesnych urządzeń stosowanych na rynku (CRSG&PSDB, 2010; FOR, 2008). Dzięki takim projektom zarówno nauczyciele, jak i uczniowie doskonalą i rozwijają swój warsztat zawodowy.

Udział w projektach finansowanych z Działania 9.2 często dawał nie tylko uczniom, ale i nauczycielom możliwość poszerzenia swoich horyzontów zawodowych. W jednej z badanych szkół o profilu gastronomicznym, zorganizowano warsztaty pod nazwą „*Kuchnie z różnych stron świata*”. W ramach tych zajęć, zarówno uczniowie, jak i nauczyciele poznawali sztukę kulinarną dotychczas im niedostępną. Możliwość pracy na egzotycznych produktach była dla wszystkich unikalnym doświadczeniem. Uczniowie byli zachwyceni tym, że wreszcie mieli okazję samodzielnie pracować na produktach, które znali jedynie ze słyszenia. Była to znacząca odmiana po „*kuchni PRLowskiej*”, jak nazywali standardowe potrawy, które uczyli się przygotowywać.

Ponadto, wymierną korzyścią dla nauczycieli była **możliwość dodatkowego zarobku** – za udział w projekcie w charakterze osoby prowadzącej zajęcia dodatkowe lub opiekuna grupy, nauczyciel uzyskiwał dodatkowe wynagrodzenie⁵⁴.

Tu jest jakaś umowa (...), no jest jakieś 3000 brutto tutaj, czyli to wzięliśmy za te trzy spotkania.

Przedsiębiorca_technum, ZSZ_duży powiat, miasto_reg.północno-zachodni_staże,inne

⁵⁴ Wynagrodzenie to było różne w zależności od projektu i zadań, ale jego wysokość była najczęściej korzystna (deklaracje w wywiadach) – jeden z respondentów przytoczył kwotę 100 zł za godzinę lekcyjną zajęć.

8.2. Efekty projektów dla uczniów

Podstawowym i najważniejszym efektem omawianych projektów z perspektywy uczniów było nabycie **nowego doświadczenia zawodowego**, w odmiennym od szkolnego, środowisku pracy (PSDB, 2011). Uczniowie doceniali szersze możliwości nauki zawodu niż te, oferowane w standardowym wymiarze praktyk. Często opisywali te zajęcia jako bardziej praktyczne (mniej oparte na teorii), **dużo ciekawsze i bardziej angażujące**.

Wszystko cieszyło to, co dało się zrobić praktycznie. Cała praktyka, co się dało ugotować, zrobić, to wtedy było to fajne.

Uczeń_ZSZ_średni powiat,miasto_reg.wschodni_praktyki,inne

Wyjście poza szkolne pracownie i warsztaty pozwoliło uczniom na obserwację realnych warunków panujących w przedsiębiorstwach, a w szczególności na **poznanie nowych urządzeń i technologii** stosowanych w firmach, a które nie są dostępne w szkole.

Dla mnie realną korzyścią z każdej wizyty studyjnej jest dodatkowa wiedza. A to jest dla mnie poszerzenie horyzontów ucznia. Uczeń mógł zobaczyć coś innego, coś więcej niż to, co ma u siebie w stolarni, jeżeli to dotyczy stolarzy, czy w warsztacie mechanicznym, gdzie ma jedno stanowisko. Bo, co tu dużo mówić, nie każdy mechanik samochodowy ma komputer. Natomiast w tych zakładach, w których są organizowane wizyty studyjne można zademonstrować, pokazać, jak wygląda badanie diagnostyczne. Także te wizyty studyjne, które są od 2009 roku robione w zakładach pracy – dotyczy to zwłaszcza stolarzy i mechaników - to te wizyty, według mnie poszerzają horyzonty i pozwalają uczniowi spojrzeć na to, co robi, na co dzień, z nieco innego punktu widzenia – szerzej jak gdyby.

Kier.praktyk_ZSZ_duży powiat_reg.północny_praktyki,inne

Zaangażowanie uczniów w czasie takich zajęć było oczywiście zróżnicowane, ale generalnie byli oni bardziej zainteresowani zajęciami organizowanymi w projekcie niż obowiązkowymi praktykami w szkole. Z ich perspektywy, praktyki, staże i wycieczki zawodoznawcze organizowane w ramach projektów często były ciekawym urozmaicheniem oraz rozszerzeniem zajęć szkolnych. Nierzadko miały one inną, „pozaszkolną” formułę, co wzbudzało większe zainteresowanie i przyczyniło się do ogólnej pozytywnej oceny tych form wsparcia przez uczniów (nie zawsze ocena ta była spójna z oceną nauczycieli lub pracodawców).

A to było organizowane właśnie całkiem inaczej niż lekcje prowadzone. Tak jak prywatna szkoła. Nie tak, że ogółem. Każdy nauczyciel już podchodził do każdego, tłumaczył. Właśnie to podobało mi się.

Uczeń_techikum,ZSZ_średni powiat_reg.wschodni_inne

Zdobyte praktyczne doświadczenie zawodowe oraz dodatkowa wiedza miały swoje odzwierciedlenie w **wynikach egzaminu zawodowego**. W kilku szkołach podkreślano, że w efekcie projektu wzrosła jego zdawalność. Efekt ten był szczególnie widoczny w przypadku szkół specjalnych, w których uczniowie zdają taki sam egzamin zawodowy, jak ich rówieśnicy w ogólnodostępnych szkołach zawodowych.

O: A projekt pozwolił na to, żeby tak ku obopólnej radości i zadowoleniu zrealizować to, na co nam brakuje czasu, bo wiadomo, że musimy więcej czasu poświęcić, żeby nauczyć poszczególnych elementów niż w szkole ogólnodostępnej. I patrząc po egzaminach, gdzie w zasadzie naprawdę nie mamy się czego powstydić, bo porównujemy się nie tyle jak gdyby tylko na tym poziomie szkół specjalnych, ale również patrzymy na poziomie powiatu całego, szkół ogólnodostępnych. I my naprawdę źle nie wypadamy. Więc wierzę i wiem, że to jest duża zasługa właśnie tych zajęć projektowych. Gdzie mają naprawdę możliwość pewnych rzeczy doszlifować, dorozić, utrwalić.

Dyrektor_ZSZ(szkola specjalna)_średni powiat_reg.północno-zachodni_praktyki,inne

Praktyki, staże i inne formy współpracy szkół z przedsiębiorcami w ramach projektu stanowiły doskonałą **preorientację zawodową dla uczniów**. Wiedza teoretyczna, którą zdobywają w szkole, nie daje im często takiego poczucia znajomości specyfiki zawodu. Dopiero zajęcia praktyczne, szczególnie prowadzone w zakładzie pracy, pozwalają ostatecznie stwierdzić, czy praca w takim charakterze uczniowi odpowiada.

[Uczeń] doświadczy jak wygląda to przedsiębiorstwo i nauczy się pewnych rzeczy. I to tak z aspektu: czym się różni praca od szkoły. Nawet, że tam to już nie ma, nie chuchają, nie dmuchają, tylko wymagają, pierwsza sprawa. Ale też może jeszcze drugi aspekt, dla mnie, że ten człowiek później w tym przedsiębiorstwie, masz szefów, ale też masz koleżanki, jesteś jakimś zespołem i też tutaj się trzeba dostosować. Więc uważam, że jest to dobre doświadczenie.

Kier.projektu_ZSZ_średni powiat,miasto_reg.południowo-zachodni_praktyki,inne

Jedna z badanych szkół objętych wsparciem w ramach Działania 9.2 była szkołą artystyczną. Dzięki uczestniczeniu w projekcie uczniowie uzyskali możliwość poznania praktycznego zastosowania ich wiedzy i umiejętności. W przypadku szkół artystycznych na poziomie ponadgimnazjalnym, większość uczniów, jeśli nie zmienia branży, to dalej się kształci. Zwykle ciężko jest szkole znaleźć przedsiębiorstwa gdzie mogą zostać wykorzystane umiejętności uczniów o profilu artystycznym. W tym projekcie się to udało. Uczniowie odbywali praktyki w przedsiębiorstwie z branży reklamowej i szklarskiej, dzięki czemu mogli zobaczyć, że ich zawód także może mieć zastosowanie w biznesie. Dzięki projektowi finansowanemu z Działania 9.2 uczniowie ujrzeli nowe możliwości dla swojej przyszłej ścieżki zawodowej.

Dzięki współpracy z przedsiębiorcami młodzi ludzie mieli okazję nie tylko poznać charakter pracy od wewnątrz, ale też **poznać nowe, niedostępne w szkole technologie i materiały**. Ograniczone środki finansowe sprawiają, że uczniowie uczą się w szkole zawodu korzystając ze starych technologii lub tanich materiałów, które często mają się nijak do tych, stosowanych obecnie przez przedsiębiorców. Udział w projekcie dał im przynajmniej możliwość zobaczenia możliwości dostępnych na rynku.

W przeprowadzonych wywiadach, uczniowie szczególnie pozytywnie wypowiadali się o kursach prowadzonych (często we współpracy z przedsiębiorcami) w ramach projektu, które kończyły się **uzyskaniem certyfikatów i dodatkowych uprawnień**. W ramach badanych projektów realizowano różnego rodzaju kursy, m.in.:

- kursy dające uprawnienia do obsługi maszyn o określonej mocy (branża elektryczna),
- kursy specjalistyczne dające uprawnienia SEP – Stowarzyszenia Energetyków Polskich (branża energetyczna),
- kursy baristyczne i kursu carvingu (branża gastronomiczna),
- kursy informatyczne zakończone certyfikatami sygnowanymi m.in. przez firmy Cisco, Microsoft (branża informatyczna),
- kurs na prawo jazdy kategorii B (uprawnienia niezwiązane z konkretną branżą).

Teraz na przykład idzie taki gastronom do hotelu i tu już ma jeden papier, że potrafi parzyć kawę z jakimiś tam wzorkami, na przykład, i jeszcze dodatkowo może na barze stać, bo umie zrobić jakiegoś drinka, no to już jest super, nie? A jeszcze, jak skończył carving, to jeszcze do tego drinka robi ozdobę z czegoś. Także to już jest jakby połączone między sobą.

Kier.praktyk_ZSZ_średni powiat,miasto_reg.południowo-zachodni_praktyki,inne

Przede wszystkim to były kursy, które dawały dodatkowe kwalifikacje młodzieży. Typu na przykład kurs barmański, czy kurs kelnerski, czy carvingu, czy z fryzjerstwa to był z kolei taki kurs, który był podzielony na moduły i dawało, pozwalało młodzieży poznawać najnowsze trendy, które pojawiają się w tym zawodzie w tej chwili.

Kier.praktyk_techikum, ZSZ_mały powiat_reg.wschodni_praktyki,inne

Poza wzbogaceniem CV, stanowiło to odciążenie budżetu⁵⁵, co dla większości beneficjentów miało znaczenie kluczowe (IPM, CDS, 2012).

⁵⁵ Specjalistyczne kursy dające uprawnienia są dużym wydatkiem dla przeciętnego ucznia i jego rodziny. Uzyskanie uprawnień w ramach projektu z Działania 9.2 oznacza oszczędność kilkuset złotych (przykładowo: Certyfikat SEP – ok. 800 zł, kurs prawa jazdy kategorii B – min. 1000 zł).

Później przeprowadziliśmy wśród młodzieży przed przystąpieniem w ogóle, wie pani co, do pracy nad projektem, zrobiliśmy sobie takie ankiety. Rozeznac teren, co się dzieje, czego młodzież oczekuje, co by ich zainteresowało. I wie pani co, najczęściej właśnie oprócz narzekań na małe doświadczenie zawodowe były właśnie między innymi przełożenie tej automatyki, tego sterowania, czyli te zajęcia z tymi robotami, dodatkowe kursy, które dla nich są dosyć dużym obciążeniem finansowym. Bo oni, wie pani co, kończąc naszą szkołę, no niestety, my jako szkoła nie możemy sobie pozwolić na to, żeby jeden kurs z przygotowaniem na przykład ten SEP do 1 kilowolta na jednego człowieka kosztuje około 800 złotych. No i wie pani, jak mamy 30 uczniów, no i teraz, nawet gdybyśmy mieli jakieś rabaty, coś tam tego, to wie pani, no niestety nasz budżet tego nie przewiduje. I między innymi zaoferowaliśmy, oni nam na przykład wskazali, że mówią, idąc do pracy mają kolegów, potrzebujemy minimalnego tego kursu na przykład. A ten SEP jest dla nich takim.

Kier.projektu_technum,ZSZ_średni powiat_reg.wschodni_inne

Poza korzyściami stricte zawodowymi wpływającymi z udziału w projekcie, nie mniej ważne są **kompetencje społeczne** nabyte przez uczniów. Projekty przyniosły im liczne korzyści niezwiązane wprost z wykonywaniem pracy, jak np. zdobycie umiejętności i wiedzy niezbędnej do poruszania się po rynku pracy.

O: No na pewno, jeżeli taki młody człowiek przyjdzie do urzędu, zapozna się mniej więcej z jego funkcjonowaniem, to później przychodząc, jako klient, jako podatnik też będzie łatwiej z nim pewne sprawy załatwić, bo już nie będzie jakiś takich...

B: Urząd tak nie straszy.

O: Nie straszy, dokładnie. Będzie, więc wiedział jak się poruszać i zada mu odpowiednie pytanie. Na pewno ułatwi nam to pracę. Będzie wiedział, gdzie ma pójść, do kogo, o co chodzi.

Przedsiębiorca_technum,ZSZ_średni powiat_reg.wschodni_inne

Ponadto, osobiste kontakty uczniów z pracodawcami dają im rozeznanie i obycie niezbędne w przyszłym procesie rekrutacji. Pozwoliło im to na bliższe **poznanie realiów rynku pracy**, zasad panujących w przedsiębiorstwach i na sprawdzenie się w hierarchii podwładny – przełożony. Co więcej, realizowane projekty posiadały wielką wartość dodaną w postaci **praktyk wyjazdowych**. Dla wielu uczniów (szczególnie z terenów wiejskich lub z mniejszych miast) była to pierwsza okazja do kontaktu z nowym, nieznanym dotąd środowiskiem. Praktyki i staże były często organizowane w większych miastach (powiatowych lub wojewódzkich) na co dzień niedostępnych dla niezamożnego ucznia z małej miejscowości. Wówczas wiązało się to z pobytem przez jakiś czas poza domem rodzinnym, co było dla większości praktykantów zupełnie nowym doświadczeniem. Wielu z nich wspominało to jako solidny trening mobilności i test samodzielności oraz umiejętności radzenia sobie w życiu. Szczególnie silnie zapadały uczniom w pamięć praktyki odbywane za granicą. Dla ogromnej większości wyjazd z kraju był zupełnie nowym doświadczeniem, które miało również pozazawodowe konsekwencje.

Wszystkiego się boją. Naprawdę tutaj dobrze, że ci uczniowie zobaczyli troszeczkę innego świata, bo no niestety mentalnie jeszcze tutaj tereny wiejskie, no nie są przygotowane tak naprawdę na nowe technologie.

Kier.projektu_technum,ZSZ_średni powiat_reg.północny_praktyki,staże,inne

A zatem szeroko rozumiane **korzyści cywilizacyjne**, które odnieśli uczniowie, stanowią zdecydowanie dodatkowy walor realizowanych projektów. W ocenie uczniów było to czasem nawet ważniejsze i trwalsze niż korzyści związane bezpośrednio z nabytym doświadczeniem czysto zawodowym.

Bardzo zadowoleni, a potem jest jeszcze oddźwięk taki wymierny, mianowicie ta młodzież, która w danym roku była na takich zajęciach, na takich praktykach wyjazdowych, ona wraca. W następnym roku ma kolejną praktykę, ale już powiedzmy, nie wie jeszcze, nie uczestniczy w projekcie, tylko ma tę praktykę w tym miejscu. I wtedy, kiedy ja idę na kontrolę do danego zakładu, to najczęściej pracodawcy są zadowoleni i mówią, że to widać, jaka jest różnica w przygotowaniu do zawodu, kiedy już miał do czynienia, czy miała do czynienia z taką prawdziwą obsługą, np. w recepcji, czy manualnie są wyćwiczeni, bo to już jednak więcej pracują w tych dużych restauracjach chociażby. Także to jest widoczne. Także autentycznie wymierne można po nich zobaczyć, że lepiej sobie radzą, mają obyczaje lepsze, potrafią się lepiej zachować, już takie, co tu dużo mówić, dzieci przychodzą najczęściej ze wsi, nie mają tego słownictwa takiego bogatego, żeby wyrazić swoje myśli i one tutaj już jakby nabywają takiej pewności siebie, bo gdzieś tam mają wsparcie osoby dorosłej, zawsze są tam pokierowane, nauczone i oni nabywają takiej pewności siebie i później całkiem inaczej się zachowują. Nawet ta postawa jest inna, bo przychodzi dziecko takie jakby stłamszone, zahukane, nie wie jak się poruszać, nie wie do kogo i jak się zwrócić. Potem się tego uczy i w recepcji stoi już dziewczyna elegancka, na prościutko rozmawia. To jest bardzo ważne, taka sama prezencja chociażby.

Kier.praktyk_ZSZ_średni powiat,miasto_reg.wschodni_praktyki,inne

Nie mniej ważnym efektem społecznym i psychologicznym dla uczniów był ich kontakt z samymi pracodawcami. Uczniowie często mówili, iż byli w przedsiębiorstwach na takich samych warunkach, jak regularni pracownicy. Stanowiło to dla większości z nich swoiste *novum*, gdyż w końcu **byli traktowani jak dorośli, odpowiedzialni za swoje działania**.

B: Czy w trakcie tych praktyk nauczyłeś się czegoś, jakichś nowych umiejętności albo nowych, zdobyłeś nową wiedzę, której wcześniej na zajęciach praktycznych na przykład nie byłeś w stanie zdobyć?

O: No tak, współpracy z ludźmi. Bo, ale to takie, trochę taka powiedzmy pierwsza praca. No i praca jest trochę inaczej naprawdę. Bo tam, nie wiem jak to wytłumaczyć. No tam na praktykach to zazwyczaj podłączaliśmy indywidualnie, bo mieliśmy się tego nauczyć. W pracy ma się to zrobić szybko i zespołowo. Tym się różni.

Uczeń_technum,ZSZ_duży powiat,miasto_reg.południowo - zachodni,praktyki,inne

Główny wpływ na pozytywną motywację uczniów miał właśnie **osobisty kontakt z przedsiębiorcami**. Praktyki stanowiły dla części z nich uzasadnienie dla nauki teoretycznych zagadnień zawartych

w programie kształcenia. Działania te były dla wielu uczniów pierwszą weryfikacją, jak wygląda wykonywanie zawodu, w którym się kształcą, w codziennej działalności przedsiębiorstwa.

B: I dlatego poszłaś w tym kierunku kształcenia, tak? Przez to, dzięki tej praktyce wcześniej. Czyli co, praktyka jest istotna?

O: Jak najbardziej, wydaje mi się, że nie tyle co wiedza teoretyczna, a praktyczna, i na to powinno się kłaść jak największy nacisk, przynajmniej jak dla mnie, i wydaje mi się, że nawet przez te praktyki, które mieliśmy tutaj w szkole, więcej wyniosłam z tych praktyk aniżeli przez cały rok siedzenia w książkach.

Uczeń_technikum,ZSZ_średni powiat,miasto_reg.południowy_inne

Niektórzy uczniowie deklarowali, iż dzięki temu że dostrzegli, jak umiejętności nabyte w trakcie nauki szkolnej są realnie wykorzystywane w działalności zawodowej, **wzrosła ich motywacja** do przykładania większej uwagi do nauki w szkole zawodowej. W przypadku projektów, w których uczniowie otrzymywali wynagrodzenie za praktyki, czuli się wręcz doceniani i sprawiedliwie traktowani. Udział w tego typu współpracy zdecydowanie podnosił ich samoocenę i zarazem zaangażowanie w wykonywane zadania.

Uczniowie szczególnie mocno doceniali możliwość wykazania zdobytego doświadczenia zawodowego w ramach praktyk i staży w CV. Byli świadomi, iż znacznie zwiększa to ich przyszłe szanse na rynku pracy. Niektórzy uczniowie podkreślali, iż w efekcie udziału w projekcie finansowanym z Działania 9.2 i bezpośrednim kontakcie z przedsiębiorcami **rozbudziły się ich aspiracje zawodowe** i chęci na **założenie własnej działalności gospodarczej**.

Nauczyciel brał naszą klasę, pytał się, czy w ogóle chcemy jechać. No wszyscy byli bardzo pozytywnie do tego nastawieni. Z miłą chęcią jechaliśmy. Jechaliśmy na te gospodarstwa agroturystyczne, zwiedziliśmy dwa. I tak jak właśnie wspomniałam już, na każdym z gospodarstw nie zostaliśmy samopas. Przyszedł właściciel, przywitał się z nami, oprowadził, pokazał wszystko, jak co u niego wygląda itd. Więc naprawdę dużo się dowiedzieliśmy, jeżeli byśmy chcieli w przyszłości takie gospodarstwo założyć. Bo też nie mówię, że kiedyś nie założę takiego gospodarstwa, bo to jest naprawdę bardzo fajna sprawa. Więc bardzo ciekawe i też pouczające były te wyjazdy.

Uczeń_technikum,ZSZ_średni powiat_reg.północny_inne

Szczególnie ważny efekt projektu był widoczny w przypadku **uczniów specjalnych szkół zawodowych**. Dla osób niepełnosprawnych każdy kontakt ze społeczeństwem jest ważny, szczególnie w zakresie pracy zawodowej. Sytuacja zawodowa osób niepełnosprawnych jest szczególnie trudna. Wielu przedsiębiorców unika zatrudniania takich pracowników oraz praktykantów. Boją się wziąć odpowiedzialność za uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i często są przekonani, że w razie problemów pozostaną sami, bez wsparcia ze strony szkoły. Tymczasem dla

tych uczniów taki bezpośredni kontakt z pracodawcą w jego naturalnym otoczeniu rynku pracy pełni swego rodzaju funkcję integrującą ze społeczeństwem. W omawianym przypadku projekt przyniósł znaczącą wartość dodaną, poza korzyściami stricte zawodowymi. Przyczyniał się do zmniejszenia barier i obalenia istniejących negatywnych stereotypów. Przedsiębiorcy traktowali praktykantów po partnersku i dawali im zadania, za które byli osobiście odpowiedzialni. Takie poważne traktowanie było dla uczniów absolutną nowością. Projekt dawał uczniom możliwość poznania świata, którego większość z nich prawdopodobnie nigdy by nie doświadczyła.

Dzięki projektowi też, no, bo to ci, którzy tutaj na terenie są, z terenu [nazwa miejscowości] i tu współpracują. Ale ja myślę, że dzięki projektowi miały te dzieciaki odwagę pójść do pracodawcy i powiedzieć. Poza tym na pytanie pracodawcy „czy gdzieś pracowałeś?”, oni już mogą odpowiedzieć „tak byłem tu, robiłem to, pracowałem przez tyle i tyle czasu, działałem w firmie jakiejś tam”. Ja myślę, że to jest też ważne, że oni nie mogą tylko powiedzieć „skończyłem szkołę”, tylko „mam coś więcej, taki zupełnie inny potencjał wiedzy”.

Dyrektor_ZSZ (szkoła specjalna)_średni powiat_reg.wschodni_praktyki,inne

Ponadto, w przypadku jednej szkoły, kilku uczniów biorących udział w projekcie **zostało zatrudnionych w zakładzie pracy**, gdzie odbywali praktyki. Było to zdarzenie bez precedensu, gdyż dotychczas praktycznie wszyscy uczniowie po zakończeniu nauki w szkole zawodowej pozostawali bezrobotni.

Bo rynek jest taki, jaki jest. Dziś jest dosyć duże bezrobocie, ale no znam paru uczniów, którzy sobie świetnie radzą po i brali też udział w projekcie. Trudno powiedzieć czy, to jest zasługa stricte projektu czy nie, ale na pewno ta wiedza im nie zaszkodziła.

Dyrektor_ZSZ(szkoła specjalna)_średni powiat_reg.północno-zachodni_praktyki,inne

8.3. Efekty projektów dla przedsiębiorców

Z punktu widzenia przedsiębiorców biorących udział we współpracy ze szkołami zawodowymi w ramach Działania 9.2, realizowane projekty także przyniosły pewne korzyści. Rozpoczęcie współpracy ze szkołami w ramach praktyk i staży prowadziło do **wzrostu zaufania przedsiębiorców do szkół** jako do instytucji. Pozytywne doświadczenia stawały się przyczynkiem do kontynuowania i rozszerzania zakresu tej współpracy.

Po pierwsze przedsiębiorcy korzystali na obecności praktykantów na zasadzie posiadania **dodatkowych, bezkosztowych pracowników**.

*B: A jakie korzyści firma wynosiła z tej współpracy ze szkołą? Czy były jakieś korzyści?
O: Tak. Mieliśmy siłę roboczą. Mieliśmy efekty wymierne w postaci pracy, którą ci uczniowie wykonywali.*

Niestety, zdarzało się tak, iż pracodawcy traktowali praktykantów jako zasób taniej siły roboczej, która może wykonywać wyłącznie najmniej wymagające zadania, nie związane z kierunkiem kształcenia. W takich sytuacjach reagowano różnie – albo szkoła (po uprzedniej interwencji) zrywała kontakty w zakresie praktyk z firmą, albo, z braku innych alternatyw, kontynuowano praktyki w takim samym zakresie. Warto podkreślić, że respondenci opisywali takie sytuacje jako sporadyczne.

Niektórzy pracodawcy mówili, iż przyjęcie praktykanta jest korzyścią, ale odroczoną w czasie. Dopiero po zakończeniu edukacji w szkole i nabyciu doświadczenia taki uczeń może być realnym wsparciem dla firmy.

Wielu przedsiębiorców, jeżeli mają ucznia, który faktycznie chce pracować w tym rzemiośle, to poprzez wzbogacenie jego wiedzy i umiejętności bardzo często uczy pracownika dla siebie. Bo w wielu przypadkach uczniowie pozostają w tych zakładach, jeżeli tylko stanowisko jakieś się zwolni czy zachodzi potrzeba zwiększenia obsady, nasi uczniowie otrzymują zatrudnienie. Także to jest też dobra strona tego, tej współpracy.

Dyrektor_ZSZ_duży powiat_reg.północny_praktyki,inne

Niemniej jednak, odbyte praktyki i staże miały według przedsiębiorców **wartość prerekrutacyjną** – pozwoliły im rozeznaczyć się w poziomie i umiejętnościach uczniów szkół zawodowych oraz wyłowić ewentualne jednostki, którym chcieliby zaproponować pracę po zakończeniu edukacji (CRSG&PSDB, 2010).

To jest jedyna możliwość tak naprawdę poznania, bo nawet, jeśli zatrudniamy mechaników na okres próbny trzech miesięcy, no, nie zawsze się wszystko wychwyci. (...) To są różne takie życiowe sprawy, które wpływają bezpośrednio na pracę takiego pracownika. No a, niemniej jednak, w szkole zawodowej te trzy lata pokażą wszystko. No i przede wszystkim chęci, bo to nie są ludzie, którzy zarabiają, to są ludzie, którzy przychodzą na praktyki, więc jakby tutaj chęć zdobycia wiedzy, to widać po prostu czy ktoś będzie chciał pracować, czy nie.

Przedsiębiorca_techikum,ZSZ_mały powiat_reg.centralny_praktyki,inne

W kilku przypadkach, wskutek projektu, powstawały **bazy kontaktowe do uczniów, których dorywczo zatrudniano** np. w okresie wzmożonego zapotrzebowania na pracowników (szczyt sezonu lub zwiększona liczba zamówień).

Udział w projekcie finansowanym ze środków unijnych i angażującym uczniów ze szkół zawodowych był także często wykorzystywany przez przedsiębiorców do **promowania wizerunku firmy**. Taka firma przedstawiała się jako organizacja odpowiedzialna społecznie, wspierająca lokalną młodzież. W ten sposób przyjęcie uczniów na praktyki mogło także wpływać pośrednio na pozycję firmy na rynku.

W jednym z badanych projektów opisywano przypadek przedsiębiorcy, który prowadził zakład fryzjerski i przyjął uczniów na praktyki. Od klientów, których obsługiwali praktykanci, zakład nie pobierał opłat za wykonane usługi. Taki system cieszył się ogromnym zainteresowaniem. Klienci którzy jeszcze długo po zakończeniu projektu dopytywali się, kiedy będzie kolejna możliwość „*umówienia się do praktykantki*”. Zakład fryzjerski zyskał dzięki temu znaczny rozgłos w okolicy oraz nowych klientów, a uczniowie mieli szerokie możliwości nauki zawodu. Jest to doskonały przykład wykorzystania przez przedsiębiorstwo faktu współpracy ze szkołą do celów marketingowych.

W niektórych projektach zapewniano pracodawcy **rekompensatę finansową** za przyjęcie uczniów na praktyki czy staż lub za organizowanie np. wycieczek zawodoznawczych i szkoleń. Zależnie od projektu, było to traktowane albo jako dodatkowy zarobek dla firmy lub jedynie jako zwrot kosztów poniesionych w związku z przyuczaniem ucznia.

9. Czynniki ułatwiające współpracę

W badaniu zdiagnozowano szereg czynników, które ułatwiają realizowanie projektów we współpracy pomiędzy szkołami zawodowymi a przedsiębiorcami. Niektóre z nich są czynnikami koniecznymi, aby taka współpraca mogła wystąpić, inne natomiast jedynie sprzyjają jej nawiązywaniu i rozwojowi.

Kontakty osobiste

Szkoły zawodowe z racji tego, iż obowiązkowo współpracują z rynkiem pracy, są silnie osadzone w lokalnym środowisku i otoczeniu instytucjonalnym. Potwierdzają to badania, w których przedstawiciele szkół najczęściej wskazywali na własne, prywatne kontakty społeczne i znajomości jako na główny czynnik sprzyjający nawiązywaniu współpracy z przedsiębiorcami (PSDB, 2011c; MEN, 2011a). Dobre relacje między tymi dwoma instytucjami to podstawa do stabilnej współpracy w ramach projektu.

W naszym przypadku [przedsiębiorcy] to są nasi przyjaciele, bo współpraca to za mało. To jest nawet taka nić przyjaźni. Ja mówię o tych pracodawcach, z którymi od dawna mamy kontakt i w tym projekcie właśnie byli tacy. Nawet jeden jest taki, którego córka tutaj się uczyła. To są ludzie, którzy odwiedzają nas, rozmawiają, czasem jak jest pokaz zwierząt hodowlanych, to mają swoje stoiska i po prostu, no jakby taka obopólna przyjaźń. Nawet kieszonkowe dostają czasem nasi uczniowie [w ramach praktyk zawodowych]. To na lody, to wyżywienie, noclegi zapewniają.

Kier.praktyk_teknikum,ZSZ_średni powiat_reg. północny_inne

Powyższa sytuacja szczególnie widoczna jest w mniejszych miejscowościach, gdzie rynek przedsiębiorców jest dość wąski, a osobista znajomość z właścicielem firmy bardzo ułatwia nawiązanie kontaktu biznesowego. Można to uzasadnić działającym mechanizmem nieformalnej kontroli społecznej – w małym i zamkniętym środowisku występuje silniejsza presja na nawiązywanie współpracy i wywiązywanie się z poczynionych zobowiązań (Sztompka P., 2002:409).

Jak wynika z badania, o wiele trudniej nakłonić pracodawcę do współpracy podążając drogą formalną, poprzez zgłoszenie się do wybranego zakładu pracy, jako osoba zupełnie z zewnątrz. Łatwiej natomiast uzyskać zgodę pracodawcy, którego zna się osobiście, który będzie bardziej skłonny wejść we współpracę ze szkołą, nawet na zasadzie oddania koleżeńskiej przysługi. Ponadto - jak twierdzą respondenci - taka współpraca, oparta na osobistych relacjach społecznych, jest zwykle trwalsza i skuteczniejsza niż współpraca na poziomie wyłącznie formalnym.

B: (...) a jak Państwa placówka nawiązuje współpracę z przedsiębiorcami, jak to wygląda? (...)

O: Najczęściej to na zasadzie dobrych stosunków powiedzmy prywatnych prawda. Znamy się, to jest małe środowisko, w związku z tym, jeżeli ktoś kogoś zna, to łatwiej dotrzeć i jakoś po prostu tą współpracę nawiązać.

Kier.praktyk_technum,ZSZ_średni powiat_reg.wschodni_inne

Szkoły - zależnie od branży, wielkości, typu miejscowości - utrzymują stałe kontakty z grupą od kilku do nawet kilkudziesięciu pracodawców (MEN, 2011a). Bardzo często do udziału w projektach (np. z Działania 9.2) są zapraszani ci sami przedsiębiorcy, z którymi szkoła posiada już doświadczenie w zakresie współpracy.

My nie wysyłamy [uczniów] do przedsiębiorców, których nie znamy. Wysyłamy do przedsiębiorców, których znamy ze szkoły. Już osiemnasty rok organizujemy wystawy i pokazy zwierząt hodowlanych i ci przedsiębiorcy do nas przyjeżdżają.

Dyrektor_technum,ZSZ_średni powiat_reg.północny_inne

Jedna z badanych szkół mieści się w małej miejscowości (ok 4 tys. mieszkańców), w której "wszyscy się znają". Dla szkoły najważniejszym czynnikiem determinującym trwałość współpracy jest utrzymywanie dobrych relacji personalnych między jej przedstawicielami a lokalnymi firmami. Szkoła nie posiada konkurencji w najbliższej okolicy, gdyż jedyną ponadgimnazjalną szkołą uczącą w okolicy jest liceum ogólnokształcące, a więc nie szkoła zawodowa. Istotną rolę odgrywa w tym przypadku również zakorzenienie wizerunku szkoły w świadomości lokalnej społeczności – znaczna część uczniów to dzieci jej absolwentów, podobnie jak przedstawiciele firm to w dużej mierze absolwenci tej placówki.

Kontynuacja wcześniejszej współpracy

Ważnym czynnikiem warunkującym współpracę przedsiębiorstwa ze szkołą są dotychczasowe doświadczenia obu stron w tej dziedzinie. Jeśli były pozytywne, firmy będą bardziej skłonne aby po raz kolejny przyjmować do siebie praktykantów lub stażystów, a szkoły aby wysłać do nich swoich uczniów (Ośrodek Ewaluacji, 2011).

A zatem poszukując partnerów do współpracy w ramach projektów z Działania 9.2, szkoły zwracały się zwykle do przedsiębiorców, z którymi mieli już wcześniejsze doświadczenia. Dlatego *de facto* częściej omawiane projekty przyczyniały się do rozszerzania istniejących lub odświeżania dawnych kontaktów, niż do nawiązywania zupełnie nowych⁵⁶. Jest to zrozumiałe, jako że szkołom łatwiej realizować projekt z przedsiębiorstwem, z którym ma już wypracowane standardy współpracy.

⁵⁶ Celem Działania 9.2 była współpraca, a nie nawiązywanie nowych relacji pomiędzy szkołami a przedsiębiorcami.

Myśmy współpracowali z tą szkołą – zresztą do dzisiaj współpracujemy na płaszczyźnie praktyk przede wszystkim, no i dobrze nam się współpracuje – wobec tego przypuszczam, że z tego powodu, nigdy nie było żadnych kłopotów jakichś między nami, w naszych relacjach.

Przedsiębiorca_ZSZ_średni powiat,miasto_reg.wschodni_praktyki,inne

Osoba ze strony szkoły

W nawiązywaniu współpracy szkół z przedsiębiorcami bardzo ważną rolę odgrywa osoba kontaktowa ze strony szkoły, najczęściej jest to kierownik szkolenia praktycznego. To w dużej mierze od jego zaangażowania i doświadczenia zależy pozyskanie przedsiębiorców chętnych do współpracy. Często dzięki jego proaktywnej postawie, charyzmie i uporowi udaje się nakłonić (czasami niechętnych) przedsiębiorców do udziału w kształceniu uczniów szkół zawodowych. Respondenci wielokrotnie podkreślali, że oparcie projektu o kompetentnego i sprawdzonego kierownika warunkowało powodzenie całego przedsięwzięcia.

Ten projekt nam otworzył – że tak powiem oczy – na to, że można robić inaczej. Trzeba mieć po prostu paru takich zaangażowanych nauczycieli, którzy będą chcieli coś zrobić, a nie tylko przyjść, otworzyć dziennik, sprawdzić listę, przeczytać temat z książki, lekcja się skończy, czterdzieści minut minęło, do widzenia. Troszkę inne podejście do edukacji.

Dyrektor_techikum,ZSZ_mały powiat_reg.centralny_praktyki,inne

Absolwenci na rynku pracy

Sieć kontaktów społecznych pracowników szkoły wykorzystywana do nawiązywania relacji z przedstawicielami rynku pracy często obejmuje także absolwentów, którzy rozwinęli własną działalność na lokalnym rynku. Absolwenci będący już przedsiębiorcami często wspominali, iż przyjmując uczniów na praktyki mają poczucie „spłacania długu społecznego”. Kiedyś to oni byli przyjmowani przez przedsiębiorców na naukę zawodu, a dziś sami mogą w ten sam sposób pomagać młodszym kolegom. Niektórzy przedsiębiorcy mówili wręcz o pewnej misji społecznej, którą realizują, wspierając szkoły zawodowe.

W przeprowadzonych wywiadach opisywano nawet przypadki, gdzie wszystkie osoby przyjmujące uczniów na praktyki były absolwentami badanej szkoły. Wielu z nich zgadza się na nawiązanie współpracy, mając poczucie obowiązku wobec instytucji, która dała im wcześniej stosowne wykształcenie.

O: Szczerze powiem, że jako ja szczerze powiem, że mnie to osobiście zmotywowało, że byłem w stanie pomóc. No nie będę ukrywał, że jestem z tego bardzo dumny, osobiście.

B: A chciałby pan jeszcze w takim projekcie...?

O: Na pewno bym chciał wziąć udział, jeśli byłaby taka możliwość.

B: A dlaczego?

O: Bo tak, jak podkreślam właśnie, to ma na celu poprawienie wiedzy kulinarnej od podstaw, zaczynając już w tym najważniejszym momencie, czyli w wiedzy. No i współpracowanie wspólnie z nauczycielami, żeby prowadzić to i poprawić umiejętności...

Przedsiębiorca_techikum, liceum, ZSZ_duży powiat, miasto_reg.południowy_praktyki, inne

Utrzymywanie dobrych kontaktów z absolwentami pozwala zatem poszerzyć szkole sieć potencjalnych miejsc dla praktykantów. Takie sytuacje mają miejsce najczęściej w mniejszych miejscowościach, gdzie lokalny rynek pracy jest niewielki.

O: Większość lokalnych pracodawców, to są absolwenci naszej szkoły. Opowiem taką anegdotę. To jakiś czas temu w sklepie motoryzacyjnym spotkałem... było siedem osób i wszyscy to byli absolwenci szkoły i moi uczniowie. Wszyscy. Zatem...

B: Cała obsługa?

O: I obsługa i klienci. Zatem funkcjonujemy w społeczeństwie i tu, jeśli chodzi o pracodawców lokalnych głównie w takich układach, jako że jak już wspominałem na początku, pięćdziesiąt lat istniejemy. Mówiąc o szkole, należy jeszcze wspomnieć, że jest tu już spora pokaźna liczba nauczycieli, którzy skończyli tą szkołę – mało tego, już ich dzieci chodzą do tej szkoły.

B: To prawda. Czyli społeczność, to co Pan mówi tu się społeczność zbudowała?

O: My tak... my zaczynamy tak budować. Buduje się piękna społeczność, właśnie takie... takie mocne twarde wrastanie w to miejsce. W tą naszą małą ojczyznę. Dalej z pracodawcami układa się w taki sposób, że kształcimy, mamy w zasadniczej szkole zawodowej, także kształcimy młodocianych pracowników i w związku z powyższym, mamy współpracę z kilkudziesięcioma podmiotami. Jakiś czas temu to było nawet sześćdziesiąt podmiotów.

Dyrektor_techikum,ZSZ_średni powiat_reg.północny_inne

W nawiązywaniu współpracy ważna jest także postawa samych uczniów – głównych odbiorców wsparcia. Jeśli wykazują oni zaangażowanie, sami aktywnie poszukują miejsc do odbywania praktyk, są chętni do zdobywania doświadczenia, to tworzy się wówczas pozytywna opinia o szkole, która zachęca pracodawców do nawiązywania z nią współpracy.

Na interesujące kwestie determinujące trwałą współpracę szkolnictwa zawodowego z przedsiębiorcami zwróciła uwagę jedna ze szkół. Według jej przedstawiciela czynnikiem determinującym trwałość współpracy jest w zasadzie zaangażowanie trzech stron w realizację wspólnych działań: szkoły, przedsiębiorstwa oraz rodziców. Podkreślane jest znaczenie dobrej obsługi w trakcie realizowanej współpracy oraz podtrzymywanie relacji poprzez cykliczny kontakt przedstawiciela szkoły w trakcie praktyk. Wpływa to pozytywnie zarówno na dopasowanie się szkoły do możliwości i specyfiki pracodawcy, jak i na rozwój innych form współpracy niż standardowe praktyki. Z kolei zaangażowanie rodziców uczniów w budowanie relacji z pracodawcą wpływa pozytywnie na ograniczanie obaw pracodawców o kwestie wychowawcze – stwarza to możliwość zwrócenia się w doraźnych kwestiach zarówno do szkoły, jak i z rodziców uczniów.

Czynnik finansowy

Ważnym aspektem warunkującym powodzenie współpracy jest także jej wymiar finansowy. Korzyści finansowe mogą być rozpatrywane na różnych poziomach.

Zdecydowanie przedsiębiorcy ponosili pośrednią korzyść finansową z realizowanej współpracy, polegającą na realnej pracy wykonywanej przez uczniów. W czasie projektu w firmie pracowało łącznie więcej pracowników, którzy nie generowali większych kosztów, co z perspektywy przedsiębiorcy można uznać za zysk.

Teraz jest zima i przychodzą ci młodociani właśnie na przykład do kuchni. I pomagają po prostu. I wtedy często nawet kucharka już wie, że może zostać sama, bo ma tego pracownika, tak? I on jej pomoże. A nas to niewiele kosztuje, nie? Także my też z tego korzystamy jak najbardziej. Już nie bądźmy tacy charytatywni, że to tylko chodzi o ich kształcenie. My też z tego korzystamy, jak najbardziej.

Przedsiębiorca_technum,ZSZ_średni powiat_reg.północny_praktyki,staże,inne

Ponadto, w niektórych projektach przewidziano wynagrodzenie dla przedsiębiorcy za opiekę i kształcenie ucznia w ramach praktyk i staży. Zależnie od rodzaju i długości prowadzonych zajęć, kwoty te wynosiły nawet do kilku tysięcy złotych za opiekę nad grupą uczniów przez okres trwania praktyk⁵⁷.

Obserwowano tu pewne różnice pomiędzy małymi i dużymi przedsiębiorstwami. Jak wynika z badania, wraz ze wzrostem wielkości firmy, czynnik finansowy tracił na znaczeniu. Dla małych przedsiębiorstw korzyści finansowe za udział w projekcie są ważnym argumentem skłaniającym do udziału, tymczasem większe firmy nie przywiązują do tego tak dużej wagi – ważne jest dla nich głównie to, aby współpraca nie generowała dodatkowych, wyższych kosztów. Niezależnie od tego, czy rekompensata finansowa była jedynie zwrotem poniesionych kosztów, czy stanowiła zysk dla przedsiębiorcy, jej obecność znacznie podnosiła szanse partycypowania firm (szczególnie małych) w przedsięwzięciu.

Dla firm, które antycypowały straty rzeczowe i finansowe w konsekwencji przyjęcia uczniów na praktyki, refundacja kosztów była elementem łagodzącym te obawy (CRSG&PSDB, 2010). Pomimo iż przedstawiciele przedsiębiorców nie wymieniali korzyści finansowych jako najważniejszego czynnika determinującego dalszą współpracę ze szkołami zawodowymi, ich wypowiedzi na temat korzyści z projektu pozwalają na wyciągnięcie wniosku, że w przypadku części z nich (w szczególności tych, które borykają się z utrzymaniem na lokalnym rynku) aspekt finansowy jest istotnym motywem nakłaniającym do współpracy. Tak np. w jednym z projektów wdrażanych jako kontynuacja poprzedniego dofinansowania z EFS, finansowanie kosztów praktyk spowodowało, że wprowadzono kryteria wyboru przedsiębiorców do współpracy ze względu na dużą liczbę zgłoszeń z ich strony.

⁵⁷ Dane deklaratywne pozyskane w wywiadach od respondentów.

Wielkość firmy

Kolejnym czynnikiem mającym wpływ na to, czy przedsiębiorcy wchodzi w kooperację ze szkołami, jest wielkość przedsiębiorstwa. Firmy mikro⁵⁸ zatrudniające kilku pracowników są mniej skłonne do przyjmowania uczniów na praktyki. Dla takiego przedsiębiorstwa jest to dużo większe obciążenie kadrowe i organizacyjne (np. oddelegowanie pracownika do opieki nad praktykantem) niż dla dużej firmy czy korporacji (CRSG&PSDB, 2010). Dlatego obecność dużych firm w regionie podnosi szanse na nawiązanie współpracy z perspektywy szkoły. Ponadto, tego typu przedsiębiorstwa dysponują najczęściej lepszym i większym zapleczem technicznym niż mniejsze firmy.

Nie zmienia to faktu, iż to wciąż firmy mikro są tymi, które najczęściej współpracują ze szkołami zawodowymi w zakresie organizacji staży i praktyk dla uczniów. Jest to związane ze specyfiką polskiego (i nie tylko) rynku, gdzie najmniejsze przedsiębiorstwa stanowią prawie 96% działających podmiotów gospodarczych.

Zrzeszenie przedsiębiorstw w organizacjach rzemieślniczych, cechach

Jak wynika z doświadczeń opisanych w wywiadach, szkołom łatwiej jest nawiązać współpracę z przedsiębiorstwami zrzeszonymi, np. w cechu rzemieślniczym. Firmy zorganizowane w sieci najczęściej posiadają wspólną politykę odnośnie współpracy ze szkołami zawodowymi, a nawet jeśli nie, to dzięki interwencji organizacji zrzeszającej łatwiej dane przedsiębiorstwo nakłonić do współpracy (Agrotec, 2011)⁵⁹. Zorganizowanie przedsiębiorców w ramach jednej organizacji pozytywnie wpływa na ich chęć przyjmowania uczniów na praktykę.

Dyrektor wyszukiwał zakłady, bo była sytuacja taka, że jeżeli miał być wyjazd studyjny, to albo dyrektor sam dzwonił do zakładu albo przez Cech. Ja panu powiem, bo to jest tak, że Cech zrzesza z trzystu przedsiębiorców i tu nie ma żadnego problemu, po prostu to są nasi członkowie i tutaj nikt nie robił jakichś większych problemów. Wybrało się takich bardziej rozwiniętych technologicznie. (...) Bo z cechem zawsze się współpracuje. Także to nie było tak, że myśmy musieli dzwonić do jakiegoś zakładu, którego tam nie znamy. Nawet nie próbowaliśmy, bo to bez sensu. Gdyby ktoś inny dzwonił, to pewnie by nie chcieli. Tak podejrzewam, bo dla nich to zawsze tam jakaś organizacja, trzeba poświęcić trochę czasu.

Kier.projektu_ZSZ_duży powiat_reg.północny_praktyki,inne

⁵⁸ Mikroprzedsiębiorstwa to firmy zatrudniające średnio rocznie do 10 osób, stanowią one obecnie 95.9% przedsiębiorstw na polskim rynku. Firmy małe (zatrudniające do 50 osób) to 3% ogółu, a firmy średnie (do 250 pracowników) – 0.9% ogółu (TNS Pentor, 2011). Taka struktura rynku gospodarczego jest obecna także i w innych krajach europejskich.

⁵⁹ Na rolę cechu rzemiosł w nawiązywaniu współpracy pomiędzy uczniami a przedsiębiorcami wskazują też wyniki badań prowadzonych w ramach projektu *Szkoła zawodowa szkołą pozytywnego wyboru*. Zgodnie z informacjami zamieszczonymi w raporcie „Cechy był pośrednikiem między pracodawcami chętnymi do przyjęcia uczniów, a uczniami samodzielnie poszukującymi miejsca do praktycznej nauki zawodu. Pośrednictwo polegało na przekazaniu uczniom listy pracodawców, u których mogą poszukiwać miejsca oraz na wymianie dokumentów między pracodawcą, a instytucją refundującą koszty nauki.” (MEN, 2011a:12).

Sytuacja firmy na rynku

Z wypowiedzi respondentów wynika, iż zdecydowanie warunkiem koniecznym do nawiązania współpracy z przedsiębiorstwem jest to, aby było ono w dobrej kondycji finansowej. Jeśli firma sama ma trudności z utrzymaniem się na rynku lub znajdowaniem nowych zleceń, to nie będzie chętna do przyjmowania uczniów na praktyki lub na naukę zawodu.

Im firma jest w lepszej kondycji, tym więcej czasu będzie mogła poświęcić na szkolenie. Na zaangażowanie się w to szkolenie, czyli między innymi na współpracę ze szkołami.

Przedsiębiorca_ZSZ_duży powiat_reg.północny_praktyki,inne

Nawet pomimo tego, że czasami praktykanci traktowani są jak rezerwuar taniej siły roboczej, która przy stosunkowo niewielkich kosztach może odciążyć regularnych pracowników firmy, w sytuacji niestabilnej firmy unikają przyjmowania praktykantów.

Oczywiście na sytuację pojedynczego przedsiębiorstwa ma wpływ sytuacja gospodarcza całego regionu. W przypadku dobrej koniunktury firmy są skłonne kontynuować i poszerzać zakres prowadzonej współpracy, w odwrotnej sytuacji, współpraca najczęściej nie jest rozwijana.

Gdyby w budownictwie był bardziej korzystny klimat, czyli to by się przekładało na lepsze...że tak powiem – parametry finansowe w firmach – bo na dzień dzisiejszy, to nie jest łatwo, to na pewno myślę, że bardziej bym wspierał materiałami szkołę na zasadzie przekazania szkole jak najwięcej.

Przedsiębiorca_technum,ZSZ_średni powiat,miasto_reg.południowy_inne

Uczniowie jako wsparcie kadrowe przedsiębiorstwa

Przyjęcie uczniów na staże czy praktyki to nie tylko obciążenie dla pracodawcy, ale i bardzo często wymierne wsparcie, co jest szczególnie widoczne w branżach o charakterystyce sezonowej (np. budownictwo, rolnictwo, turystyka). W okresie wzmożonej aktywności firmy chętniej przyjmowały praktykantów, którzy mogli odciążyć regularnych pracowników przy stosunkowo niewielkich (lub wręcz zerowych) kosztach. W ten sposób uczniowie byli czasem traktowani jako rezerwuar taniej siły roboczej, która wspiera przedsiębiorstwo w czasie wzmożonego zapotrzebowania na pracę.

Uzupełniło nam to kadre. Nie musieliśmy sięgać już po pracowników na umowę zlecenie, czy coś i to było uzupełnieniem i bardzo było to pomocne dla nas. Akurat w tym okresie były te imprezy, gdzie i młodzież mogła uczestniczyć i pomagać.

Przedsiębiorca_ZSZ_średni powiat,miasto_reg.południowo-zachodni_praktyki,inne

Prerekrutacja pracowników

Niektórzy przedsiębiorcy podchodzili do uczniów przyjętych na praktykę jak do swoich przyszłych pracowników. Otwarcie mówili, iż biorą pod uwagę możliwość zatrudnienia najlepszych uczniów z grona praktykantów, co zresztą faktycznie miało miejsce w przypadku kilku uczniów uczestniczących w projektach.

Głównym celem szkół zawodowych jest takie przygotowanie ucznia, aby nie miał on problemów z szybkim znalezieniem adekwatnej pracy po ukończeniu edukacji w szkole. Dlatego też szkoły są szczególnie dumne z wszelkich porozumień i umów z pracodawcami, które gwarantują przyjęcie uczniów do pracy po zakończeniu szkoły. Jest to zwykle efekt długoletniej współpracy oraz osobistych kontaktów przedstawicieli szkoły z przedsiębiorcami. W ramach Działania 9.2 realizowano projekty, które również przyczyniły się do powstania takich porozumień.

W efekcie jednego z projektów prowadzonych w branży energetycznej, duże przedsiębiorstwo współpracujące ze szkołą zobowiązało się do zatrudnienia w najbliższych latach 5 najlepszych uczniów.

W innym projekcie założono (nieoficjalnie) wskaźnik, że minimum 10 uczniów (z 60) po zakończeniu projektu z Działania 9.2 znajdzie zatrudnienie. Wskaźnik ten udało się osiągnąć, a nawet dwukrotnie przekroczyć – w efekcie 20 absolwentów szkoły zawodowej (z grupy uczestniczącej w projekcie) znalazło pracę po zakończeniu edukacji.

Przyjęcie uczniów na praktykę lub staż dawało przedsiębiorcy możliwość poznania faktycznego przygotowania ucznia do wykonywania danej pracy - pracodawca zyskiwał rozeznanie w jakich obszarach uczeń spełnia jego wymagania, a gdzie należy go doksztalać, natomiast sam uczeń miał możliwość pokazania swojego potencjału, co mogło mieć pozytywny wpływ na ewentualną kontynuację współpracy w przyszłości. Jak pokazują badania IBE, praktyki i staże stanowią jeden z najskuteczniejszych kanałów rekrutacji z perspektywy przedsiębiorców, gdyż nie tylko dają możliwość przyuczenia potencjalnego kandydata, ale także najlepiej weryfikują zdolności i potencjał przyszłych pracowników.

Przedsiębiorcy są świadomi, że szkoła zawodowa nie przygotowuje ucznia w pełni do pracy w zawodzie. Dlatego wykorzystują często już czas praktyk do przygotowania sobie przyszłego pracownika, który po zakończeniu szkoły będzie posiadał zarówno wiedzę teoretyczną, jak i odpowiednią wiedzę praktyczną, zdobytą w ramach praktyki lub stażu. W ten sposób zostaje skrócony czas wdrażania potencjalnego pracownika do nowej pracy.

Przyjechał młody człowiek i pracodawca mógł zaobserwować, jaka jest obecnie wiedza, umiejętność młodzieży. Mógł zobaczyć, czy warto później inwestować w tego młodego pracownika, czy lepiej może szukać kogoś z większym doświadczeniem. Ja sądzę, że pracodawcy też chcą kontaktu z młodym człowiekiem, bo to jest pewna świeżość. Czegoś też się w szkole nauczą i czasami ich spojrzenie na to, co się dzieje u pracodawcy może się przydać.

Kier.projektu_technum,ZSZ_średni powiat_reg. północny_inne

W jednym z badanych projektów pracodawcy wprost mówili o potrzebie przygotowania sobie przyszłych kadr w związku z nadchodzącą zmianą pokoleniową w firmie (duża część pracowników odejdzie w krótkim czasie na emeryturę). W związku z tym, już teraz przyjmowani praktykanci są obserwowani pod kątem możliwego dalszego zatrudnienia. Uczniowie już w czasie praktyk są wdrażani do pracy w firmie, co później skraca czas przygotowania do samodzielnego wykonywania pracy, w przypadku ich zatrudnienia w przyszłości. Takie podejście świadczy o tym, iż firma podchodzi strategicznie do swoich planów zatrudnieniowych.

Dopasowanie profilu kształcenia do potrzeb rynku pracy

Kolejnym bardzo ważnym czynnikiem jest wzajemne dopasowanie profilu szkoły oraz potrzeb rynku pracy. Jeśli szkoła kształci w kierunkach, na które jest zapotrzebowanie wśród przedsiębiorców, to zwykle nie ma problemu ze znalezieniem miejsc na praktyki dla uczniów. Ważne jest zatem, aby została przeprowadzona diagnoza – rozpoznanie potrzeb przedsiębiorców i skonfrontowanie ich z możliwościami szkół.

Czynnik wizerunkowy

Niektóre firmy przystępowały do udziału w projekcie ze szkołami zawodowymi mając na uwadze kreowanie swojego wizerunku. Przedsiębiorstwo współpracujące ze szkołą, umożliwiające uczniom odbywanie praktyk i staży, zyskuje w opinii publicznej miano ważnego partnera społecznego i firmy odpowiedzialnej społecznie. Wzmacnianie prospołecznych atrybutów marki jest skutecznym zabiegiem marketingowym, przynoszącym wymierne korzyści firmie niezależnie od branży, w której działa. Dlatego przedsiębiorcy często wykorzystują ten fakt do swojej promocji i reklamy (PSDB, 2013; Biostat, 2011; Ośrodek Ewaluacji, 2011).

B: A jakie korzyści firma wynosi z takiej współpracy?

O: No chyba też taka żywa reklama naszej firmy w szkołach.

Przedsiębiorca_techikum,ZSZ_średni powiat,miasto_reg.południowy_inne

Warto podkreślić, iż wchodzenie we współpracę przynosi wymierne korzyści wizerunkowe obu stronom. Szkoła pokazuje się w ten sposób jako prężnie działająca placówka, która dba o wszechstronne wykształcenie swoich uczniów, a firma jako instytucja wspierająca młodzież. W obecnych czasach – niżu demograficznego i spadającej popularności szkolnictwa zawodowego – szkoła, która reklamuje się jako stale utrzymująca współpracę z przedsiębiorcami i zapewniająca

praktyki lub staże zyskuje wiele na atrakcyjności. W sytuacji, gdy szkoły walczą o uwagę nowych uczniów, czynnik ten jest coraz istotniejszy.

Udział w projekcie stanowi dobry punkt do promocji szkoły. Niektóre szkoły pięknie wykorzystują projekt i różne działania: jeżdżąc po gimnazjach, pokazując, co mają w ofercie dydaktycznej, że kursy, że wyjazdy specjalistyczne, że na uczelnie. I to pokazują np. teraz tak: dzięki tym zajęciom podnoszącym podniósł się nieco wskaźnik zdawalności matur i zdawalności egzaminów.

Kier.projektu_ZSZ_średni powiat,miasto_reg.południowo-zachodni_praktyki,inne

Aby wzmocnić wizerunek aktywnej szkoły organizowane są imprezy, cykliczne wydarzenia w postaci targów lub akademii, na które są zapraszani współpracujący przedsiębiorcy. Takie włączanie prywatnych podmiotów rynku pracy w życie szkoły sprawia, że ich relacje coraz bardziej się zacieśniają, a współpraca ma szansę na kontynuację w przyszłości.

Fajne jest to, że szkoły zapraszają na różnego rodzaju konferencje, święta zakłady pracy, wtedy ten zakład pracy, czy przedstawiciele tego zakładu pracy mogą do tej szkoły przyjść, zobaczyć, poobserwować, posłuchać prezentacji, niejednokrotnie młodzież, ludzie na temat poszczególnych zawodów, których się uczą, tak było w tym roku w ekonomiku, gdzie uczniowie przedstawiali te swoje zawody, w których się uczą, żeby pracodawcy to zobaczyli. I odwrotnie, ci dyrektorzy, czy opiekunowie poszli do zakładów pracy, porozmawiali, zobaczyli jak tam wygląda, czy tam jest miejsce, czy tam jest szansa na to, żeby tacy młodzi ludzie w czymś im mogli pomóc na przykład. Myślę, że wtedy, jak tak sobie nawzajem porozmawiają, poodwiedzają, jest szansa na jakąś tam współpracę i to będzie z korzyścią.

Przedsiębiorca_technum,ZSZ_średni powiat_reg.wschodni_inne

Niektórzy przedsiębiorcy swój udział w projekcie uważali za działanie marketingowe, które przyniesie wymierne korzyści w przyszłości. Tak było np. w przypadku firmy produkującej materiały budowlane – wychodzono z założenia, że warto przyjmować ucznia na praktyki i zapoznawać go z produktami firmy, gdyż może w przyszłości będzie on chętniej pracował z materiałami, których kiedyś już używał.

Młodzi ludzie praktycznie nie znają jeszcze do końca rynku i w tym momencie, jeżeli my zaistniejemy w ich umysłach, jako firma budowlana, pokażemy im jakieś materiały, to na przyszłość, nawet jeżeli będą mieli wybór pracy na jakiś tam materiałach, to w tym momencie będą mieli materiał, którego przykładowo nie znają i będą mieli produkty, które już kiedyś widzieli, które już znają.

Przedsiębiorca_ZSZ_duży powiat,miasto_reg.wschodni_inne

Prestiż szkoły

Czynnikiem zdecydowanie sprzyjającym nawiązywaniu współpracy w każdej formie jest renoma i prestiż szkoły. Jeśli szkoła jest pozytywnie postrzegana w środowisku lokalnym, jako aktywna placówka oferująca specjalistyczne wykształcenie na wysokim poziomie, to zazwyczaj nie ma problemów ze znalezieniem przedsiębiorców chętnych do współpracy. Widoczne jest to szczególnie w sytuacji, gdy szkoła kształci w wąskiej specjalizacji, na którą jest zapotrzebowanie na lokalnym rynku pracy. Wówczas nierzadko to sami przedsiębiorcy zgłaszają się z prośbą o przysłanie praktykantów i jeszcze na etapie kształcenia w szkole, uczniowie poddawani są wstępnej prerekrutacji do zawodu.

Altruizm

W większości przypadków przedsiębiorcy są świadomi, iż na rynku nie ma zbyt wielu firm, które mają możliwość przyjęcia praktykantów. Natomiast, jak sami mówili „*gdzieś ci uczniowie muszą te praktyki odbyć*”. Dlatego też, szczególnie w mniejszych miejscowościach, uczniowie są przyjmowani na praktyki przez firmy, które i tak nie mogą zaoferować im w dłuższej perspektywie zatrudnienia. Mimo to, przedsiębiorcy wykazują postawę altruistyczną i udzielają pomocy szkołom, aby uczeń miał szansę zdobyć pełne wykształcenie.

Niektórzy respondenci wspominali o motywach emocjonalnych, którymi kierują się przy podejmowaniu współpracy, definiowanymi w kategoriach satysfakcji z udzielania wsparcia, spełnienia społecznego obowiązku czy wręcz udzielania pomocy charytatywnej.

W niektórych projektach przyjmowano uczniów na praktyki do instytucji, gdzie jednak nie mieli szans znaleźć zatrudnienia w przyszłości. Instytucje administracji publicznej lub instytucje bankowe, w których wymagane jest od pracowników posiadanie wyższego wykształcenia, przyjmowały na praktyki uczniów zasadniczych szkół zawodowych. Uczniowie, z racji tego iż w większości prawdopodobnie nie będą zdawać matury, nie zdobędą wyższego wykształcenia, a zatem nie stanowią dla pracodawcy potencjalnego pracownika. Mimo to, takie instytucje przyjmowały praktykantów i umożliwiały im zdobycie cennego doświadczenia związanego z przebywaniem w zakładzie pracy, byciem częścią pracowniczej hierarchii itp. Robiono to zatem wyłącznie, aby umożliwić uczniom zdobycie pełnego wykształcenia - przedsiębiorca nie czerpał z ich obecności wiele korzyści (ani realnych, ani potencjalnych). W powyższej sytuacji praktyki nie miały zatem bezpośredniego waloru prozatrudnieniowego, ale były podyktowane raczej koniecznością spełnienia wymogów formalnych.

Pro-aktywna postawa uczniów

Warto zauważyć jednakże, że inicjatywa nawiązywania współpracy z przedsiębiorcami (poza projektem) nie leżała wyłącznie po stronie szkoły. W wielu przypadkach to uczniowie sami (lub przy pomocy rodziców) znajdowali sobie pracodawców, którzy skłonni byli przyjąć ich na praktyki. Najczęściej poszukiwali ich w swoim najbliższym otoczeniu (rodzina, sąsiedzi, znajomi) z kilku powodów (BCMM, 2009). Dla wielu uczniów ważne jest, aby odbywać praktyki blisko miejsca zamieszkania. Status ekonomiczny wielu rodzin nie pozwala na dodatkowe wydatki w postaci np. opłat za bilety na dojazd na praktykę lub dodatkowe całodienne wyżywienie.

Czyli te firmy, ci pracodawcy z tych branż są u nas. Na dzień dzisiejszy nie mamy jakichś problemów. Poza tym jesteśmy szkołą zawodową, która w swoim naborze ma nie tylko dzieci z [nazwa miasta], to są dzieci z powiatu. Nawet mogę powiedzieć nie tylko z [nazwa powiatu]. I też te praktyki, te kontakty są z pracodawcami tam, gdzie jest miejsce zamieszkania dzieci. Ponieważ tak ustalamy z rodzicami, że jeżeli są te praktyki, to staramy się, żeby praktyki były w miejscu zamieszkania dziecka, żeby kontakt rodzica był jeszcze nad tym wszystkim.

Dyrektor_technum,ZSZ_średni powiat_reg.wschodni_inne

Część uczniów czuje się także osobiście odpowiedzialna za swoje wykształcenie i chce realizować praktyczną naukę zawodu w konkretnym przedsiębiorstwie, gdzie może poszerzać swoje kwalifikacje i nabyć praktyczną wiedzę silnie opartą o wymagania i realia pracy w danym zawodzie.

Ciekawe wnioski zaprezentowano w raporcie z badania przedsiębiorców w ramach projektu *Szkoła zawodowa szkołą pozytywnego wyboru* (MEN, 2011a). W tym badaniu większość przedsiębiorców nie do końca pozytywnie postrzegała samodzielność uczniów w tej kwestii. Według nich sprawiało to wrażenie tak, jakby szkoła się uczniami nie zajmowała i byli oni zostawieni sami sobie. Respondenci wprost mówili, że dawało to obraz szkoły jako nieprofesjonalnej instytucji. Powyższe obserwacje były jednak rozbieżne z wynikami uzyskanymi w niniejszym badaniu.

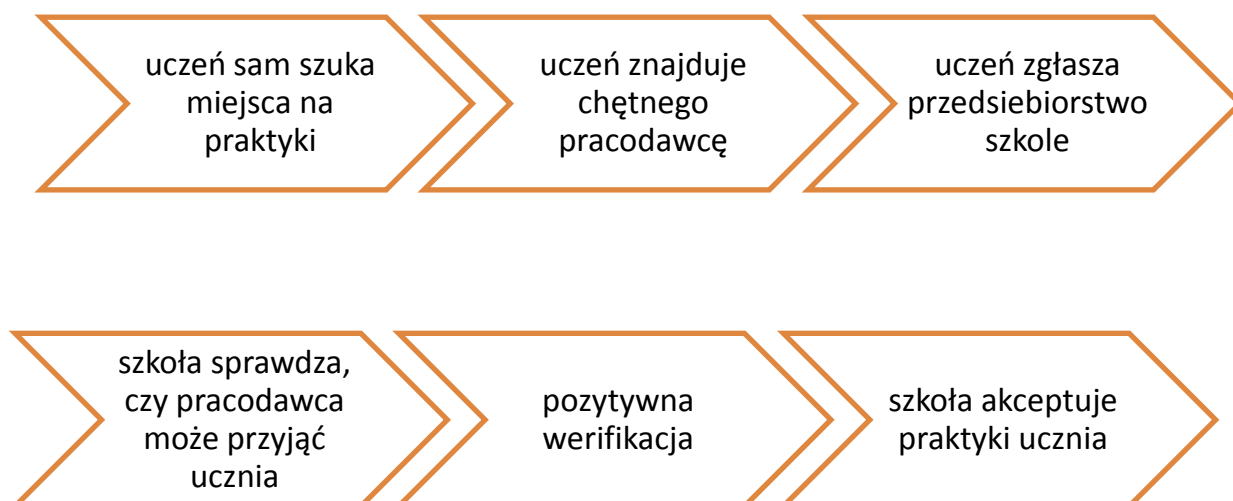
Pomimo sporych chęci, uczniom nie zawsze udaje się zorganizować praktyki samodzielnie. Wówczas zwracają się do szkoły, która stara się im pomóc (PSDB, 2011c). Szkoły - dysponując listami „zaprzyjaźnionych” firm - wspomagają swoich podopiecznych w ich staraniach o przyjęcie na obowiązkowe praktyki.

Często odbywa się tak, że uczniowie – jeżeli chcą mieć tę praktykę – idą do pracodawcy i rozmawiają. Jeżeli mają problemy z załatwieniem sobie praktyki, no to wtedy my już dzwonimy, umawiamy się, idziemy, rozmawiamy z pracodawcą, żeby przyjął takiego ucznia na praktykę.

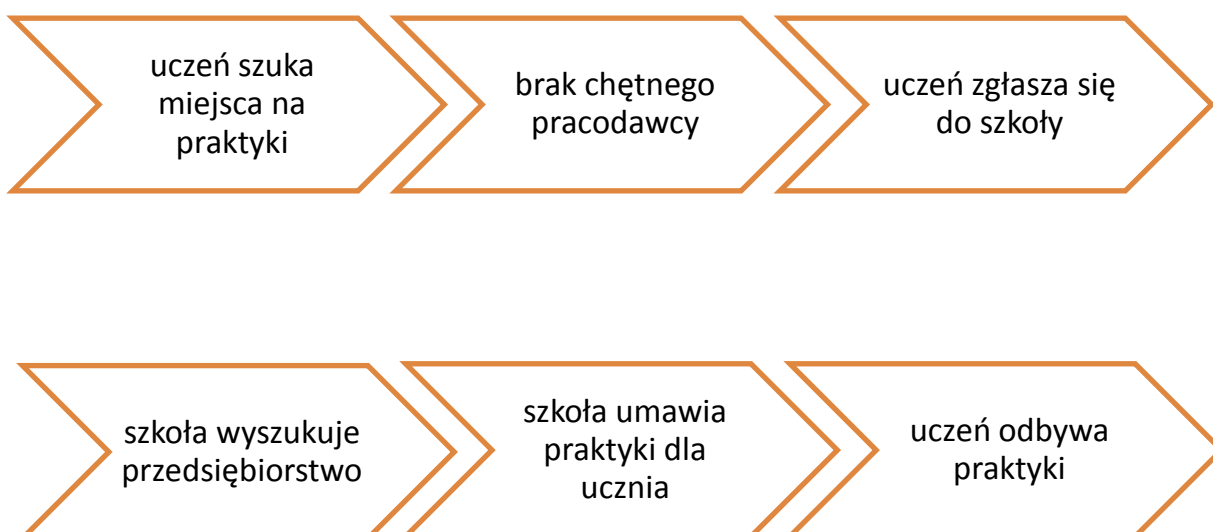
Kier.praktyk_technum_średni powiat_reg.północny_praktyki, inne

Ścieżka docierania ucznia do przedsiębiorcy może mieć dwie formy, przy założeniu początkowej inicjatywy ze strony ucznia. Poniższe schematy ilustrują ścieżkę samodzielną ucznia oraz ścieżkę ze wsparciem szkoły.

Ścieżka samodzielną ucznia

Ścieżka ze wsparciem szkoły

Klasy patronackie

W przypadku, gdy szkoła zawodowa funkcjonuje na rynku w otoczeniu dużych przedsiębiorstw, firmy te decydują się czasami na współpracę w ramach tzw. klas patronackich. Dzięki nim przedsiębiorstwo „przygotowuje sobie” przyszłych pracowników, natomiast szkoła i uczniowie odnoszą także liczne benefity - uczniowie mają dostęp do najnowszych technologii stosowanych w nowoczesnych zakładach pracy, są szkoleni na specjalistycznym sprzęcie, a po zakończeniu formalnej edukacji najczęściej znajdują pracę w danym zakładzie.

Szczególną popularnością cieszą się klasy patronackie w branży motoryzacyjnej (np. w przypadku takich firm, jak Volkswagen, Peugeot Polska, Mercedes-Benz) (KOWEŻiU, 2013a).

W jednym z badanych projektów szkoła blisko współpracuje z dużym przedsiębiorstwem, liderem ogólnopolskim w branży energetycznej. Współpraca ta bazuje na relacjach zapoczątkowanych jeszcze w okresie PRL (wówczas była to szkoła przyzakładowa). Szkoła posiada ugruntowane tradycje kształcenia zgodne z profilem tego przedsiębiorstwa, dlatego też duża część uczniów znajduje tam zatrudnienie po zakończeniu nauki. Szkoła jest dla tej firmy naturalnym partnerem, gdyż w okolicy brak szkół o podobnym profilu, które mogłyby stanowić dla niej konkurencję i alternatywę dla przedsiębiorstwa.

W efekcie projektu realizowanego z Działania 9.2 szkoła podpisała list intencyjny ze wspomnianym przedsiębiorstwem, co prowadzi jeszcze do zacieśnienia współpracy. Doprecyzowano zasady współpracy takie jak: organizowanie praktyk dla uczniów, zatrudnianie kilku najlepszych uczniów, doposażenie szkoły w sprzęt niezbędny do nauki zawodu. Istnieją duże szanse, że w przyszłości zostanie w tej szkole założona klasa patronacka.

10. Bariery współpracy

W badaniu zdiagnozowano różnego rodzaju bariery utrudniające współpracę pomiędzy szkołami zawodowymi a pracodawcami. Część z nich występowała na etapie nawiązywania współpracy, a część pojawiała się dopiero później i zagrażała trwałości tych relacji. Bariery mogły mieć różny charakter, zarówno obiektywny (jak czynniki zewnętrzne, koniunktura gospodarcza itp.) jak i bardziej subiektywny (niechęć do współpracy, negatywne stereotypy itp.).

Bariery systemowe

Jedną z najważniejszych barier systemowych w skali makro, jest **brak odgórnych rozwiązań zachęcających do nawiązywania i rozwijania współpracy pomiędzy szkołami zawodowymi a przedsiębiorcami**. Obowiązkiem szkoły zawodowej jest zapewnienie uczniom możliwości odbycia praktycznej nauki zawodu w formie odpowiedniej dla danego typu szkoły i zawodu. Tymczasem nie jest to proste zadanie, gdyż często taka współpraca jest postrzegana przez przedsiębiorców jako dodatkowe obciążenie i zobowiązanie. Obecnie brakuje odgórnej polityki czy kampanii informacyjnych zachęcających pracodawców do brania udziału w takich przedsięwzięciach i traktowania ich jako szansę dla rozwoju zarówno uczniów, jak i własnej firmy. Na podstawie danych z niniejszego badania nie można jasno stwierdzić w jakim stopniu faktycznie współpraca szkół z przedsiębiorcami jest problemem, ale nie taki był cel tego badania. Z analizy danych z innych źródeł wynika, iż szkoły w większości wciąż mają trudności z pozyskaniem pracodawców chętnych do współpracy. Szkoły mają obowiązek zorganizowania praktycznej nauki zawodu swoim uczniom, więc najczęściej to robią, jednak kwestią zasadniczą jest jakość tej współpracy. Nie sam fakt współpracy jest ważny, ale bardziej to, na czym ona polega i na ile przydatna jest dla rozwoju uczniów.

Pewne doraźne i ograniczone czasowo rozwiązania tych problemów przynoszą projekty unijne, jak m.in. Działanie 9.2, które podnoszą atrakcyjność tych działań. Dzięki dodatkowym środkom z EFS praktyki, staże są ciekawsze, często w miejscach, do których szkoły nie miałyby możliwości dotarcia bez wsparcia finansowego, organizowane przy współudziale zaangażowanych opiekunów ze strony pracodawców. Jednak brak systematyzacji rozwiązań proponowanych w ramach działań podejmowanych przez szkoły, takich jak możliwość finansowania staży, wyjazdów, zakupu kosztownych produktów do nauki zawodu jest barierą wskazywaną przez obie strony.

O: Za opiekę, tak. Ale też bardzo miło bardzo sympatycznie przebiegało. No myślę, że ten czynnik finansowy też na ułatwił, ale powiem, też, że może na przyszłość utrudnił, bo (...) szkoła musi realizować praktyki szkolne, prawda? Padają pytania, czy to będzie wynagrodzenie za opiekę, a nawet jeszcze przed naszym projektem, kiedy to wyższe uczelnie realizowały praktyki u pracodawców, to już nas też pracodawcy pytali, czy za to będzie za to wynagrodzenie.

Szkoły wskazują na brak rozwiązań, które pozwoliłyby na kontynuowanie działań podjętych w projekcie w charakterze systemowym, wpisującym sprawdzające się działania w „standard” działalności szkoły. W ramach jednego z projektów pracownicy dużego lokalnego przedsiębiorstwa otrzymywali wynagrodzenie za opiekę nad uczniami podczas ich wizyt w firmie oraz za prowadzenie zajęć z uczniami w szkole. Po zakończeniu finansowania ta działalność została z przyczyn finansowych zatrzymana, mimo iż szkoła jest jedyną w powiecie placówką kształcącą w kierunkach adekwatnych do potrzeb tej firmy, z którą ta współpraca nieprzerwanie trwa od wczesnych lat 70tych. W innej szkole jeden z kierowników kształcenia praktycznego obawia się, że w przypadku znacznego zaangażowania w działania pracowników urzędu pracy (odpowiadających za pozyskiwanie do współpracy ze szkołami przedsiębiorców), zakończenie projektu odbije się negatywnie na dalszej rekrutacji do współpracy lokalnych firm za pośrednictwem instytucji rynku pracy. Podobnie wygląda kwestia zaangażowania samorządu terytorialnego w rozwój szkolnictwa zawodowego. Ciągłość polityki samorządu wspierającej nawiązywanie i podtrzymywanie współpracy szkół z przedsiębiorstwami wymieniana jest jako czynnik sprzyjający trwałości współpracy. Z kolei nawiązywanie współpracy za pośrednictwem trzeciego podmiotu (niezależnego od szkoły) wydaje się być nieefektywne dla uzyskania efektu trwałości działań. Silniejsze zaangażowanie szkoły w nawiązywanie współpracy mogłoby przynieść lepsze rezultaty, gdyż w dłuższej perspektywie byłoby trwalsze niż zaangażowanie zewnętrznego podmiotu nie posiadającego po projekcie interesu w dalszym służeńiu szkole na tym obszarze. Z drugiej zaś strony - jak wskazał jeden z takich podmiotów – niektóre szkoły, które wyręczono w organizacji części działań, pomimo tego, że były zadowolone z uczestnictwa, okazały się być pasywnymi po zakończeniu projektu i nie były zaangażowane w dalsze prowadzenie podobnych działań. Jak powiedziała jedna z badanych nauczycielek:

Najlepszymi projektami są projekty wnioskowane przez pojedyncze placówki, przez szkoły i realizowane na terenie tej szkoły. To są projekty, gdzie największe efekty uzyskuje się podczas realizacji.

Kier.praktyk_techikum,ZSZ_średni powiat,miasto_reg.południowy_inne

Barierą o charakterze formalnym, wymienianą przez pracodawców w kontekście udziału w projektach unijnych był **nadmiar formalności** koniecznych do wypełnienia, aby poprawnie zrealizować i rozliczyć projekt. Wsparcie szkół w tej kwestii było bardzo różne i zdarzało się tak, iż przedsiębiorca rezygnował z udziału w projekcie opartym na współpracy, gdyż obawiał się finansowych konsekwencji niedopełnienia formalności związanych np. z dokumentacją przebiegu projektu. Jest to niestety wciąż często spotykana reakcja potencjalnych beneficjentów na projekty unijne i związana jest z niedoborami wiedzy i kompetencji w pewnych obszarach. Zostało to opisane w dalszej części.

W studium przypadku badano szkołę, której relacje z okolicznymi przedsiębiorcami nie były partnerskie. Szkoła znajduje się w biednym regionie kraju, o wysokim wskaźniku bezrobocia (ok. 14% w 2012 r.), szczególnie wśród osób młodych (w wieku 18-24 lata).

W regionie dominują małe przedsiębiorstwa z branży rolniczej oraz mikrofirmy usługowe. W stosunku do tych zakładów szkoła, szukając miejsc na praktyki dla uczniów, występowała z pozycji niższej, podległej. Kierownik szkolenia praktycznego mówił, iż musiał prosić, a czasem wręcz „błagać” przedsiębiorców, aby zgodzili się przyjąć uczniów. Sam nazywał to „zebraniem” o każde miejsce. Było to spowodowane tym, iż szkoła ma profil kształcenia niezgodny z faktycznym zapotrzebowaniem na lokalnym rynku pracy. Opisywano sytuację, gdy uczniowie z technikum informatycznego odbywali praktyki w banku, gdyż była to jedyna instytucja w okolicy, gdzie istniała sieć komputerowa (de facto kilka komputerów podłączonych do wspólnej drukarki). Niestety praktyki te miały niewiele wspólnego z rozwojem ucznia w zakresie umiejętności i wiedzy informatycznej.

Barierą systemową jest także fakt, że niektóre szkoły **nie posiadają stałej sieci zaprzyjaźnionych przedsiębiorstw**, z którymi co roku realizowana jest współpraca w zakresie kształcenia uczniów. Nie istnieje zatem żadna ciągłość współpracy i co roku kierownik szkolenia praktycznego od nowa poszukuje przedsiębiorstw skłonnych do przyjęcia uczniów na praktyki lub staże. W efekcie współpraca ta ma charakter dorywczy i jednorazowy. Nawet w przypadku Działania 9.2, które było dobrym pretekstem do rozpoczęcia nowych kontaktów prowadzących do nawiązania, być może stałej współpracy, nie odnotowano wielkiego wzrostu ilości współpracujących instytucji. Jeśli zatem szkoła nie posiada stałej sieci przedsiębiorstw chętnych do współpracy i nie nawiązuje nowych kontaktów przy okazji realizowania projektów, to będzie miała zapewne problemy ze zrealizowaniem praktyk dla uczniów nawet w podstawowym, obowiązkowym wymiarze.

Bariery strukturalne

Podstawową barierą strukturalną jest **niedopasowanie struktury kształcenia zawodowego w regionie do specyfiki rynku pracy** (CRSG&PSDB, 2010; Collect Consulting, ECDF, 2010; Ośrodek Ewaluacji, 2011; Osiecka-Chojnacka, J., 2007). Wciąż pojawia się opinia, iż brakuje rzetelnej diagnozy i analizy faktycznych potrzeb pracodawców, przed dokonaniem reorganizacji kierunków kształcenia w szkołach zawodowych. Podkreślano, iż szkoły często otwierają nowe kierunki, polegając wyłącznie na wskaźniku zainteresowania ze strony uczniów. Skutkuje to tym, iż otwiera się kierunki popularne, na które jest moda, a nie takie, na które istnieje zapotrzebowanie na rynku pracy. Powoduje to wraz z upływem lat **brak zgodności pomiędzy profilem wykształcenia absolwentów a realnym zapotrzebowaniem na specjalistów** na rynku pracy. Niedopasowanie oferty szkolnictwa zawodowego do potrzeb rynku pracy wynika też ze swoistej nieprzewidywalności rynku pracy. Nawet jeśli szkoła na bieżąco monitoruje zapotrzebowanie rynku na konkretne zawody, najczęściej nie jest w stanie natychmiast odpowiedzieć na zaistniałą potrzebę. Zorganizowanie nowego kierunku kształcenia, wraz z przygotowaniem całej oferty edukacyjnej, jest działaniem wymagającym czasu.

Może to skutkować tym, iż nisza na rynku się w tym czasie zdezaktualizuje lub zostanie wypełniona np. przez pracowników napływowych. Wówczas szkoła, w której zmiany następują wolniej niż na dynamicznym rynku pracy, znów kształci uczniów w zawodach, w których będzie im trudno znaleźć zatrudnienie. Jak wynika z badań, sytuację komplikuje fakt, że analizy dotyczące popytu na poszczególne zawody na rynku, nie są prowadzone systemowo ani systematycznie (IBE 2012:202).

Jedną ze szkół objętych wsparciem badaniem było technikum poligraficzne. Szkoła ta nie ma konkurencji w regionie w postaci innych szkół z tej specjalizacji, a na jej uczniów jest duże zapotrzebowanie. Odsetek bezrobotnych wśród absolwentów jest niski – uczniowie nie mają problemów ze znalezieniem pracy w wyuczonym zawodzie. Z jednej strony, szkoła jest otwarta na zmiany – w ostatnich latach uruchomiła nowe kierunki nauczania, na które zgłoszono zapotrzebowanie. Z drugiej jednak strony zaobserwowano niedopasowanie programu nauczania do potrzeb rynku pracy. Szkoła uczy technologii offsetowej (technika obowiązująca na egzaminie zawodowym), natomiast na rynku działają także firmy pracujące w technologii fleksograficznej i coraz częściej to one poszukują pracowników z taką specjalizacją. Szkoła uczy wyłącznie w zakresie zgodnym z podstawą programową. Pomimo, iż formalnie odpowiada na potrzeby rynku pracy (nowe kierunki kształcenia), jej reakcja jest zbyt wolna w stosunku do szybko zmieniającej się rzeczywistości przedsiębiorców. Jak powiedział badany przedsiębiorca, świadczy to o tym, iż szkoła za nimi "nie nadąża".

Kolejna bariera strukturalna jest także efektem przemian zachodzących w ostatnim czasie na rynku pracy, a są to **zmiany w strukturze przedsiębiorstw**, czyli zmniejszająca się liczba dużych firm na rzecz firm mikro. Dominacja najmniejszych firm na rynku sprawia, że kurczą się miejsca, gdzie możliwym jest przyjęcie ucznia na praktyki lub staż (w małej firmie trudniej znaleźć wolne miejsce dla ucznia, jak również osobę, która może pełnić rolę opiekuna praktyk). Ponadto, najmniejsze firmy mniej chętnie przyjmują do siebie praktykantów, gdyż stanowi to dla nich relatywnie większe obciążenie (techniczne, organizacyjne, kadrowe) niż dla dużych przedsiębiorstw. Z drugiej jednak strony, jeśli w ramach projektu była zapewniona rekompensata finansowa dla przedsiębiorcy, niósł on większe względne korzyści dla małych firm niż dla dużych.

Bo nie ukrywam, pracodawcy wielokrotnie są przeciwni, żeby przyjąć, bo to jest obciążenie dla pracodawców, bo trzeba jakiegoś opiekuna wyznaczyć, trzeba tymi uczniami się zająć, a więc trzeba nadzorować, żeby nie było jakichś tam przypadków, że jakiś wypadek, czy jakaś kradzież, czy coś takiego.

Kier.praktyk_teknikum,ZSZ_mały powiat_reg.centralny_praktyki,inne

Innym, pokrewnym problemem jest **wąska specjalizacja przedsiębiorstw** – wiele firm nie ma wyposażenia, technologii lub pracowników o tak szerokich kompetencjach, aby kompleksowo wykształcić ucznia zgodnie z wymaganiami programowymi.

Kiedyś, gdy były duże firmy, miały duży front robót, to było bez kłopotu i oni mieli cały przekrój robót budowlanych. Natomiast teraz, jak są małe firmy, no to po prostu ten zakres prac jest bardzo mały. I po pierwsze. Po drugie, nie przyjmą całej grupy, prawda, a my nie możemy na przykład wysłać jednej osoby czy dwóch osób na zajęcia praktyczne, tylko musimy całą grupę wysłać, a to nie ma możliwości.

Kier.praktyk_techNIKUM,ZSZ_średni powiat,miasto_reg.południowy_inne

Barierą zagrażającą głównie trwałości współpracy jest **zła lub pogarszająca się sytuacja gospodarcza**, pociągająca za sobą spadek zainteresowania inwestowaniem w kształcenie młodych. Trudna sytuacja na rynku powoduje, że przedsiębiorcy koncentrują się bardziej na przetrwaniu, a mniej na rozwoju biznesu. Firmy – redukując koszty – ograniczają zatrudnienie, a tym samym ich motywacje do kształcenia przyszłych pracowników spadają. W szczególności dotyczy to takich branż usługowych, jak gastronomia czy hotelarstwo, która według przedsiębiorców szczególnie silnie odczuwa skutki spowolnienia gospodarczego, oraz dla małych firm, pracujących „od zlecenia do zlecenia”.

Kolejną spotykaną barierą jest **brak elastyczności** niektórych szkół w kontekście **terminów organizowania praktyk lub staży** u pracodawców. Cykl roku szkolnego nie zawsze pokrywa się z okresami największego zapotrzebowania na wsparcie ze strony praktykantów, np. praktyki w branży remontowo–budowlanej rzadko są prowadzone w okresie zimowym. Przedsiębiorcy preferują, aby uczniowie odbywali praktyki w okresach, w których jest najwięcej pracy i w ten sposób stanowili dla nich realne wsparcie. Niektóre szkoły odpowiadają na te potrzeby, nie zawsze jednak ma to miejsce. Wprawdzie zgodnie z *Rozporządzeniem MEN w sprawie praktycznej nauki zawodu* jest możliwe organizowanie praktycznej nauki zawodu w czasie całego roku (również w czasie przerwy wakacyjnej), ale szkoły często planują okresy realizacji praktyk bez konsultacji z przedstawicielami rynku pracy, co oznacza brak elastyczności z ich strony i prowadzi w efekcie do osiągnięcia mniejszych korzyści ze współpracy zarówno przez uczniów, jak i przez przedsiębiorców.

W niektórych przypadkach uczniowie sami zabiegali o to, żeby praktyki odbywały się u takiego pracodawcy, gdzie realnie mogą się czegoś nauczyć. W jednym z projektów grupa uczniów realizowała praktyki w hotelu i tamtejszej restauracji. W związku z tym, iż lokal znajduje się w regionie turystycznym, przyjmuje on klientów głównie w czasie sezonu. Praktyki odbywały się okresie zimowym w dni robocze, gdy hotel nie posiadał prawie żadnych gości. Uczniowie sami ustalili z pracodawcą, że będą przyjeżdżać na praktyczną naukę zawodu w weekendy (mimo, że nie mieli takiego obowiązku), gdy mieli większe szanse na faktyczny kontakt z klientem. Takie rozwiązanie (ustalone już bezpośrednio pomiędzy uczniami a pracodawcą) było korzystne dla obu stron.

Barierę proceduralne

Czynnikiem utrudniającym współpracę szkół zawodowych z przedsiębiorcami mogą być także czasami procedury i przepisy. Główną barierę stanowią **przepisy obowiązujące w przedsiębiorstwach niektórych branż**, nakładające na pracowników rygorystyczne wymagania np. w zakresie higieny pracy, BHP (np. branża spożywcza – przetwórstwo żywności lub branża energetyczna – praca przy specjalistycznych urządzeniach⁶⁰), co sprawia, że praktykanci nie mogą bezpośrednio uczestniczyć w procesie produkcji. Ich praktyka polega raczej na biernej obserwacji czynności wykonywanych przez uprawnionych pracowników.

B: Mówi się, że czasami uczniowie, którzy przychodzą na praktykę dostają takie jakby proste prace do robienia i nie mają tak naprawdę dostępu do tych samych zadań, które pracownicy, w sensie nie mogą poznać tego, jak tak naprawdę funkcjonuje. Jak to się odbywa u Państwa?

O: Znaczy to nie jest tak, że nie mają dostępu. Dostęp – w sensie pośredni – mają. Albo mogą przyglądać się temu, jak wykonywane są prace. Oni po prostu nie mogą... znaczy nie mają wiedzy wystarczającej do tego, żeby otrzymać zadanie i od razu je wykonać, bo jak są w drugiej klasie, to są dopiero na początku swojej przygody z elektryką. I nie ma szans, znaczy nie możemy pozwolić na to, żeby zniszczyli materiały za kilka tysięcy złotych, tak? Bo nikt nam nie zwróci tego kosztu. Więc na razie mogą przyglądać się i wykonywać pomocnicze prace. Tak to się odbywa.

Przedsiębiorca_techikum, ZSZ_duży powiat, miasto_reg.południowo – zachodni_praktyki,inne

Inną procedurą, która nie zachęca przedsiębiorców do nawiązywania współpracy ze szkołami, są **formalne wymagania związane z zatrudnianiem osób niepełnoletnich**. Muszą oni pracować w określonych godzinach, przez ograniczoną liczbę godzin dziennie, być pod stałą opieką wykwalifikowanego pracownika. Po stronie pracodawcy często trudno znaleźć osobę, która byłaby chętna do pełnienia funkcji opiekuna praktyk (CRSG&PSDB, 2010; Agrotec, 2011). Ponadto, uczniowie poniżej 18 roku życia nie mogą odbywać praktyk w porze nocnej, kiedy to często są najbardziej potrzebni i jednocześnie mają szanse najwięcej się nauczyć (np. w branży gastronomiczno-usługowej)⁶¹.

B: A czy tak ogólnie przedsiębiorcom i szkołom trudno jest nawiązać współpracę?

O: Trudno.

B: Trudno, dlaczego? Co utrudnia współpracę?

O: Znaczy, przedsiębiorcy nie chcą uczniów na zajęciach praktycznych.

⁶⁰ Na podstawie jednego ze studiów przypadku: w projekcie realizowanym w dużym przedsiębiorstwie z branży energetycznej uczniowie, zgodnie z obowiązującymi regulacjami prawnymi, nie mogą, bez odpowiednich uprawnień obsługiwać urządzeń o mocy powyżej 1 kV.

⁶¹ Zgodnie z obowiązującymi przepisami, podstawowym celem zatrudniania młodocianych jest umożliwienie im zdobycia kwalifikacji zawodowych. Podstawowe formy zatrudnienia młodocianego to: nauka zawodu, przyuczenie do wykonywania określonej pracy lub zatrudnienie do wykonywania prac lekkich. Każdy pracodawca przyjmujący młodocianego na naukę zawodu musi posiadać odpowiednie przygotowanie merytoryczne. Maksymalny czas pracy młodocianego w wieku do 16 lat to 6 godzin, a w wieku powyżej 16 lat to 8 godzin na dobę. Młodociany może być zatrudniony na podstawie umowy o pracę przy wykonywaniu prac lekkich (zatwierdzonych przez inspektora pracy).

B: Czemu?

O: Znaczący, myślę, że to jest bardzo wielkie szczęście. Musi być zapewniona przebiegalność, jakieś miejsce do zjedzenia posiłków, dodatkowe szkolenie BHP-owskie, no i przede wszystkim opiekun. W większości są, tak może niepewni, że nowy człowiek może niejednokrotnie dużo rzeczy popsuć.

Kier.praktyk_ZSZ_duży powiat,miasto_reg.wschodni_inne

Zgodnie z obowiązującymi przepisami, pracodawca ma obowiązek zapewnić uczniowi (zarówno młodocianemu pracownikowi, jak i praktykantowi) warunki lokalowe i sprzęt niezbędny do wykonywania pracy (np. odzież i obuwie ochronne) a zdarza się, iż stanowi to problem⁶².

Ograniczeniem dla szkoły jest także to, że może ona dobierać do współpracy jedynie te **firmy, które mogą zrealizować wymaganą podstawę programową** w ramach praktyk. Jednakże, zarówno w ramach standardowej współpracy ze szkołami (obowiązkowej dla szkoły), jak i w ramach omawianych projektów, zdarzało się że uczniowie byli kierowani w przedsiębiorstwach do wykonywania najprostszych prac, nie wymagających specjalnych kwalifikacji i nie rozwijających ich umiejętności. Wówczas kluczową kwestią była kontrola ze strony szkoły, która powinna obejmować przebieg i zakres realizowanych działań. W przypadku zaistnienia odstępstw programowych szkoła powinna zainterweniować, a jeśli to konieczne, nawet przenieść ucznia do innego zakładu pracy. Natomiast w praktyce różnie to wyglądało. W szczególnie trudnej sytuacji są szkoły w regionach o małej liczbie przedsiębiorstw potencjalnie chętnych do przyjęcia uczniów. Uczeń, aby zakończyć edukację w szkole zawodowej, musi odbyć określoną liczbę godzin praktycznej nauki zawodu. Jeśli szkoła zerwie współpracę z przedsiębiorstwem, które nie w pełni wywiązuje się ze swoich obowiązków, wówczas może zostać zupełnie bez szans na znalezienie innej firmy chętnej do współpracy. Dlatego zdarza się, iż w obliczu braku alternatyw, szkoły czasami „przymykają oko” na pewne odstępstwa od przyjętego programu praktyk. Bywają jednak także przypadki, gdy szkoła konsekwentnie wymaga realizacji podstawy programowej, a w przypadku zaniedbań rezygnuje ze współpracy z danym przedsiębiorstwem⁶³.

Umowy podpisujemy.(...) Umowy na praktyki, jest przekazany program nauczania, który oni muszą zrealizować, no i pracodawcy z reguły, no nie wszyscy, no mówię, niektórzy to, powiem szczerze, biorą tak uczniów, żeby ich tak trochę wykorzystać i tam jest, ale to staramy się ich unikać, ale gdy, no nie ma już takiej możliwości, że nie są w stanie inni wziąć, no to ich wysyłamy tam, bo to... Nie wszystko jest zawsze różowo, bo to... To są tylko ludzie i, wie Pani, no są niektórzy nastawieni na zupełnie co innego, inne mają cele aniżeli szkoła, nie? Ale generalnie, jest to wszystko pozytywnie organizowane, moim

⁶² Zgodnie z Rozporządzeniem MEN z dnia 15 grudnia 2010 roku w sprawie praktycznej nauki zawodu: Podmioty przyjmujące uczniów lub młodocianych na praktyczną naukę zawodu zapewniają (...) odzież, obuwie robocze, środki ochrony indywidualnej oraz środki higieny osobistej przysługujące na danym stanowisku pracy pracownikom, zgodnie z odrębnymi przepisami. § 8. 2. 1) b.

⁶³ Jednym z wniosków ewaluacji Działania 9.2 w województwie mazowieckim jest to, iż brakuje standardów prowadzenia praktyk, a także nie występuje wystarczająca kontrola praktyk ze strony szkoły – (Agrotec, 2011).

zdaniem, bo nie było ani ze strony rodziców zastrzeżeń, ani uczniów, że coś jest nie tak, żadnych skarg takich oficjalnych czy innych, nawet w takich nieformalnych rozmowach z wychowawcą czy z pedagogiem, nie padały jakieś tam takie zarzuty.

Dyrektor_techikum_średni powiat_reg.północny_praktyki,inne

Inną proceduralną barierą, tym razem po stronie przedsiębiorców, jest **oddalenie ośrodków decyzyjnych od ośrodków produkcyjnych** (dotyczy głównie dużych przedsiębiorstw, korporacji). W przypadku dużych międzynarodowych firm lub silnie zhierarchizowanych korporacji, przyjęcie ucznia na praktyki wymaga zwykle zgody kadry zarządzającej. Uzyskanie takiej zgody może trwać nawet kilka tygodni, co znacząco utrudnia i wydłuża proces nawiązywania współpracy.

Barierę finansową

W kontekście współpracy szkół zawodowych i przedsiębiorców czynnik finansowy stanowi jedną z kluczowych kwestii. Relacje pomiędzy szkołą a przedsiębiorstwem są zwykle **bezkosztowe**, więc ani przedsiębiorca, ani szkoła nie ma żadnych korzyści finansowych z racji odbywania praktyk przez ucznia (CRSG&PSDB, 2010). Sam uczeń także nie dostaje wynagrodzenia za swoją pracę, gdyż jest ona obowiązkową częścią nauki w szkole zawodowej.

To jest taka zasada, że my nie korzystamy i oni korzystają. Oni mają tego pracownika, najczęściej młodocianego, którego mają przysposobić do pracy. Ale jednocześnie oni nie płacą im, pracownikom, ani szkole nie płacą. My też z kolei nie płacimy pracodawcy. To jest taka wymiana na zasadzie korzyści z jednej i z drugiej strony bez obrotu gotówki, bez finansów.

Kier.praktyk_ZSZ_średni powiat,miasto_reg.wschodni_praktyki,inne

Zdania pracodawców na temat otrzymywania rekompensaty finansowej za przyjęcie uczniów na praktyki są podzielone. Przedsiębiorcy, głównie nastawieni na zysk, nie zawsze są chętni, aby inwestować własne środki w kształcenie praktykantów. Dzięki projektom finansowanym z Działania 9.2 pojawiła się możliwość refundacji większej części kosztów poniesionych przez pracodawcę, co spotykało się zwykle z dużym zainteresowaniem⁶⁴. Jeśli szkoła byłaby w stanie zaoferować rekompensatę finansową za przyjęcie ucznia na praktyki, to można się spodziewać, że firmy chętniej uczestniczyłyby w takich przedsięwzięciach.

⁶⁴ Możliwość refundacji kosztów była uzależniona każdorazowo od zapisów w projekcie.

Szczególnie w niektórych branżach (np. budowlana, specjalistyczna produkcja) ważne jest dla pracodawców, aby były zwracane **koszty zużytych materiałów**. Ponadto, w przypadkach, gdzie istnieje ryzyko znacznej straty finansowej w wyniku pomyłki praktykanta, firmy chciałyby mieć **gwarancję zabezpieczenia finansowego**. W sytuacjach, gdy uczniowie chcą się nauczyć obsługi skomplikowanych i drogich urządzeń, i istnieje ryzyko uszkodzenia takiej maszyny, pracodawcy często nie dopuszczają do niej praktykantów z obawy przed poniesieniem straty. Wówczas uczniowie jedynie biernie obserwują czynności wykonywane przez wykwalifikowanego pracownika, co jest zdecydowanie mniej efektywne (IPM, CDS, 2012; Ośrodek Ewaluacji, 2011; PSDB, 2011a). Można zakładać, że gdyby istniał jakiś fundusz gwarancyjny, przynajmniej częściowo zabezpieczający koszty ewentualnej naprawy lub wymiany zepsutego sprzętu, pracodawcy chętniej udostępnialiby wyposażenie swoich firm praktykantom. Natomiast na ten moment, część mniejszych pracodawców uznaje, iż koszty współpracy ze szkołą zawodową są zbyt wysokie i w efekcie jest to nieopłacalne.

B: Dobrze, a proszę mi powiedzieć, co w ogóle należałoby zrobić, żeby te szkoły zawodowe i pracodawcy chcieli w ogóle ze sobą bardziej intensywnie współpracować? (...)

O: Znaczą tak, żeby była możliwość za te praktyki zawodowe jednak tym pracodawcom płacić.

Kier.praktyk_teknikum,ZSZ_mały powiat_reg.wschodni_praktyki,inne

Koszty przyjęcia ucznia na praktyczną naukę zawodu różnią się znacznie zależnie od branży. Związane jest to głównie z kosztami materiałów niezbędnych do nauki oraz kosztami napraw sprzętu w przypadku ewentualnego uszkodzenia go przez praktykanta. Są to jednak koszty niezbędne, których nie da się uniknąć, jeśli chce się nauczyć młodego pracownika wykonywania zawodu. Jak opisał to w wywiadach jeden z kierowników szkolenia praktycznego, mówiąc o branży budowlanej – jeśli uczeń uczy się stawiać ścianę, to trzeba mu pozwolić pierwszy raz postawić krzywą, aby kolejna mogła już być prawidłowa. Praktyczna nauka wymaga uczenia się na błędach i w ten sposób zdobywania doświadczenia, a to zawsze wiąże się z pewnymi kosztami. Zrozumiałym jest, iż przedsiębiorcy nie chcą brać na siebie całości tych kosztów, dlatego jeśli szkoła jest w stanie zaoferować firmie jakąś rekompensatę finansową, to firmy dużo chętniej wchodzi w taką współpracę.

Mali przedsiębiorcy nie mówią o wynagrodzeniu za współpracę ze szkołą jedynie w kontekście zwrotu poniesionych kosztów, ale także **zarobienia dodatkowych środków**. Często uznają, iż przyjmując ucznia na praktykę wykonują na rzecz szkoły pewną usługę, za którą należy się wynagrodzenie. Z relacji kierowników szkolenia praktycznego w szkołach wynika, że zdarza się, iż czasami firmy stawiają warunki – współpraca możliwa jedynie, jeśli będzie można na niej coś zarobić.

Nieco inaczej wygląda ta sytuacja w firmach dużych, w tym międzynarodowych. Wówczas kwestia rekompensaty finansowej dla przedsiębiorstwa za przyjęcie ucznia na praktyki nie jest aż tak istotna. Firmy o dużych budżetach mają wpisane w koszty ryzyko związane z potencjalnymi stratami i nie jest

to dla nich powód do zaprzestania współpracy ze szkołami. Dla takich przedsiębiorstw ważne jest jedynie, by do tej współpracy „nie dokładać”, by **nie generowała ona dodatkowych kosztów**. Dlatego też szkołom zwykle łatwiej nawiązać współpracę z dużymi firmami.

Przede wszystkim, to jest pomoc dla mechanika. I to jest jakby głównym elementem, dla którego ja się decyduję na współpracę ze szkołami, bo już tam dalej kwestie jakichś tam zwrotów kosztów, czy... No bo wie Pan, my ponosimy jakieś koszty, później są jakieś z tego tytułu zwroty, ale jakby dla wyniku finansowego firmy nic nie wnosi. A bynajmniej to są takie małe kwoty, że gdzieś tam to się gubi. Najważniejsza jest, że my nie ponosimy kosztów tego, a to czy my na tym zarabiamy czy nie, to jest już sprawa drugorzędna, bo to wiadomo, nie traktuje się jako sprawę zarobkową.

Przedsiębiorca_techikum,ZSZ_mały powiat_reg.centralny_praktyki,inne

Bariera finansowa jest także obecna po stronie uczniów. W ramach obowiązkowych praktyk w szkole zawodowej uczniowie nie otrzymują żadnego wynagrodzenia za pracę świadczoną na rzecz zakładu pracy. Jest to najczęściej po prostu obowiązkowa część programu nauczania realizowana poza szkołą.

Natomiast w przypadku projektów, jak te z Działania 9.2 czasami pojawiały się **dodatkowe koszty, które uczeń musiał ponieść**, aby wziąć udział w projekcie. Problemem był najczęściej zakup wymaganego dodatkowego sprzętu (odzież ochronna, obuwie), który jest wymagany w zakładzie pracy⁶⁵. Formalnie to organ prowadzący lub szkoła w czasie obowiązkowych praktyk, powinna zapewnić uczniowi tego typu wyposażenie. W rzeczywistości, szczególnie w przypadku działań dodatkowych, różnie to wygląda.

W przypadku działań realizowanych lokalnie, przy planowaniu budżetu projektu, nierzadko pomijano koszty dojazdu do przedsiębiorstwa, wyżywienia w czasie praktyk itp. Wielu uczniów nie mogło sobie pozwolić na pokrycie tych kosztów z własnej kieszeni i w związku z tym rezygnowali z udziału w projekcie. W przypadku praktyk wyjazdowych (np. do innego miasta) częściej uwzględniano wspomniane koszty w budżetach projektów.

Odmienne oczekiwania i motywacje

Jedną z barier obserwowaną w miejscu styku sfery szkoły oraz sfery przedsiębiorcy jest niekompatybilność wzajemnych oczekiwań obu stron współpracy.

⁶⁵ Obowiązek zapewnienia wymienionego sprzętu leży po stronie przedsiębiorcy i powinien być finansowany ze środków organów prowadzących szkołę, jednak w rzeczywistości zdarza się, iż czasami uczniowie nie mają zapewnionych takich świadczeń (niedopatrzenie szkoły, brak wiedzy w zakładach pracy) i wówczas uczniowie sami muszą zapewnić sobie np. obuwie i odzież ochronną.

Przedsiębiorcy czasami traktują współpracę ze szkołą jedynie jako sposób promocji swojej firmy. Placówki edukacyjne nie są atrakcyjnymi partnerami dla firm, gdyż te dwa rodzaje instytucji działają na dwóch różnych płaszczyznach i mają odmienne cele. U przedsiębiorców **nastawienie przede wszystkim na zysk** sprawia, że priorytetem nie jest wykształcenie praktykanta, ale wyciągnięcie jak największych korzyści z jego obecności w zakładzie pracy (Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego, 2011; PSDB, 2013).

Pracodawcy generalnie myślą o pieniądzach, o tym, żeby zarobić, żeby zapłacić swojemu pracownikowi, a nie żeby jakieś tam wykłady i odczyty, albo sponsorować, tak?

Dyrektor_techikum, ZSZ_średni powiat_reg.północny_inne

Prowadzi to w prostej linii do traktowania **uczniów jako zasobów taniej siły roboczej**, która będzie wykonywać najprostsze zadania nie wymagające szczególnych kwalifikacji. Tym bardziej, że pracownicy firm często narzekają na słabe przygotowanie teoretyczne i praktyczne uczniów. Jeśli sami muszą ich uczyć wszystkiego od początku, to łatwiej jest powierzyć im podstawowe, niewymagające zadania.

Coś tam robiłem, bo tam trzeba było jakoś kilka kartek złożyć, posegregować w jakąś kopertę i to jest takie (...) drobne biurowe rzeczy. Na cały dzień, na te 5 czy 6 godzin praktyk, to jest... raptem 40 minut roboty było i tyle.

Uczeń_techikum, ZSZ_średni powiat_reg.wschodni_inne

W ramach badania *Szkoła zawodowa szkołą pozytywnego wyboru* zaobserwowano, że pracodawcy również narzekali na braki w wiedzy praktycznej uczniów, podkreślając, że szkoła przekazuje głównie wiedzę teoretyczną. W raporcie MEN zawarto wniosek, iż „*im bardziej konkretnych praktycznych umiejętności wymagał dany zawód, tym większe było rozczarowanie tym, czego uczy szkoła*” (MEN, 2011a). Podobnie, jak wśród rozmówców w niniejszym badaniu, pojawiał się postulat zwiększenia ilości zajęć praktycznych w szkołach zawodowych⁶⁶.

Z drugiej strony zdarzają się także **braki motywacyjne u uczniów**. Niektórzy z nich traktują praktyki lub staże jako zło konieczne. Praktykant, którego głównym celem jest unikanie pracy i jedynie „zaliczenie” wymaganej liczby godzin, nie jest osobą poszukiwaną przez pracodawcę. Małe zaangażowanie, brak dyscypliny, problemy wychowawcze sprawiają, że przedsiębiorcy unikają kontaktów z młodymi ludźmi, gdyż niosą one ze sobą czasem więcej problemów niż obiektywnych korzyści.

⁶⁶ Teoretycznie istnieje możliwość zwiększenia liczby godzin zajęć praktycznych ponad minimum określone w podstawie programowej. Jednak wymaga to zgody samorządu oraz większych środków finansowych przekazanych na dodatkowe godziny zajęć praktycznych, dlatego w praktyce stanowi to pewien problem.

No widać jak na pracę patrzą, a tu ciągle na telefonie wiszą i stale patrzą, czy ja patrzę. Jak ja jestem, to coś robią, a jak nie, to nic. Po prostu nie mają, jak to się mówi, drygu do pracy (...) Ja jestem szczęśliwy, że on jeszcze jakoś przyjdzie, że się nie napije, że uczciwy jest [śmiej], to w tej chwili się już liczy, bo już tam nie liczę na żadne cuda (...) Jak ktoś przyjdzie z tych nowych uczniów, to oni nic nie wiedzą. Nie wiedzą, czy koniom można coś spleśniętego dać na przykład. Koń dostanie w ziarnie siano, na przykład, to często po koniu może być.

Przedsiębiorca_technum,ZSZ_średni powiat_reg.północny_inne

Trzecia strona w tej relacji – szkoła – także odgrywa ważną rolę. Zdarza się, że **szkoły mają nadmierne oczekiwania względem pracodawców** i próbują na nich zrzucić wszystkie zadania związane z wykształceniem i nadzorem nad zachowaniem ucznia odbywającego praktyki. Niektórzy przedsiębiorcy skarżyli się, że zostali sami z problemami wychowawczymi z niektórymi uczniami, co sprawiało im wielkie trudności, tym bardziej że ze strony szkoły brakowało wsparcia. W takich sytuacjach przedsiębiorcy tracą motywację i chęć do współpracy ze szkołą, gdyż zrzucane na nich zadania ich przerastają. Po takich doświadczeniach firmy unikają jakiegokolwiek kooperacji ze szkołą w przyszłości.

Ponadto, powodem do unikania współpracy ze szkołami są **negatywne stereotypy na temat uczniów** (Agrotec, 2011). Zdarza się, iż pod wpływem uprzedzeń i krążących opinii na temat niskiego poziomu nauczania w szkołach zawodowych, przedsiębiorcy wolą nie wchodzić z nimi w żadne relacje. Jak wynika z badania, pracodawcy najczęściej boją się kradzieży, braku lojalności ucznia (wyniesienie tajemnic firmowych) lub po prostu nie chcą brać na siebie odpowiedzialności za ucznia w czasie praktyk (obawa np. przed wypadkami przy pracy).

Myślę, że boją się po prostu odpowiedzialności za młodzież. Bo jeżeli ta młodzież wchodzi, a ktoś nie ma kontaktu z młodzieżą, obawia się takiej odpowiedzialności pedagogicznej, bo myślę, że dydaktycznej to nie, bo tam są sami fachowcy, ale jednak trzeba nad tą młodzieżą czuwać przez te 8 godzin, czy 6 w zależności... To może być ta przyczyna, że no nie chcą kłopotu dodatkowego, bo kto mi za to płaci – druga sprawa.

Kier.praktyk_ZSZ_średni powiat,miasto_reg.wschodni_praktyki,inne

Bariera wiedzy

Bariera niedostatecznej wiedzy, która utrudnia realizowanie współpracy pomiędzy szkołami a przedsiębiorstwami dotyczy różnych sfer.

Po pierwsze, jest to często niedoinformowanie, najczęściej po stronie pracodawców, na temat **procedur przyjmowania uczniów na praktyki i staże**. Krąży wśród nich przekonanie, iż związane jest to z ogromną ilością formalności, które trzeba wykonać, aby rozpocząć współpracę. Wizja

dotatkowej pracy i rozbudowanej biurokracji zniechęca przedsiębiorców, potencjalnie mających możliwości wspierania szkolnictwa zawodowego (CRSG&PSDB, 2010; Agrotec, 2011; Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego, 2011; Collect Consulting, ECDF, 2010).

Ponadto, przedsiębiorcy nie są obeznani na bieżąco ze zmieniającymi się **przepisami i ministerialnymi rozporządzeniami** dotyczącymi tej kwestii. Zdecydowanie rolę informatora powinna pełnić tutaj szkoła. Jak wynika z przeprowadzonych wywiadów, wśród przedsiębiorców rozpowszechnione jest np. błędne przekonanie, iż osoba pełniącą rolę opiekuna praktyk pod stronę przedsiębiorcy musi mieć przygotowanie pedagogiczne. Natomiast zgodnie z obowiązującym od 2010 roku rozporządzeniem, nie jest to już konieczne⁶⁷.

Ponadto, niektórzy przedsiębiorcy przyznają, że nie wiedzą, w jaki sposób mogą starać się o **zwrot kosztów** za przyjęcie ucznia na naukę zawodu albo jakie warunki muszą spełnić, aby taką refundację otrzymać⁶⁸. Wielu z nich uważa, że mają obowiązek zapewnić uczniom np. odzież, obuwie robocze, a tymczasem jest to finansowane przez organy prowadzące szkoły. Nie zawsze przedsiębiorcy są świadomi, iż nie są zobligowani pokrywać tych kosztów z własnej kieszeni. Brak takiej elementarnej wiedzy zniechęca ich do rozpoczynania współpracy ze szkołą. Co więcej, pracodawcy zwykle **nie znają obowiązującej podstawy programowej**, którą uczeń powinien zrealizować w ramach praktyk. W tym przypadku leży to także w gestii szkoły, aby przy okazji nawiązywania współpracy dokładnie ustalić zakres prowadzonej nauki.

Jako, że uczniowie to najczęściej osoby niepełnoletnie, pracodawcom brakuje wiedzy na temat ponoszenia **odpowiedzialności za praktykanta** lub postępowania np. w przypadku **wypadku przy pracy**. Często nie do końca są dla nich jasne procedury postępowania w przypadku takiego zdarzenia i strach przed potencjalnymi konsekwencjami prawnymi czy społecznymi zniechęca ich do współpracy. Tymczasem, zgodnie z Rozporządzeniem MEN, to szkoła ma obowiązek zapewnić uczniom ubezpieczenie od następstw nieszczęśliwych wypadków⁶⁹. Zdecydowanie źródłem rzetelnych informacji powinna być w tym przypadku szkoła.

No ale tak jak mówię, ci którzy produkują maszyny rolnicze, tam obroty są duże, bo to momentami sprzedają setki takich maszyn miesięcznie, to są obroty dochodzące w roku tam do, powiedzmy, kilku milionów, to nie chcą sobie tam robić problemów właśnie biorąc tam 10 czy 5 tych uczniów dosłownie, żeby tam się im po pracy pałętali, żeby potem stawiać kogoś nad nimi, żeby to organizować i, nie daj boże, jakiś tam wypadek, kontrole

⁶⁷ Zgodnie z Rozporządzeniem MEN z dnia 1 lipca 2002 roku w sprawie praktycznej nauki zawodu, opiekunowie praktyk zawodowych powinni posiadać przygotowanie pedagogiczne lub ukończony kurs pedagogiczny (80 godz.). Natomiast w obecnie obowiązującym rozporządzeniu (z 15 grudnia 2010 r.) zniesiono zapis o wymogu posiadania przygotowania pedagogicznego dla opiekuna praktyk (pracodawca, wyznaczony przez niego pracownik lub osoba prowadząca indywidualne gospodarstwo rolne).

⁶⁸ Zgodnie z obecnie obowiązującym Rozporządzeniem MEN z 15 grudnia 2010 roku, organy prowadzące szkoły zapewniają środki finansowe przeznaczone na: refundowanie pracodawcom wynagrodzenia instruktorów praktycznej nauki zawodu oraz dodatku szkoleniowego dla nich, refundowanie pracodawcom kosztów odzieży i obuwia roboczego oraz środków ochrony indywidualnej przydzielonych uczniom, refundowanie pracodawcom diet i świadczeń (w przypadku praktyk na statkach morskich i śródlądowych).

⁶⁹ Rozporządzenie MEN w sprawie praktycznej nauki zawodu z dnia 15 grudnia 2010 r.: par 8.1.3)

wtedy, boją się tych kontroli z Inspekcji Pracy. Zresztą te wymagania dotyczące warunków pracy są troszeczkę inne w przypadku młodocianych i też Sanepid wtedy, przede wszystkim robią badania stanowiskowe, musi to uwzględniać, że tam są młodociani. Nie zawsze te warunki są, no dostosowane do zatrudniania młodocianych.

Dyrektor_ZSZ_średni powiat_reg.centralny_praktyki,inne

W jednym z analizowanych projektów miał miejsce wypadek przy pracy z udziałem ucznia: podczas ostrzenia noża, uczeń wbił sobie to narzędzie w głowę. Okazało się jednak, iż obrażenia odniesione przez praktykanta nie były bardzo poważne ani trwałe, nie miał on także żadnych roszczeń w stosunku do pracodawcy. Mimo to, zniechęciło to przedsiębiorcę do dalszej współpracy ze szkołą zawodową. W obawie przed kolejnym zdarzeniem tego typu i dalszymi konsekwencjami firma zerwała wszelkie kontakty, a szkoła musiała szukać nowych przedsiębiorstw, które mogłyby przyjąć uczniów na praktyki.

Bariera zaufania

Innym czynnikiem utrudniającym nawiązywanie i kontynuowanie współpracy szkół z przedsiębiorcami jest niedostateczne zaufanie, jakim obdarzani są uczniowie. Po pierwsze, pracodawcy często uważają, iż **uczniowie nie są dostatecznie przygotowani do pracy** w ich zakładzie i dlatego, z obawy przed potencjalnymi stratami, jakie mogą być spowodowane ich błędem lub brakiem umiejętności, praktykanci są angażowani głównie do najprostszych prac. Z tego powodu, nawet odbywając praktykę w dobrze wyposażonym przedsiębiorstwie, nie zawsze mają szansę zdobyć praktyczną specjalistyczną wiedzę.

Część przedsiębiorców obawia się, że **uczniowie wyniosą tajemnice firmowe**, np. wewnętrzne procedury lub przepisy czy receptury (branża gastronomiczna) i dlatego unikają wdrażania praktykantów w tajniki swojej działalności (co tylko w niektórych przypadkach jest prawnie uzasadnione - np. w instytucjach finansowych). Niektórzy przedsiębiorcy wyrażali obawę, że zainwestują w ucznia podczas praktyk, po czym on zakończywszy praktyki pójdzie **pracować u konkurencji**. Ten aspekt był szczególnie widoczny w przypadku małych firm, działających lokalnie. Dla takich przedsiębiorstw niechęć przed generowaniem sobie rywali na rynku może być zrozumiała.

A więc można powiedzieć, że kształcenie, jeżeli przykłada się pracodawca i kształci dobrze, to spod ręki tego pracodawcy wychodzi fachowiec i on sam znajduje już sobie później pracę i może jakby konkurować z tym pracodawcą. I tutaj też jest taka bariera. (...) że czasami niektórzy nie chcą za dużo zdradzić, bo konkurencja. Tak jest w zawodzie fryzjer na przykład. [...] Natomiast sprzedawcy na przykład nie mają problemu, bo wie pan, sklep otworzyć to, jak ktoś nie ma pomysłu dobrego, to dzisiaj konkuruje, dwa dni pobędzie, czy dwa tygodnie czy dwa miesiące i zaraz zwija.

Kier.praktyk_teknikum,ZSZ_mały powiat_reg.centralny_praktyki,inne

Ponadto, zdaniem niektórych pracodawców, uczniowie na praktykach mogą także **zaszkodzić wizerunkowi firmy**, jeśli będą rozpowszechniać nieprawdziwe lub niezweryfikowane do końca informacje na temat działalności przedsiębiorstwa. W przypadku małych zakładów, głównie działających na lokalnym rynku, negatywna opinia krążąca wśród klientów może mieć bardzo poważne skutki.

Jak wynika z powyższego zestawienia, kwestia barier we współpracy szkół zawodowych z przedsiębiorcami jest zagadnieniem wieloaspektowym. Bariery mogą mieć charakter zarówno systemowy, jak i indywidualny. Najważniejsze z nich trafnie podsumował przedstawiciel samorządu terytorialnego:

Największe problemy są z praktykami zawodowymi, z tego względu, że pracodawcy niechętnie przyjmują uczniów na praktykę, tłumacząc się po pierwsze kosztami własnymi, bo wychodzą z założenia, że przyjęcie praktykantów wiąże się z oddelegowaniem, czy przyjęciem jakichś pracowników nowych. Poza tym uczniowie, którzy w dzisiejszych czasach przychodzą na teren zakładu pracy, są narażeni na różnego rodzaju niebezpieczeństwa związane z zagrożeniami. No przykładowo, w budownictwie (...). No i tutaj są duże problemy z realizacją podstawy programowej, która przewiduje między innymi praktykę zawodową w wymiarze kilku tygodni. (...) Przedsiębiorcy bronią się przed praktykantami, bo mówią płatają się po zakładzie, jeszcze będzie wypadek. (...) są problemy ze względu na to, że wiadomo, przedsiębiorcy podchodzą do tego, mimo że szkoła zawsze oddelegowuje nauczyciela, ale przedsiębiorcy bez entuzjazmu podchodzą do praktyk zawodowych.

JST_ZSZ_średni powiat_reg.centralny_praktyki, inne

11. Trafność działań realizowanych w ramach projektów

Trafność to jedno z podstawowych kryteriów ewaluacyjnych. Na potrzeby niniejszego badania została zdefiniowana jako stopień, w jakim zrealizowane cele projektu odpowiadają potrzebom szkolnictwa zawodowego. Potrzeby te zostały zdiagnozowane na podstawie danych zebranych w badaniu, jak również na podstawie przeglądu literatury związanej z tematem.

Aby możliwa była ocena każdej interwencji uprzednio powinna zostać zrobiona diagnoza definiująca potrzeby i obszary, w których potrzebne jest wsparcie. W analizowanych 22 studiach przypadków projektów z Działania 9.2 w żadnej szkole objętej wsparciem nie została przeprowadzona diagnoza mająca na celu zdefiniowanie potrzeb szkoły, ściśle pod kątem projektu. Oczywiście placówki są świadome swoich braków i znają swoje potrzeby, jednak warto zaznaczyć, iż - zgodnie z tym, co mówili respondenci - rzadko kiedy projekt był tworzony jako odpowiedź na konkretne potrzeby ze strony szkoły. Częściej miały miejsce sytuacje, gdy szkoły korzystały już z gotowego, napisanego projektu, a więc decyzja szkoły o udziale w projekcie zapadała już po jego stworzeniu.

W związku z tym, że szkoły korzystające z dofinansowania w ramach Działania 9.2 najczęściej nie definiowały wprost swoich potrzeb pod kątem tego projektu, trudno jest jednoznacznie ocenić jego trafność z perspektywy konkretnych szkół. Można natomiast ocenić trafność w szerszym kontekście całego szkolnictwa zawodowego. W tym celu spróbowano odtworzyć główne obszary i potrzeby szkolnictwa zawodowego w zakresie współpracy z przedsiębiorcami, które miały szansę zostać zaspokojone w ramach Działania 9.2. Wyróżniono zatem następujące główne problemy szkolnictwa zawodowego (KOWEŻiU, 2013a):

- a) Braki w wyposażeniu szkolnych pracowni i warsztatów do praktycznej nauki zawodu, przestarzały sprzęt, stare technologie (Agrotec, 2011);
- b) Brak wystarczających środków finansowych na zakup materiałów potrzebnych do nauki zawodu dla uczniów;
- c) Słaba preorientacja zawodowa uczniów w czasie kształcenia w szkole – uczniowie nie zawsze świadomie wybierają kierunek kształcenia;
- d) Brak środków finansowych na wynagrodzenie dla przedsiębiorców pełniących funkcję opiekuna praktyk; niechęć firm do pracy za darmo;
- e) Mało dostępnych miejsc pracy w wyuczonym zawodzie dla absolwentów szkół, wysoki wskaźnik bezrobocia wśród młodych;

- f) Niewielkie doświadczenie uczniów w zakresie pracy w rzeczywistych warunkach (praktyki, staże u przedsiębiorców);
- g) Zbyt mała liczba zajęć praktycznych w stosunku do zajęć teoretycznych;
- h) Brak funduszy na organizowanie zajęć dodatkowych mających na celu podniesienie odsetka uczniów przystępujących do egzaminu zawodowego/maturalnego oraz poprawę uzyskiwanych wyników;
- i) Brak środków na organizowanie zajęć dodatkowych dla uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych wyrównujących ich szanse, np. na egzaminach zawodowych;
- j) Zbyt mała liczba przedsiębiorstw współpracujących ze szkołą w ramach praktycznego kształcenia uczniów (staże, praktyki).

W niniejszej ewaluacji koncentrujemy się wyłącznie na tym aspekcie projektów finansowanych z Działania 9.2, które dotyczyły współpracy szkół zawodowych z przedsiębiorcami. W związku z tym pod uwagę będą brane jedynie te potrzeby szkół, które mieszczą się we wskazanym zakresie i z ich perspektywy zostanie dokonana ocena trafności działań projektowych.

11.1. Ocena trafności wsparcia

Główny i najważniejszy obszar wymagający poprawy odnosi się do sieci przedsiębiorstw, które współpracują ze szkołą, przyjmując uczniów na praktyki i staże. W większości przypadków zaznaczano, że szkoła ma trudności ze znalezieniem odpowiedniej liczby miejsc dla praktykantów w przedsiębiorstwach na rynku pracy. Badane projekty realizowane w ramach Działania 9.2 polegały na organizowaniu staży, praktyk lub innych form współpracy szkół zawodowych z rynkiem pracy. Tymczasem, jak wynika z badania, w większości analizowanych przypadków do udziału w projekcie szkoły zapraszały przedsiębiorstwa, z którymi łączyła ich wcześniejsza współpraca. Zatem projekty nie przyczyniały się (poza kilkoma przypadkami) do nawiązywania nowych relacji na linii szkoła zawodowa – przedsiębiorcy⁷⁰.

Kolejnym ważnym obszarem wymagającym poprawy jest wyposażenie szkolnych pracowni i warsztatów. Respondenci zgodnie podkreślali, iż projekt umożliwił zakupienie nowego sprzętu do szkół co jest cenną wartością dodaną, gdyż szkoła będzie z niego korzystać jeszcze długo po zakończeniu projektu. Można ocenić, iż z tej perspektywy projekty finansowane z Działania 9.2 odznaczały się wysoką trafnością.

⁷⁰ Aczkolwiek głównym celem Działania 9.2 (wg. SzOP PO KL) było: „Wzmocnienie atrakcyjności i podniesienie jakości oferty edukacyjnej szkół i placówek oświatowych prowadzących kształcenie zawodowe służące podniesieniu zdolności uczniów do przyszłego zatrudnienia.”, a nie generowanie nowych sieci powiązań pomiędzy szkołami a przedsiębiorstwami. Tym bardziej przypadki, gdzie projekt przyczynił się do powstawania nowych powiązań pomiędzy szkołami a przedsiębiorcami należy ocenić pozytywnie – jako niezakładany wprost rezultat Działania 9.2.

B: A proszę mi powiedzieć, jak to się stało, że Wy, jako szkoła, przystąpiliście do realizacji tego projektu w ramach tego 9.2?

O: Tak jak mówię, potrzebowaliśmy doposażenia, potrzebowaliśmy uatrakcyjnienia kształcenia zawodowego, żeby pozyskać większą ilość uczniów. Powzięliśmy informację, że takie projekty są realizowane i stwierdziliśmy, że będzie to świetna okazja do... i promocji placówki, i doposażenia placówki, i uatrakcyjnienia szkolnictwa zawodowego.

Kier.projektu_ZSZ (szkoła specjalna)_średni powiat_reg.wschodni_praktyki,inne

Realizowane projekty oparte o współpracę szkół zawodowych i przedsiębiorców dawały uczniom możliwość szerszej niż w szkole preorientacji zawodowej oraz poznania realiów swojego przyszłego zawodu w rzeczywistych warunkach. Było to zgodne z potrzebami uczniów i doceniane przez nich w projektach.

Co daje taka praktyka na zewnątrz? Spotkanie po prostu z klientami. To jest właśnie spotkanie z klientami, to jest właśnie to, że klient przychodzi i jest ten czas, czas, który jest najważniejszy. Wiadomo klienci, rozmowy, jest wprowadzenie właśnie do tego salonu. Po prostu człowiek żyje tym salonem wtedy. To nie jest to samo co w pracowni, ale wiadomo pracownia się stara, żeby jak najbardziej przybliżyć nam ten salon fryzjerski, żebyśmy się czuli tak, jak byśmy stały naprawdę przy normalnym stanowisku i mogły dawać daną usługę.

Uczeń_ZSZ_średni powiat,miasto_reg.południowo-zachodni_praktyki,inne

Co najważniejsze, udział w projektach dawał uczniom możliwość nabycia nowych, praktycznych umiejętności, zdobycie doświadczenia, często potwierdzonego certyfikatami lub uzyskanie dodatkowych uprawnień. Wszystko to łącznie miało pozytywny wpływ na sytuację na rynku pracy i podnosiło szanse na przyszłe zatrudnienie. Niektórzy uczniowie mówili w wywiadach, iż znaleźli pracę po zakończeniu nauki, między innymi dzięki odbytym wcześniej praktykom – wzbogacili swoje CV o doświadczenie w zawodzie lub zostali zatrudnieni w zakładzie, gdzie odbywali praktyki/staże.

B: Czy uczestnictwo w zajęciach jakby w ramach projektu jakkolwiek pomogło odnaleźć się na rynku pracy? Nie wiem, znaleźć pracę, czy raczej nie miało z tym związku?

O: Powiem panu, że generalnie to pomagało to... z czym tam, gdybym szukał pracy. Przyznam się, że się tam rozglądałem, to naprawdę pomagało. Wiedziałem jak się zachować, gdzie iść, jak szukać (...).

Uczeń_ZSZ_średni powiat_reg.centralny_praktyki,inne

Kolejnym zdiagnozowanym problemem jest brak środków finansowych, które można by przeznaczyć dla przedsiębiorcy za udział w projekcie. Jedynie w części projektów przewidziano wynagrodzenie dla pracowników firm za opiekę nad uczniem w czasie praktyk/staży. W tej kwestii projekty nie do końca trafnie odpowiadały na potrzeby podmiotów biorących w nich udział.

Omawiane projekty charakteryzowały się także dużą trafnością w przypadku szkół specjalnych i ich uczniów. Zdobyte praktyczne doświadczenie ułatwiło kilku z nich znalezienie pracy po zakończeniu nauki. Ponadto, kontakt z rzeczywistym światem przedsiębiorców był dla tych uczniów bardzo cennym doświadczeniem, nie tylko edukacyjnym, ale i społecznym.

11.2. Obszary wymagające poprawy

Przedsiębiorcy biorący udział w badaniu postulowali zwiększenie wymiaru czasowego odbywanych praktyk, a jak podkreślano, tylko w ten sposób uczeń ma szansę zdobyć praktyczne umiejętności związane ze swoim zawodem. Ich zdaniem, praktyki odbywane w zakładzie pracy w wymiarze kilku godzin tygodniowo nie są wystarczające. Co więcej, taki przedsiębiorca nie ma wówczas realnej pomocy ze strony praktykanta, gdyż nie ma kiedy przyuczyć go do wykonywania zawodu. Sugerowano zatem wydłużenie praktyk tak, aby obie strony mogły czerpać z nich jak najwięcej korzyści.

Obszarem wymagającym poprawy wydaje się być także kwestia finansowa – na poziomie zwrotu kosztów lub dodatkowego wynagrodzenia dla pracodawców za udział w projekcie. Przedsiębiorcy często wspominali w wywiadach, że oczekują rekompensaty finansowej za poświęcony uczniowi czas, co nieraz budziło sprzeciw przedstawicieli szkoły.

Jeśli pracodawca nie jest w stanie zaoferować czegoś nieodpłatnie, jeśli nie jest w stanie kalkulować pewnych spraw, jeśli nie chce ponieść trudu wykształcenia tego młodego człowieka to nie ma rozmowy. Zatem to, o czym już mówiłem, pracodawco, jeśli chcesz mieć wykształconych pracowników, jeśli chcesz żeby byli związani z twoim zakładem pracy przez dłuższy okres czasu, to musisz w nich zainwestować, oni sami nie przyjdą, ani nikt ich nie przyniesie. I jeśli taka świadomość będzie, mówimy tutaj o zakładzie pracy, ale tak naprawdę mówimy o tych, którzy zarządzają zakładem pracy albo o komórce, która jest powołana w zakładzie pracy do tych spraw kadrowych, to się w tej chwili jakoś specyficznie nazywam – inwestowania w kapitał ludzki czy tworzenia kapitału ludzkiego.

Kier.praktyk_techikum,ZSZ_duży powiat,miasto_reg.południowo-zachodni,praktyki,inne

Nie mniej ważną jest kwestia diagnozy potrzeb przeprowadzonej przed projektem. Jak wspomniano, w badanych projektach nie była realizowana diagnoza definiująca, jakie dokładnie potrzeby związane z Działaniem 9.2 mają poszczególne grupy beneficjentów. Diagnozy, nawet jeśli były prowadzone, to nie celowo pod kątem projektu z Działania 9.2. Szkoła zapewne zna potrzeby swoich uczniów, jednak brak systemowego sprawdzenia, jakie są oczekiwania wszystkich stron sprawia, że możliwości związane z projektami mogły zostać nie w pełni wykorzystane.

12. Trwałość działań projektowych

12.1. Kontynuacja działań przy wsparciu EFS

Wiele z działań projektowych objętych badaniem jakościowym⁷¹ było w takiej lub innej formie kontynuowane już po formalnym zakończeniu realizacji dofinansowanych projektów⁷². Zdecydowana większość z nich uzyskała kolejne finansowanie ze środków EFS, w zasadzie w ramach tego samego poddziałania, chociaż zdarzały się też projekty finansowane z innych źródeł pomocowych (np. program Leonardo da Vinci). W przypadku działań finansowanych ponownie ze środków 9.2 PO KL, zakres działań na ogół zwiększał się (wprowadzenie dodatkowych zajęć – np. z przedsiębiorczości, kursów zawodowych kończących się uzyskaniem certyfikatu potwierdzającego uzyskanie określonych umiejętności zawodowych, większa liczba uczniów biorących udział w stażach i praktykach, zwiększenie liczby lub wprowadzenie komponentu wyjazdów studyjnych do przedsiębiorstw, nawiązanie kontaktów z nowymi przedsiębiorstwami, wydłużenie czasu trwania stażu, zwiększenie zakresu wsparcia materialnego – bazy warsztatowej i dydaktycznej). Zaobserwowano zależność, że zwykle pierwszy projekt realizowany z Działania 9.2 był planowany w sposób zachowawczy i ostrożny, aby mieć pewność, że założone efekty zostaną osiągnięte. Natomiast projekty realizowane po raz kolejny, charakteryzowały się większym zasięgiem, obejmowały szerszy zakres działań lub większą liczbę uczniów. Doświadczenie zdobyte przy realizacji pierwszego projektu dawało zwykle większą pewność przy planowaniu następnych. Pojawiały się też projekty o dłuższym niż badany horyzoncie czasowym.

No bo to ogromny sukces, muszę powiedzieć, ten nasz projekt ze stażami, to był ogromny sukces i szkoły, no i naszych uczniów, bo mieliśmy bardzo duży nabór, to też się przełożyło na nabór do naszej szkoły. Nie spodziewaliśmy się, a rzeczywiście, dwie dodatkowe klasy powstały, więcej niż zakładaliśmy. Także to też przyciągnęło młodzież.

Kier.praktyk_technum,ZSZ_średni powiat_reg.wschodni_inne

Szkoły modyfikowały program kolejnego (lub kolejnych) projektów w oparciu o doświadczenia wyniesione z poprzednich edycji. Tak np. jedna ze szkół zdecydowała się zwiększyć liczbę współpracujących przedsiębiorstw działających z wykorzystaniem rzeczywiście nowoczesnych technologii. W jej drugim projekcie dodatkowo starano się unikać angażowania do współpracy małych firm, a także ograniczyć adresatów do tych uczniów, którzy byli faktycznie zainteresowani uczestnictwem we wszystkich zajęciach (w tym teoretycznych). Niektóre z kolejnych projektów obejmują działania, których formy zostały zmienione pod wpływem rozmów prowadzonych

⁷¹ Dotyczy to 22 projektów, które były przebadane w jakościowej, pogłębionej fazie badania.

⁷² Warto zaznaczyć, iż dane dotyczące trwałości odnoszą się wyłącznie do pierwszej fazy wdrażania Działania 9.2, a więc projektów zakończonych przed 2012 rokiem. Zaprezentowane w raporcie wnioski nie dotyczą trwałości całej przeprowadzonej interwencji.

z przedsiębiorstwami. Tak np. w jednym z projektów wprowadzono wynagrodzenie za staż dla pracodawcy, w innym zmniejszono zakres dodatkowych zajęć (np. rezygnacja z zajęć z języka angielskiego zawodowego), jeszcze w innych zwiększono doposażenie bazy dydaktycznej do nauczania przedmiotów zawodowych.

Obecnie trwa pierwsza część tego projektu, ale już mamy ocenę kolejnego projektu, kolejnej części drugiej i na dniach ma być podpisana umowa, czyli kontynuacja, jakby czwarty projekt, przy czym, w tym projekcie właśnie nowym są dodatkowo płatne staże dla uczniów, bo jednym z priorytetów tych projektów było to, że można płacić uczniom za staż, również wynagrodzenie dla pracodawcy, więc dzięki tej zmianie w zapisach dotyczących konkursu 9.2, na przykład w ubiegłym roku 30-tu uczniów wzięło udział w płatnych stażach w (...) firmach informatycznych, co, no, było dużym takim też plusem dla tego projektu, że uczniowie mogą dodatkowo jeszcze zarobić jakieś pieniądze w wakacje.

Kier.projektu_techikum, ZSZ_średni powiat_reg.północny_inne

W kilku nowych projektach uruchomiono kursy zawodowe dla uczniów, które szkoły wskazują jako szczególnie wartościowe działanie dofinansowane ze środków EFS. Jedna z nich podkreśla, że o ile organizacja staży i praktyk byłaby możliwa bez dofinansowania z EFS, o tyle drogie kursy zawodowe nie mogłyby być realizowane lub byłyby dostępne tylko dla nielicznych uczniów, których byłoby na nie stać. Uruchomienie finansowania tych kursów w ramach projektu było odebrane pozytywnie jako działanie wyrównujące szanse edukacyjne uczniów.

Działająca w dużym turystycznym mieście szkoła gastronomiczna od kilkadziesiąt lat współpracuje nieprzerwanie z przedsiębiorcami, a profil szkoły jest dobrze dopasowany do potrzeb lokalnej gospodarki. Istotnym dla niej walorem udziału w projekcie 9.2 PO KL była przede wszystkim możliwość organizacji szkoleń i kursów zawodowych o takiej tematyce, jak: ryby w kuchni, wykorzystanie produktów zbożowych w produkcji potraw, mięso zwierząt i ptaków świata w europejskiej produkcji gastronomicznej, czekolada, karmel i marcepan w produkcji deserów, karwing jako metoda dekoracji potraw, produkt tradycyjny w regionalnej kuchni polskiej itp. Kursy te mogły być prowadzone przy wykorzystaniu dość kosztownych w stosunku do codziennych możliwości szkoły produktów żywnościowych. Powrót działalności szkoły w tym obszarze do sytuacji sprzed projektu oznacza brak możliwości zakupu tych produktów, a tym samym rezygnację z uczenia uczniów ww. technik.

12.2. Kontynuacja działań bez wsparcia EFS

Można spotkać szkoły, które kontynuują działania rozpoczęte w ramach 9.2 PO KL już poza finansowaniem z EFS, z budżetu własnego szkoły, jednak należą one do rzadkości. W tych

przypadkach zakres działań na ogół zmniejsza się. Szkoły albo organizują odbywanie wizyt studyjnych w zakładach pracy, z którymi nawiązały współpracę w ramach badanych projektów, albo kontynuują praktyki w tych zakładach, przy czym mogą one występować już w zmniejszonym zakresie ze względu na ich koszty (zakwaterowanie, wyżywienie i utrzymanie ucznia bez dofinansowania projektowego obciąża budżet rodziców).

Zdarza się, że szkoły pozyskują nowych przedsiębiorców do współpracy już poza działaniami ściśle projektowymi. Tak np. jedna ze szkół – ze względu na swoją specyfikę (technikum elektroniczne i teleinformatyczne) – wyraźnie stawia na współpracę z wyspecjalizowanymi w dziedzinie elektroniki zakładami. Po zakończeniu finansowania z 9.2. PO KL szkoła ta - starając się pozyskać nowych przedsiębiorców do współpracy - nawiązała współpracę z jednym z polskich przedsiębiorstw liczących się na rynku elektroniki, które to dofinansowuje koszt utworzenia nowych stanowisk do nauki zawodu na kierunku elektroniki i teleinformatyki. Przedstawiciele innej z kolei twierdzili, że organizuje się obecnie jeszcze więcej wizyt studyjnych, do większej liczby pracodawców, a szkoła nadal podtrzymuje i rozwija współpracę nawiązaną z zakładami pracy w ramach badanego projektu. Warto jednak podkreślić, że powyższe sytuacje wystąpiły sporadycznie wśród badanych 22 szkół.

Pojawił się też głos jednego z przedstawicieli szkół, że „projektowa” współpraca szkolnictwa zawodowego z rynkiem pracy jest odbierana przez przedsiębiorców jako działanie akcyjne, doraźne i incydentalne, nie prowadzące do nawiązania trwałych relacji. W badanej szkole działania podjęte w projekcie miały służyć nawiązaniu współpracy z pracodawcami, z którymi szkoła nie miała dotychczas kontaktów. W przypadku dwóch przedsiębiorców rzeczywiście współpracy nie kontynuowano, w przypadku trzeciego – współpraca się rozwinęła i dotyczyła kontynuacji praktyk zawodowych. Firma (działająca w branży reklamowej) od zakończenia projektu przyjmuje na praktyki kolejnych uczniów i podtrzymuje wolę kontynuacji współpracy. Istotne jest, że szkolny kierownik kształcenia zawodowego i prezes firmy uzgodnili, jaki typ praktykantów jest pożądany przez firmę, co znacząco ułatwia dalsze działania.

Przeprowadzone wywiady wskazały także na takie przypadki, gdzie współpraca z przedsiębiorcami nie uległa znaczącej zmianie po zakończeniu finansowania, gdyż projekt jako taki nie zmienił zasadniczego charakteru dotychczasowej współpracy z lokalnymi firmami. Tak np. w przypadku jednej ze szkół współpraca realizowana w ramach projektu nie różniła się niczym ani w stosunku do sytuacji sprzed wdrażania dofinansowanych działań, ani niczym po zakończeniu projektu. Z jednej strony oznacza to, że projekt w tym względzie nie wniósł niczego nowego w funkcjonowanie szkoły, z drugiej strony nie był bodźcem do rozwoju współpracy z lokalnymi firmami po zakończeniu dofinansowania. W tym konkretnym przypadku istotna jest jednakże specyfika otoczenia szkoły. Jest ona zlokalizowana w małej hermetycznej społeczności, gdzie wiele zależy od dobrych znajomości bezpośrednich szkoły i lokalnego rynku pracy.

Jedna z badanych szkół mieści się w małej miejscowości (ok 4 tys. mieszkańców), w której "wszyscy się znają". Dla szkoły najważniejszym czynnikiem determinującym trwałość współpracy jest utrzymywanie dobrych relacji personalnych między jej przedstawicielami a lokalnymi firmami. Szkoła nie posiada konkurencji w najbliższej okolicy, gdyż jedyną ponadgimnazjalną szkołą uczącą w okolicy jest liceum ogólnokształcące, a więc nie szkoła zawodowa. Istotną rolę odgrywa w tym przypadku również zakorzenienie wizerunku szkoły w świadomości lokalnej społeczności – znaczna część uczniów to dzieci jej absolwentów, podobnie jak przedstawiciele firm to w dużej mierze absolwenci tej placówki.

12.3. Przyszłość współpracy

Badanie wykazało, że zdecydowana większość szkół prowadzi działania realizowane w projekcie już po zakończeniu projektu, w ramach kolejnych konkursów dofinansowanych z EFS. Projekty te są traktowane jak rutynowe działania szkoły, a zajęcia wdrażane w ich ramach traktowane jak obowiązkowa praktyka szkolna. Oznacza to, że po zakończeniu finansowania część działań wprowadzonych projektem nie jest i nie będzie mogła być realizowana z różnych powodów (na ogół finansowych) i z tego powodu niektóre szkoły same wskazują na problem braku systemowości tych działań. Połączenie standardowych działań szkoły z projektami pozwoliło w niektórych przypadkach osiągnąć satysfakcjonujące efekty (np. więcej uczniów podeszło do egzaminu zawodowego, zwiększyła się zdawalność tego egzaminu).

Potem jeszcze jeden też z tego samego Działania 9.2 też, te same szkoły były objęte, jako kontynuacja, tego pierwszego. I też trwał rok czasu. I no fajnie, szkoły były zadowolone. My byliśmy zadowoleni, bo efekty były, tak po pierwszym projekcie. Szczególnie przy tych egzaminach zawodowych, tak, tu. W tym zespole szkół zawodowych z hotelarstwa. No to zerowy, tak stopień zdawalności, a po projekcie rocznym już wzrosło chyba do 35.

Kier.projektu_techikum,ZSZ_średni powiat_reg.północny_inne

Przedstawiciele środowiska szkolnego wyrażają obawy, że w przypadku ustania dofinansowania różne możliwości stworzone uczniom w zakresie nauki nie będą mogły być dalej podtrzymywane. W przypadku tych szkół, które prowadziły intensywnie współpracę z przedsiębiorstwami przed projektem, ustanie dofinansowania prawdopodobnie nie wpłynie na dalszą możliwość organizacji staży i praktyk w tych zakładach pracy. Inaczej będzie jednak wyglądać kwestia takich działań, jak organizacja dodatkowych zajęć pozalekcyjnych, kursów językowych, kursów zawodowych, inwestycji w bazę dydaktyczną.

B: Co zdecydowało o tym, że kontynuowaliście te projekty?

O: No, przede wszystkim to, że byliśmy bardzo zadowoleni ze współpracy, z efektów. Nasze dzieci, które pochodzą z takich środowisk, z jakich pochodzą, dużo zyskały i w formie właśnie takiej edukacyjnej, praktycznej jak i nie ukrywamy, że materialnej, prawda, bo oni tam odpowiednie wyposażenie, był okres, gdzie jeszcze nie było ustawy o podręcznikach, więc te podręczniki nam również dużo pomogły, że mogliśmy zaopatrzyć w poszczególne a tym bardziej, że tu się podstawa nam zmieniała, prawda, a tu jeszcze nie mieliśmy, a nasi uczniowie i rodziny, z których pochodzą, no, są z takimi dysfunkcjami i zaopatrzeniem jakby materialnym, że nie stać ich i absolutnie by się za to nie wzięli, więc nie ukrywam, że i pod względem edukacyjnym, merytorycznym, ale również finansowym dla uczniów było to bardzo korzystne, nie mówiąc już o...

B: I pełniło też funkcję takiego wyrównywania szans?

O: Tak, wyrównywania szans, jak najbardziej, bo i czasowo i wyrównywania szans, bym powiedziała, takich wychowawczych, bo również te posiłki były, trzeba przyznać, też bardzo istotne, dzieci pochodzą z takich domów, że często nie mają tego, prawda i nie zostałyby, mówimy sobie szczerze, gdyby miały zostać te trzy, cztery godziny dłużej, jeśli by nie było odwozu, jeżeli by nie było tego posiłku, a tak, to zostały chętnie i my mogliśmy te dodatkowe zajęcia prowadzić. Projekt nam umożliwił prowadzenie dodatkowych zajęć.

Kier.praktyk_ZSZ(szkola specjalna)_średni powiat_reg.północno-zachodni_praktyki,inne

Na interesujące kwestie determinujące trwałą współpracę szkolnictwa zawodowego z przedsiębiorcami zwróciła uwagę jedna ze szkół. Według jej przedstawiciela czynnikiem determinującym trwałość współpracy jest w zasadzie zaangażowanie trzech stron w realizację wspólnych działań: szkoły, przedsiębiorstwa oraz rodziców. Podkreślane jest znaczenie dobrej obsługi w trakcie realizowanej współpracy oraz podtrzymywanie relacji poprzez cykliczny kontakt przedstawiciela szkoły w trakcie praktyk. Wpływa to pozytywnie zarówno na dopasowanie się szkoły do możliwości i specyfiki pracodawcy, jak i na rozwój innych form współpracy niż standardowe praktyki. Z kolei zaangażowanie rodziców uczniów w budowanie relacji z pracodawcą wpływa pozytywnie na ograniczanie obaw pracodawców o kwestie wychowawcze – stwarza to możliwość zwrócenia się w doraźnych kwestiach zarówno do szkoły, jak i z rodziców uczniów.

13. Aneks 1

Podstawowym aktem prawnym regulującym sprawę oświaty w Polsce jest *Ustawa z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty*, wraz z późniejszymi zmianami.

Obecnie szkolnictwo zawodowe w Polsce realizowane jest na poziomie szkół ponadgimnazjalnych i dotyczyć może zarówno młodzieży, jak i dorosłych. Wyróżniamy w jego ramach następujące typy szkół:

- a) **Zasadnicza szkoła zawodowa** – 3 lata – jej ukończenie umożliwia uzyskanie dyplomu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe po zdaniu egzaminów potwierdzających kwalifikacje w danym zawodzie, a także dalsze kształcenie począwszy od klasy drugiej liceum ogólnokształcącego dla dorosłych;
- b) **Technikum** – 4 lata – jego ukończenie umożliwia uzyskanie dyplomu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe po zdaniu egzaminów potwierdzających kwalifikacje w danym zawodzie, a także uzyskanie świadectwa dojrzałości po zdaniu egzaminu maturalnego;
- c) **Szkoła policealna** – od 1 roku do 2,5 lat – dla osób posiadających wykształcenie średnie, jej ukończenie umożliwia uzyskanie dyplomu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe po zdaniu egzaminów potwierdzających kwalifikacje w danym zawodzie;
- d) **Szkoła specjalna przysposabiająca do pracy** – 3 lata – szkoła dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym oraz dla uczniów z niepełnosprawnościami sprzężonymi, jej ukończenie daje możliwość uzyskania świadectwa potwierdzającego przysposobienie do pracy.

Przepisy dotyczące szkolnictwa zawodowego umożliwiają również łączenie szkół zawodowych w centra kształcenia zawodowego i ustawicznego (w ich skład powinna wchodzić co najmniej jedna szkoła prowadząca kształcenie zawodowe).

W Polsce szkoły zawodowe mogą być zakładane i prowadzone przez: jednostki samorządu terytorialnego lub inną osobę prawną lub osobę fizyczną. Faktycznie najczęściej organem prowadzącym szkoły zawodowe jest powiat.

Poniższa tabela (Tabela 4) przedstawia liczbę szkół zawodowych poszczególnych typów oraz liczbę uczniów w roku szkolnym 2012/2013.

Tabela 4. Liczba szkół i liczba uczniów w szkołach zawodowych dla młodzieży w roku szkolnym 2012/2013

	Liczba szkół		Liczba uczniów	
	ogółem	w tym specjalne	ogółem	w tym specjalne
Zasadnicze szkoły zawodowe	1 757	379	197 184	13 468
Technika	2 007	29	520 769	666
Technika uzupełniające	75	14	1 745	152
Licea profilowane	288	10	14 747	183
Szkoły policealne	421		39 415	

W tabeli uwzględniono łącznie szkoły publiczne jak i niepubliczne.

Źródło danych: „Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2012/2013”, GUS, Warszawa 2013.

Nowością w systemie kształcenia zawodowego jest wprowadzenie **kwalifikacyjnych kursów zawodowych** zarówno dla młodzieży, jak i dorosłych, organizowanych przez szkoły na zlecenie pracodawców. Wprowadzenie kwalifikacyjnych kursów zawodowych miało na celu głównie uelastycznienie systemu kształcenia pod kątem osób dorosłych. Doksztalcenie lub zmiana kwalifikacji w sztywnej formie szkolnej (jak przed reformą) było mniej przyjazne np. dla osób pracujących, które mogą doksztalać się np. tylko w weekendy. Kwalifikacyjne kursy zawodowe często organizowane są obecnie właśnie w takiej formie. Poprzez kwalifikacyjny kurs zawodowy młodzież może realizować obowiązek nauki po ukończeniu gimnazjum. Jest on prowadzony według programu nauczania uwzględniającego podstawę programową kształcenia w zawodach, w zakresie jednej kwalifikacji. Kwalifikacyjne kursy zawodowe mogą być prowadzone przez:

- publiczne szkoły prowadzące kształcenie zawodowe w zakresie zawodów, w których kształcą;
- niepubliczne szkoły posiadające uprawnienia szkół publicznych, prowadzące kształcenie zawodowe w zakresie zawodów, w których kształcą;
- instytucje rynku pracy, prowadzące działalność edukacyjno- szkoleniową;
- podmioty prowadzące działalność oświatową.

Warto zaznaczyć, iż ustawa z 2012 roku zdefiniowała prowadzenie zajęć w ramach kwalifikacyjnych kursów zawodowych jako jedną z podstawowych form działalności dydaktyczno-wychowawczej szkoły.

Od 2012 roku ponadto obowiązuje nowa klasyfikacja zawodów w ramach szkolnictwa zawodowego - obejmuje ona obecnie 200 zawodów⁷³, w ramach których wyodrębniono 252 kwalifikacje. Wszystkie zawody pogrupowano w następujących ośmiu obszarach kształcenia (uwzględniając Polską Klasyfikację Działalności – PKD⁷⁴):

- administracyjno-usługowy (A),
- budowlany (B),
- elektryczno-elektroniczny (E),
- mechaniczny i górnictwo-hutniczy (M),
- rolniczo-leśny z ochroną środowiska (R),
- turystyczno-gastronomiczny (T),
- medyczno-społeczny (Z),
- artystyczny (S).

Egzaminy w szkolnictwie zawodowym

Ukończenie danego typu szkoły nie jest jeszcze potwierdzeniem kwalifikacji zawodowych – te uzyskuje się dopiero po zdaniu (nieobowiązkowego) egzaminu.

Istnieją różne typy egzaminów w systemie szkolnictwa zawodowego. Zaliczamy do nich:

- **egzamin potwierdzający kwalifikacje w zawodzie** (zwany także „egzaminem zawodowym”)

Każdą z kwalifikacji wyodrębnionych w zawodzie potwierdza się odrębnym egzaminem w trakcie trwania nauki. Do egzaminu potwierdzającego kwalifikacje w zawodzie mogą przystąpić uczniowie szkół zawodowych (zasadniczych szkół zawodowych, techników, szkół policealnych), a także absolwenci tych szkół, osoby, które ukończyły kwalifikacyjne kursy zawodowe oraz osoby dorosłe (w trybie egzaminów eksternistycznych). Egzamin przeprowadzany jest przez Okręgowe Komisje Egzaminacyjne i nadzorowany jest przez Centralną Komisję Egzaminacyjną w Warszawie.

Egzamin zawodowy składa się z dwóch części: pisemnej i praktycznej. Egzamin uznaje się za zdany, gdy uczeń uzyska co najmniej 50% możliwych punktów z części pisemnej oraz co najmniej 75% punktów możliwych do zdobycia z części praktycznej. Zaliczenie obu części egzaminu jest konieczne do uzyskania pozytywnego wyniku całego egzaminu. Absolwent, który zda egzamin zawodowy, otrzymuje dyplom potwierdzający kwalifikacje zawodowe.

- **egzamin czeladniczy lub mistrzowski**

⁷³ 77 z nich jest realizowanych w zasadniczych szkołach zawodowych, a 47 to zawody rzemieślnicze nadzorowane przez Izby Rzemieślnicze.

⁷⁴ Jest to umownie przyjęty, hierarchiczny podział zbioru rodzajów działalności społeczno-gospodarczej, jakie realizują podmioty gospodarcze.

Egzaminy na tytuły czeladnika i mistrza w zawodzie przeprowadzają komisje egzaminacyjne izb rzemieślniczych zgodnie ze standardami ustalonymi przez Związek Rzemiosła Polskiego. Szczegóły na temat tego egzaminu określa odpowiednie rozporządzenie.⁷⁵ Egzamin taki składa się analogicznie z dwóch etapów: teoretycznego i praktycznego. Egzaminy czeladnicze są przeznaczone dla osób które ukończyły naukę zawodu u rzemieślnika jako młodociany pracownik oraz dokształcanie teoretyczne młodocianych pracowników w szkole lub w formach pozaszkolnych lub dla osób, które posiadają świadectwo ukończenia gimnazjum (albo ośmioletniej szkoły podstawowej) oraz ukończyły kształcenie ustawiczne w formie pozaszkolnej. Egzamin ten może być także zdawany przez osoby dorosłe, a szczegółowe warunki przystąpienia określone są we wspomnianym wyżej rozporządzeniu. Osoba, która zda egzamin czeladniczy, otrzymuje świadectwo czeladnicze wystawione przez odpowiednią izbę rzemieślniczą.

Jak pokazują opracowania, egzaminy zawodowe nie cieszą się dużym prestiżem u pracodawców, bo mają charakter raczej teoretyczny niż praktyczny. W opinii pracodawców zdanie egzaminu nie gwarantuje, iż uczeń posiada praktyczne umiejętności niezbędne do wykonywania określonego zawodu. (FOR, 2008; BCMM, 2009; IPM, CDS, 2012).

⁷⁵ Rozporządzenie MEN z dnia 14 września 2012 w sprawie egzaminu czeladniczego, egzaminu mistrzowskiego oraz egzaminu sprawdzającego przeprowadzanych przez komisje egzaminacyjne izb rzemieślniczych.

14. Bibliografia

Linki do stron www:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0296:FIN:PL:PDF>

<http://new.koweziu.edu.pl/publikacje/item/57-kszt%C5%82cenie-zawodowe-i-ustawiczne>

http://archiwum.men.gov.pl/images/stories/pdf/raporty/raport_przedsiębiorcy_jakosciowy.pdf

<http://new.koweziu.edu.pl/publikacje/item/57-kszt%C5%82cenie-zawodowe-i-ustawiczne>

Raporty i opracowania:

Agrotec (2009). *Ocena skuteczności i efektywności instytucji uczestniczących we wdrażaniu Priorytetów VIII i IX, w tym procesu komunikacji wewnętrznej. Raport końcowy*. Lublin. Pobrano z:

https://www.ewaluacja.gov.pl/Wyniki/Documents/3_090.pdf

Agrotec (2011). *Ewaluacja stopnia osiągnięcia wskaźników Priorytetu IX PO KL Działania 9.2 Podniesienie jakości i atrakcyjności szkolnictwa zawodowego*. Warszawa 2011. Pobrano z:

http://www.pokl.mazovia.pl/sites/default/files/files/article/files/raport_koncowy_-_ewaluacja_dzialania_9.2_po_kl_agrotec_polska_sp.z_o.o..pdf

ASM (2009). *Badanie zdolności absorpcyjnych potencjalnych Beneficjentów/Projektodawców w ramach Priorytetu IX PO KL 2007 – 2013 w województwie pomorskim. Raport końcowy*. Kutno. Pobrano z:

https://www.ewaluacja.gov.pl/Wyniki/Documents/6_055.pdf

ASM (2010). *Wpływ dofinansowania z EFS w ramach Priorytetu IX PO KL na rozwój oferty edukacyjnej szkół i upowszechnienie edukacji przedszkolnej na terenach wiejskich i w gminach miejsko-wiejskich oraz miastach do 25 tys. mieszkańców w województwie wielkopolskim*. Kutno. Pobrano z:

http://efs.wup.poznan.pl/att/programy/PO_KL/publikacje/Wplyw_dofinansowania.pdf

BCMM (2009). *Nauka zawodu Szkoła czy pracodawca? Raport z badania praktycznej nauki zawodu realizowanej przez małopolskich przedsiębiorców*. Kraków: Wojewódzki Urząd Pracy. ISBN: 978-83-927362-8-8. Pobrano z:

http://obserwatorium.malopolska.pl/files/common/raporty-z-badan/praktyczna-nauka-zawodu/praktyczna_nauka_zawodu.pdf

Biostat (2011). *Ocena barier w zakresie aplikowania i realizacji projektów w ramach Działania 9.2 PO KL. Raport końcowy*. UM Województwa Lubelskiego. Pobrano z:

https://www.ewaluacja.gov.pl/Wyniki/Documents/ocena_barier_w_zakresie_aplikowania_i_realizacji_projektow_dzialanie_92_POKL_8012013.pdf

Collect Consulting, ECDF (2010). *Raport końcowy z badania pn. Identyfikacja barier w dostępie do środków finansowych z PO KL dot. projektów konkursowych w ramach priorytetów VI-IX- województwo świętokrzyskie*. Katowice. Pobrano z: http://www.ewaluacja.gov.pl/Wyniki/Documents/3_140.pdf

CRSG&PSDB (2010). *Ocena stopnia zainteresowania pracodawców współpracą z placówkami kształcenia zawodowego w zakresie praktycznych form nauczania i przygotowania zawodowego w kontekście wdrażania Działania 9.2 PO KL. Raport końcowy z badania*. Warszawa kwiecień 2010 r. Pobrano z: http://www.kuratorium.bydgoszcz.uw.gov.pl/download/zal_00001423_01_01.pdf

CRSG (2013). *Badanie ewaluacyjne pn. Ocena wsparcia w ramach projektów PO KL, realizowanych w trybie konkursowym i systemowym. Raport końcowy*. Szczecin. Pobrano z: http://www.efs.gov.pl/AnalizyRaportyPodsumowania/Documents/Raport_koncowy_ocena_trybow_wyboru_projektow_PO_KL.pdf

FOR (2008). *Czego (nie)uczą polskie szkoły? System edukacji a potrzeby rynku pracy w Polsce*. Warszawa. Pobrano z: <http://www.rynekpracy.pl/pliki/pdf/6.pdf>

GUS (2013). *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2012/2013*. Warszawa 2013. Pobrano z: http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/E_oswiata_i_wychowanie_2012-2013.pdf

IBE (2012). *Kontynuacja przemian. Raport o stanie edukacji 2011*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych. ISBN 978-83-61693-09-3.

IBE (2013). *Liczą się efekty. Raport o stanie edukacji 2012*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych. ISBN 978-83-61693-14-7.

IBE (2014). *Liczą się nauczyciele. Raport o stanie edukacji 2013*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych. ISBN 978-83-61693-47-5.

IPM, CDS (2012). *Raport końcowy z badania ewaluacyjnego: Ocena rozwoju szkolnictwa zawodowego w województwie podkarpackim w kontekście Działania 9.2 PO KL*. Katowice – Kraków. Pobrano z: http://www.ewaluacja.gov.pl/Wyniki/Documents/Ocena_rozwoju_szkolnictwa_zawodowego_podkarpackie_92_PO_KL_12062013.pdf

Komisja Europejska (2010). *Nowy bodziec do europejskiej współpracy w dziedzinie kształcenia i szkolenia zawodowego służący wspieraniu strategii Europa 2020*. Bruksela. Pobrano z: http://ec.europa.eu/education/policy/vocational-policy/doc/brugescom_pl.pdf

Kowalewska, A., Szut, J. (2012). *Wykorzystanie środków europejskich dla rozwoju współpracy między szkolnictwem zawodowym a przedsiębiorstwami*. Raport z wyników badań. Warszawa: Instytut Badawczy ProPublicum.

KOWEŻIU (2012). *Szkoły i pracodawcy – razem ku lepszemu jakości kształcenia zawodowego. Materiały na konferencję*. Warszawa: KOWEŻIU. Pobrano z: http://www.koweziu.edu.pl/download.php?plik=KOWEŻIU_Szkoły_i_pracodawcy.pdf

KOWEŻIU (2013a). *Współpraca szkół zawodowych z pracodawcami – przykładowe rozwiązania*. Warszawa: KOWEŻIU. Pobrano z: http://www.koweziu.edu.pl/download.php?plik=KOWEŻIU_Wspo%C5%82praca_szkol.pdf

KOWEŻiU (2013b). *Kształcenie zawodowe i ustawiczne. Vademecum*. Warszawa: KOWEŻiU. Pobrano z: http://www.koweziu.edu.pl/download.php?plik=KOWEŻiU_Vademecum.pdf

KOWEŻiU (2013c). *Stan szkolnictwa zawodowego w Polsce. Raport*. Warszawa: KOWEŻiU. Pobrano z: http://www.koweziu.edu.pl/download.php?plik=KOWEŻiU_Stan_szkolnictwa.pdf

KOWEŻiU (2013d). *Egzamin potwierdzający kwalifikacje w zawodzie. Krok po kroku*. Warszawa: KOWEŻiU. Pobrano z: www.koweziu.edu.pl/download.php?plik=KOWEŻiU_Egzamin.pdf

MEN (2011a). *Badanie funkcjonowania systemu szkolnictwa zawodowego w Polsce. Raport z badania jakościowego wśród przedsiębiorców współpracujących ze szkołami*. Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej.

Michorń, P., Ławrynowicz, M. (2011). *Zawodne zawodówki? Szkolnictwo zawodowe w opiniach uczniów, nauczycieli i pracodawców. Diagnoza potrzeb edukacyjnych w obszarze szkolnictwa zawodowego w Wielkopolsce w kontekście zapotrzebowania regionalnego rynku pracy*. Poznań: Wielkopolska Fundacja Rozwoju Przedsiębiorczości. ISBN 978-83-932005-0-4. Pobrano z: http://nowekompetencje.com.pl/files/Zawodne_zawodowki_do_DRUKU_poprawione.pdf

Osiecka-Chojnacka, J. (2007). *Szkolnictwo zawodowe wobec problemów rynku pracy*. Warszawa: Biuro Analiz Sejmowych, nr 16, 12 czerwca 2007; ISSN 1896-6659.

Ośrodek Ewaluacji (2011). *Efektywne działania informacyjno-promocyjne w obszarze kształcenia zawodowego. Raport z badania*. Warszawa. Pobrano z: https://www.ewaluacja.gov.pl/Wyniki/Documents/Efektywne_dzialania_infopromo_w_obszarze_ksztalcenia_zawodowego_2012013.pdf

PAG Uniconsult (2013). *Badanie skuteczności wsparcia realizowanego w ramach komponentu regionalnego PO KL 2007-2013*. Warszawa. Pobrano z: http://www.efs.gov.pl/OrganizacjaFunduszyEuropejskich/KompetencjeInst/posiedzenia/Documents/3_Efektownosc_wsparcia_POKL_etap_II.pdf

PSDB (2011a). *Diagnoza stanu kształcenia zawodowego i potrzeb w zakresie modernizacji oferty kształcenia dotyczących efektywności i adekwatności kształcenia przez szkoły zawodowe w kontekście potrzeb regionalnego rynku pracy*. Białystok. ISBN 978-83-62258-32-1. Pobrano z: <http://www.up.podlasie.pl/uploads/projekteduzaw/Diagnoza%20stanu%20ksztacenia%20zawodowego.pdf>

PSDB (2011b). *Młodzież wchodząca na rynek pracy: aspiracje – szanse – praktyka. Raport końcowy*. Pobrano z: http://obserwatorium.mazowsze.pl/upload/user/file/SZ_raporty/Mlodziez/raport%20zbiorczy%20z%20bada%C5%84%20Mlodziez.pdf

PSDB (2011c). *Formy nauki zawodu. Raport końcowy*. Pobrano z: http://obserwatorium.mazowsze.pl/upload/user/file/SZ_raporty/Raport%20zbiorczy_Formy%20nauki%20zawodu_final.pdf

PSDB (2013). *Wpływ projektów realizowanych w ramach Działania 9.2 na podniesienie atrakcyjności i jakości szkolnictwa zawodowego województwie łódzkim. Raport końcowy z badania*. Łódź: UM Województwa Łódzkiego. Pobrano z: http://www.ewaluacja.gov.pl/Wyniki/Documents/6_249.pdf

Sztompka P. (2002). *Socjologia: analiza społeczeństwa*. Kraków: Znak.

TNS Pentor (2011). *MŚP pod lupą, Europejski Program Modernizacji Polskich Firm*. Pobrano z: http://www.efl.pl/finansowanie/EFL_Raport_MSP_pod_lup.pdf

Re-Source (2012). *Badanie efektów projektów realizowanych w ramach Działania 9.4 PO KL w województwie pomorskim mających na celu dostosowanie kwalifikacji nauczycieli kształcenia zawodowego do zmieniającej się sytuacji w regionie i zmian w systemie edukacji. Raport końcowy*. Pobrano z: http://defs.pomorskie.eu/res/pokl/wdrazanie/Ewaluacja/raport_9.4.pdf

Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego (2011). *Ocena efektów współpracy przedsiębiorstw ze szkołami i placówkami kształcenia zawodowego oraz promocji przedsiębiorczości dzięki realizacji projektów w ramach komponentu regionalnego PO KL w województwie lubuskim. Raport końcowy*. Pobrano z: http://efs.lubuskie.pl/system/obj/3282_Raport%20ko%20C5%84cowy%20z%20badania%20ewaluacyjnego.pdf

WYG International (2010). *Możliwości i bariery szybkiego wprowadzenia do szkół zawodowych w Poznaniu zmodyfikowanych i nowych programów kształcenia. Raport z badań*. Warszawa.

Rozporządzenia i ustawy MEN:

MEN (1991). *Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty* (Dz.U. z 2004 Nr 256, poz. 2572, z późn. zm.). Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej.

MEN (1996). *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 maja 1996 r. w sprawie przygotowania zawodowego młodocianych i ich wynagradzania* (DZ. U. z 1996 r. Nr 60, poz. 278) z późn. zmianami: *Obwieszczenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 6 grudnia 2013 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie przygotowania zawodowego młodocianych i ich wynagradzania* (Dz. U. 2014 poz. 232). Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej.

MEN (2010). *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 grudnia 2010 r. w sprawie praktycznej nauki zawodu* (Dz. U. z 2010 r. Nr 244, poz. 1626). Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej.

MEN (2011b). *Zmiany do Ustawy z dnia 19 sierpnia 2011 r. o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw* (Dz. U. Nr 205, poz. 1206). Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej.

MEN (2012). *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 września 2012 r. w sprawie egzaminu czeladniczego, egzaminu mistrzowskiego oraz egzaminu sprawdzającego przeprowadzanych przez komisje egzaminacyjne izb rzemieślniczych* (Dz. U. poz. 1117). Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej.

15. Spis tabel, wykresów i rysunków

Spis tabel

Tabela 1. Wskaźniki rezultatu dla Działania 9.2 PO KL	35
Tabela 2. Schemat doboru próby w badaniu jakościowym	57
Tabela 3. Typy respondentów w poszczególnych studiach przypadku.....	59
Tabela 4. Liczba szkół i liczba uczniów w szkołach zawodowych dla młodzieży w roku szkolnym 2012/2013.....	116

Spis wykresów

Wykres 1. Założone wartości docelowe wskaźników produktu Działania 9.2 w układzie regionalnym	40
Wykres 2. Realizacja wskaźników produktu, dot. uczestnictwa szkół, dla całego Działania 9.2 PO KL, według lat.....	41
Wykres 3. Realizacja wskaźników produktu, dot. udziału szkół w Działaniu 9.2 PO KL w układzie regionalnym	41
Wykres 4. Realizacja wskaźnika liczba uczniów w szkołach prowadzących kształcenie zawodowe, którzy zakończyli udział w stażach i praktykach w ramach Działania 9.2, wg lat.	42
Wykres 5. Działania prowadzone w ramach projektów realizowanych z Działania 9.2 (N=387)	46
Wykres 6. Procent projektów, w których nawiązano nowe kontakty z przedsiębiorcami (w podziale na typy współpracy).....	49
Wykres 7. Kategorie uczniów objętych wsparciem w ramach projektów (N=387)	50

Spis rysunków

Rysunek 1. Logika Działania 9.2 PO KL	37
Rysunek 2. Typy współpracy szkół z przedsiębiorcami w ramach projektów	47
Rysunek 3. Liczba projektów konkursowych z poszczególnych województw w bazie projektów objętych badaniem	51
Rysunek 4. Podział kryteriów obowiązujących w projektach	52
Rysunek 5. Schemat etapów badania	55
Rysunek 6. Najczęstsze formy współpracy szkół zawodowych z przedsiębiorcami	60